

14.964
III. 18 a

ETEMES

REGÉNYTÁR

209

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

EGYETEMES REGÉNYTÁR

FEHÉR ÉJSZAKÁK

SZENDE

IRTA

DOSZTOJEVSZKIJ M. TÓDOR

BUDAPEST 1903

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
Andrássy-ut 10.

~~1. elv. g.~~
~~698. d. i.~~

Minden jog fenntartva.

Országos Széchényi Könyvtár

14.964/III. 18a

~~25.209.~~

I. N. NYOM. NYOM. NYOM.	
I. Nyom. Nyom. Nyom.	
1903 év	601 sz.

FEHÉR ÉJSZAKÁK*

Országos Széchényi Könyvtár

* Így hívják Péterváron a nyárnak azt a szakát, mikor a nap este kilenc óra felé nyugszik le és reggel egy óra tájban kél föl.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

És nem az volt-e boldogsága, hogy
Habár csupán egy pillanatra is,
Szivedben élhete?

Turgenev.

Első éjszaka.

Gyönyörű éjszaka volt, egyike azoknak az éjszakáknak, a milyeneket csak fiatal korunk ismer, kedves olvasóm. A mennybolt olyan csillagos, olyan derült volt, hogy föltekintve reá, az ember önkéntelenül is azt kérdezte magától: Valóban élhetnek hát gonoszok is ily szép ég alatt? És ez a gondolat, kedves olvasóm, szintén fiatalos, nagyon fiatalos. De bár sokáig lehessen a szived fiatal!

A „gonoszokra“ gondolva, jól esett visszaeszmélnem arra, hogy miként használtam föl a mai napot. Már mindjárt reggel valami különös boru fogott el; úgy tetszett, mintha mindenki futna előlem, kerülne, magamra hagyna. Bizonyára joggal kérdezhetnék tőlem: Ugyan, hát ki az a „mindenki“? Mert nyolc év óta, hogy Péterváron lakom, egyetlen egy ismerősre sem tudtam szert tenni. De hát minek is az ismerős? Ismerősöm nekem egész Pétervár. És ha ma reggel ugy

tetszett, hogy „mindenki“ itt hagy, ez azért volt, mert egész Pétervár kiment faluzni.

Megrettentem attól a gondolattól, hogy egyedül leszek. Három nap óta zaklatott már ez az aggodalom, a nélkül, hogy meg tudtam volna magamnak magyarázni és három nap óta barangoltam a városban, mélyen elszomorodva, a nélkül, hogy magam is értettem volna, mi történik bennem. A Nevszkij-proszpekten, a Kertben, a kőpartokon, sehol többé egy ismerős arc. Persze, ezek közül az ismerős arcok közül engem egyik sem ismert; de én mindnyájukat ismerem, még pedig nagyon jól; tanulmányoztam ezeket az arckifejezéseket; le tudom róluk olvasni örömeiket és bánataikat, és osztozom bennök. Szoros barátságot kötöttem, (vagy legalább csak kevés híja volt, mert beszélni sohasem beszéltünk egymással) egy kis öreg urral, a kivel csaknem minden nap találkoztam bizonyos órában a Fontánkán. Tiszteletreméltó öreg ur, a ki mindig vitázik magával, balkezével folyvást hadonázva s jobbkezével aranygombos, hosszú, csavart botot tartva. Észre is vett már és élénk érdeklődést tanusít irántam. Ha valami eset megakadályozott abban, hogy a rendes órában a Fontánkára menjek, bántott a lelkiismeret s azt mondtam magamban: Az én kis öregem elbusulja magát! Közel is voltunk már ahhoz, hogy köszönjünk egymásnak, különösen, ha mind a ketten jó hangulatban voltunk. Nemrég, mikor két egész napig nem láttuk egymást s harmadnap ismét találkoztunk, egyszerre

nyultunk önkéntelenül mind a ketten kalapunk után. De még idejekorán jutott eszünkbe, hogy hiszen nem ismerjük egymást, s csupán érdeklődő pillantást váltottunk.

Nagyon jól vagyok a házakkal is. Ha az utcán megyek, elibem siet mindenik, rám néz valamennyi ablakával és azt mondja:

„Jó napot! Hogy van? Nekem hál' Istennek semmi bajom. Májusban emeletet kapok.“

Vagy: „Hogy-mint szolgál az egészsége? Engem holnap reparálnak.“

Vagy pedig: „Majd hogy le nem égtem. Szent atyám, beh féltem!“

De nem egyformán szeretem ám mindnyáját; vannak kedvenceim. A legjobb barátaim közt van egy, mely a nyáron kurába adja magát az építész kezébe; persze hogy mindennap eljárogatok majd az utcájába, megnézni, hogy nem gyógyítják-e tulságosan; mert, hej, azok a doktorok . . . Isten óvja!

Sohasem fogom elfelejteni az esetemet egy igen csinos, gyenge-rózsaszín házacskaival; kicsike kőház volt s mindig olyan nyájasan nézegetett reám és olyan megvetően az otromba és esetlen szomszédjaira, hogy szinte örültem, valahányszor a közelébe kerültem. A mult héten egyszer ismét arra járok s a mint barátom felé tekintek, panaszos szavát hallom:

„Sárgára mázolnak! A tolvajok! A barbárok! Nem kimélik semmimet, se oszlopomat, se párkányomat . . . “

És az én barátom valóban sárgul, mint a citrom. Mintha csak epe-ömlése lett volna! Azóta aztán feléje sem mertem menni a szegény elcsufított háznak, melyet az alvilág színével borítottak be.

Megértheted már most, olvasóm, miképp vagyok én egész Pétervárral ismerős.

Említettem már, hogy milyen nyugtalanságban töltöttem három napot s mint kutattam az okát annak a különös lelkiállapotnak, a melyben voltam. Nem éreztem magamat jól sehol, még az utcán sem. Ez sincs itt, az sincs itt, amaz meg hova lett? Otthon meg még nehezebb volt a sorsom. Két estén át gyötörtem magamat azzal a kérdéssel: Hát mi hiányzik itt, ebben a zugolyban? Mi teszi olyan kinossá a benne tartózkodást? Kábán néztem a megfüstösödött zöld falakat, meg a menyezetet, a melyen Matréna nagy sikerrel tenyészttette a pókhálókat. Sorra néztem az összes butorokat, megvizsgáltam minden széket és kérdeztem magamtól, vajjon nem itt van-e a bajnak a fészke? Mert, mihelyt egy szék nem úgy áll, a mint tegnap állott, magamon kívül vagyok.

Azután kinéztem az ablakon, de hiába volt minden; szikrát sem éreztem magam könyében. Erre eszembe jutott, hogy előszólítsam Matrénát és atyai intelmekben részesítsam a pókhálókra vonatkozólag különösen, és a rendetlenségre vonatkozólag általában. De Matréna ámulva nézett rám s egy árva szót sem szólva ment ki. A

pókhálók pedig teljes épségben függnek még a helyükön.

Végre csak ma reggel jöttem rá, hogy mi a baj! Ej, hát hiszen mindannyian a szabadba mennek ki kóricálni! Bocsánat az ízetlen kifejezésért, de nem voltam abban a hangulatban, hogy fenkölt stilusban gondolkozzam. Igen, Pétervárnak minden élő lelke kiment vagy ki készült menni faluzni. Valahol csak egy tisztességes külsejű ur-embert láttam bérkocsiban ülni, rögtön tiszteletreméltó családapának néztem, ki az elvégzett napi kötelesség után kifelé robog, hogy családja körében üdjön a nyaralóban. A ki három nap előtt elhaladt előttem, mind olyan sajátságos tartású volt, mely azt mondta az embernek: „Én, tisztelt ur, csak átmenőben vagyok itt, s két óra múlva künn leszek a városból . . . “

Ha az utcámban ablak nyílt, a melyen előbb cukorfehérségű ujjacskák doboltak s aztán bájos leányfej hajolt ki rajta s a virágárust szólította: legkevesbbé sem tettem föl azt, hogy a leányka tavaszi enyhet akar magának teremteni a városi fullasztó lakásban; hanem ez a dolog igenis ezt jelentette: „Ezeket a virágokat, óh, kiviszem a nyaralóba!“

De többet nem mondok, mert új fölfedezésben nagy haladásokat tettem, már a pusztá külsejéről is meg tudom mondani, hogy ez s ez az ember milyen nyaralóban lakik. A Köves-szigeten, a Patikáros-szigeten és a peterhofi vasut mentén lakók finom modorukkal, elegáns öltözékeik-

kel és csinos fogataikkal tűnnek ki. Pargalovo és környékének lakóit a józan, kimért tartás, a Kresztovszkij-szigetbelieket pedig fesztelen vídamság jellemzi.

Ha terhes-szekerek hosszú sorával találkoztam, a melyek lassan döcögtek tova, roppant halmaz butorral, székkal, asztallal, török és nem török divánnal és mindenféle házi-eszközzel megrakodottan, miknek a tetején pozsgásképi szakácsné ült, úgy vigyázva a gazdái holmijára, mint a szemevilágára; ha láttam az apróbb hajókat, melyek házi címókkal megrakodva siklottak le a Néván vagy a Fontánkán, ki a szigetek felé; a terhes-szekerek és a hajók megtizszezereződtek, megszászorozódtak a szemem előtt. Ugy tetszett, mintha fölkerekednék az egész város és karavánokban vonulna ki s hogy Pétervár pusztasággá változik.

Szomorított, bántott ez. Mert én nem mehettem nyaralni! Pedig kész lettem volna elmenni minden szekérrel, minden urias külsejű emberrel, a ki bérkocsiban robogott kifelé. De egy sem, egyetlen egy sem hívott. Megfeledkeztek rólam teljesen, idegen voltam mindnyájokra nézve!

Sokáig, hosszasan járkáltam, úgy hogy szokásom szerint már egészen el is feledtem, hogy hol vagyok, midőn egyszerre csak a vámőrséget láttam magam előtt. Rögtön derüssé lett a szívem. Átmentem a sorompón s nekiindultam a mezőknek és réteknek, nem ügyelve a fáradalomra, ha-

nem csak azt érezve egész valómban, hogy teher esett le a lelkemről.

A mellettem elkocsizók mind olyan derülten néztek rám, hogy szinte köszönést váltottam velök. Mindnyájan örülni látszottak valaminek, mindannyian finom szivarokat szíttak. És én olyan elégedett voltam, mint még soha. Ugy éreztem egyszerre, mintha Olaszországban volnék, annyira hatott a természet reám, szegény félbeteg városi emberre, kit a kőházak fullasztó levegője már-már megölt.

Van valami kimondhatatlanul megkapó a mi pétervári tájunkban, mikor a tavasz beköszöntével egyszerre kifejti egész erejét, nyílik, ékesíti, virágokkal övezi magát. Azokra a bágyatag, vértelen leánykákra emlékeztet, a kik csak szánalmat gerjesztenek, de közönyösen is hagynak és egyszerre csak, máról-holnapra, fenséges szépségekké alakulnak át. Elámulva állsz meg előttük, azt kérdezve magadtól, hogy minő hatalom ömleszté ezt a nem sejtett tüzet a szomoru, méla szemekbe; ki színezte rózsásra a halvány orcákat; ki oltott szenvedélyt a kifejezéstelen vonásokba; mitől hullámlázik oly hatalmasan a szüzi kebel? . . .

Én Istenem, ki adhatta a szegény leánykának ezt az erőt, ezt a hirtelen megelevenülést, ezt a szépséget? Honnan ez a villám a mosolyában? Mitől sziporkázik úgy a vidámsága? Körültekintesz, keresel valakit és megsejted . . . De muljának csak az órák és holnap talán ugyanazt a szomoru, méla tekintetet, ugyanazt a halvány arcot,

ugyanazt a félénk, bátortalan mozgást látod, s talán halálos fájdalomnak a nyomait is, a pillanatnyi virágzás után . . .

És sajnáljuk, hogy a mulandó szépség olyan gyorsan és visszahozhatatlanul tűnt el, hogy ragyogása oly csalóka volt. Ah, hiszen időd sem volt szeretni! . . .

De az éjszakám mégis jobb volt, mint a napalom! Így történt:

Igen későn értem vissza a városba, s már a tizet ütötte, mikor a lakásomhoz közeledtem. Utam a csatorna mentén vezetett tova, a hol ilyenkor egy lelket sem látni. Igaz is, hogy félreeső városrészben laktam.

Dalolva haladtam tova, mert mikor boldognak érzem magamat, mindig dudolok valamit, mint minden boldog ember, a kinek sem barátja, sem jó ismerőse nincs, a kivel vidámságát megoszthatná.

Egyszerre csak egész váratlan kalandom akadt.

A csatorna korlátjához támaszkodva, oldalt állott egy női alak. Könyökét a vasrácsra támasztotta s figyelmesen nézett le a csatorna zavaros vizébe.

Bájos kis sárgavirágos kalap és kacér fekete köpenyke volt rajta.

„Ez leány“, mondtam magamban, „és bizonyosan barna“.

De ő nem látszott hallani lépteimet és meg

sem mozdult, mikor visszatartott lélekzettel és erősen dobogó szívvvel haladtam el mellette.

„Különös“, gondolám magamban, „nyilván nagyon el van merülve a gondolataiba.“

Egyszerre mintegy kővé váltan álltam meg. Elfojtott sirást hallottam.

„Igen! Nem volt tévedés“.

A leány sirt és zokogott, újra meg újra.

Istenem! elállott a szívem verése. És bármilyen félénk vagyok is a hölgyekkel szemben . . . De ez olyan megható pillanat is volt! . . . Megfordultam, odamentem hozzá és már meg s akartam szólítani:

„Kisasszony!“ . . .

Csak eszembe ne jutott volna, hogy ez a megszólítás, hasonló körülmények közt, már ezerszer fordult elő a nagyvilág összes regényeiben.

Csakis az tartóztatott, s mialatt valami kevésbé használatos megszólítást kerestem, a leány észrevett, fölegyenyesedett és tovasuhant a csatorna mentén. Nyomban utána eredtem, de ő észrevette ezt, átment a tulsó oldalra és ott folytatta utját. Nem mertem utána menni az ut másik felére. Szívem hevesen dobogott.

Egyszerre segítségemre jött a véletlen.

Az utcának azon a felén, a hol ismeretlenem haladt, egyszerre előbukkant egy frakkos uriember, a ki megülepedett korúnak látszott; azt azonban nem lehetett volna mondani, hogy a járása is megülepedett volt; dülöngve haladt, óvatosan tartva magát a fal mellett.

A leány nyilsebességgel sietett előre, gyors és félénk léptekkel, mint a leányok mindig szoktak, mikor attól félnek, hogy valaki kísérijükül ajánlkozik; és a tántorgó járásu uriember, kinek az árnyéka csak úgy himbálódzott a falon, bizonyára utól nem érte volna, ha egyszerre csak futásnak nem ered.

A leány úgy ment, mint a szél, de üldözője egyre közelebb jutott hozzá, már szinte utólérte; a leány elsikoltotta magát, és . . .

Hálát adtam a sorsnak a kitünő botért, mely a kezemben volt. Pillanat alatt a tulsó soron tettem. A kéretlen gavallér rögtön megértette a fönnforgó nyomós érveket, észre tért, hallgatott és hátra maradt. Csak mikor már jó távol voltunk tőle, tiltakozott erélyes szavakkal. De már azok is csak alig értek el hozzánk.

— Nyujtsa, kérem a karját, — szólék az ismeretlenhez. — Annak az embernek akkor nem lesz bátorsága önt üldözni.

Ő szótlanul nyujtotta ide a karját, reszketve még az izgatottságtól és ijedelemtől. Óh, mint áldottam e pillanatban azt a kéretlen urat!

Oldalvást néztem a leányra — bájos kis barna volt . . . Jól sejtettem hát. Fekete szempiláin még ott fénylettek a kiállott ijedtség vagy az előbbi bánat könyei. De az ajkán már mosoly jelent meg.

Ő is lopva nézett reám, elpirult kissé és lesütötte a szemét.

— Lássá, miért került engem előbb? Ha

mindjárt vele lettem volna, nem történt volna semmi.

— Hiszen nem ismertem önt. Azt hittem, hogy ön is . . .

— Hát most ismer már?

— Egy kissé . . . Például — ön reszket; azt gondolja, nem sejtem, hogy miért?

— Óh, mindjárt kitalálta! — viszonzám, nagyon megörülve annak, hogy ismeretlenem olyan okos, mert az okosság és szépség nagyon jól illik össze. — Igen, ön mindjárt kitalálta, hogy kivel van dolga. Én félénk vagyok a hölgyekkel szemben, nem tagadom; s épp úgy föl vagyok izgatva most, mint ön az imént, mikor az az ember megijesztette. Valóságos álom ez . . . Nem, több mint álom . . . Mert soha, még álmomban sem esik meg, hogy hölgygyel beszéljek.

— Hogyan? Valóban?

— Igen. Ha reszket a karom, ennek az az oka, hogy sohasem volt még beleöltve ilyen gyönyörű kezecske. Egyáltalában nem vagyok nőkhöz szokva. Nem is tudok hát velök beszélni. Talán már is mondtam önnek valami együgyűséget . . . Szóljon csak nyiltan, — megteheti, nem vagyok tulságosan érzékeny . . .

— Óh, éppenséggel nem mondott együgyűséget, sőt ellenkezőleg; és ha már azt akarja, hogy nyiltan szóljak, hát mondhatom önnek, hogy az ilyen félénkség tetszik a nőknek és ha mindent akar tudni, hát még hozzáteszem, hogy nekem kü-

lönösen tetszik. Meg is engedem tehát, hogy a kapukig kísérjen.

— De — mondtam majdnem elfuladva az örömtől, — ön annyit mond nekem, hogy megszünök félénk lenni s akkor aztán oda az előnyöm . . .

— Az előnye? Miféle előnye? Minek az? Ez már helytelen.

— Bocsánat . . . De hogyan kívánhatja azt, hogy ily pillanatban ne szeretnék . . .

— Tetszeni, nemde?

— Nos hát, igen! Az isten szerelmére, legyen elnéző! Ítélje meg maga, hogy ki vagyok. Most töltöttem be a huszonhatodik évemet és még senkivel sem érintkeztem közelebbről. Hogyan tudnék hát ügyesen és okosan beszélni? Pedig hát beszélnem kell; úgy szeretnék önnek megmondani mindent! . . . Nem tudok hallgatni, mikor a szívem arra késztet, hogy szóljak . . . De el fogja-e hinni? . . . Soha egyetlen hölgygyel, soha, sohasem volt semmiféle ismeretségem. És mindennap arról álmodozom, hogy találkozni fogok végre valakivel, álmodozom, álmodozom . . . Ah, ha tudná, hányszor voltam már ily módon szerelmes!

— Hogy-hogy? Kibe?

— Senkibe, egy eszménybe, azokba a női alakokba, a kiket álmaimban láttam. Az én álmodozásaim egész regények. Óh, ön nem ismer engem! Igaz, — mert hiszen nem is lehetett másképp, — találkoztam két-három nővel; de milyen nők voltak azok! Ah, afféle gazdasszonyok! . . . De nevetni fog ön, ha azt mondom, hogy álmaimat, a

mikről szoltam, néha az utcán álmodtam, a legelőkelőbb hölgyek valamelyikével. Igenis, az utcán . . . A hölgy, — így álmodám, — egyedül volt s én megszólítottam, tisztelettel, félénken, szenvedélyesen intézve hozzá szavaimat. Azt mondtam neki, hogy elveszettnek érzem magamat itt ebben a magányban, hogy ne utasítson el, hogy engem egyetlen nő sem szeret, meg hogy hiszen a nőnek kötelessége vissza nem utasítani egy boldogtalan könyörgését; hogy én nem is kívánok tőle mást, mint egy-két testvéri, résztvevő szót; hogy tehát meg kell hallgatnia; hogy kinevethet, ha éppen akarja, de meg kell hallgatnia és visszaadnia nekem az elveszett reményt . . . Egy-két szót, csak egy-két szót és aztán nem fogom többé viszontlátni soha! . . . De ön nevet! . . . Különben az, a mit mondok, ugyanis nevetni való!

— Ne haragudják. Azon nevetek, hogy ön saját magának az ellensége és ha megtenné egyszer a kísérletet, talán sikerülni is fogna, habár csak az utcán is, — minél egyszerűbb, annál jobb. Nincs az a jószívű nő, ha csak talán nem ostoba vagy épp abban a pillanatban nem dühös valami miatt, — a ki megtagadná öntől azt az egy-két szót, a melyért olyan félénken eseng. Egyébiránt, hiszen itt vagyok rá példának én! Az a nő természetesen örültnek tartaná önt. De én csak önmagam szerint ítélek, mert én . . . nagyon jól tudom, hogyan élnek az emberek a világon.

— Óh, köszönöm! — kiálték föl. — Nem is sejtheti, hogy milyen jót tett most velem.

— Jó, jó! De mondja csak, hogyan tudta azt, hogy én olyan nő vagyok, a kivel . . . szóval, a ki méltó a figyelmére és a barátságára? Azaz, hogy nem amolyan . . . gazdasszonyféle, mint ön mondja? Miért határozta el magát arra, hogy hozzám közeledjék?

— Miért? Miért? Hát mert . . . egyedül volt. Az az uriember meg nagyon vállalkozó szelleműnek látszott . . . Éjszaka volt — ön maga is el fogja ismerni, hogy kötelesség . . .

— De nem, már előbb, ott a csatorna szélén... Hiszen közeledni akart hozzám.

— Ott? . . . Igazán nem tudom, hogy mit feleljek; attól félek, hogy . . . Tudja, ma nagyon boldognak érzem magamat. Künn voltam a város határában. Sohasem voltak még ilyen boldog perceim. Ön . . . vagy talán csak nekem rémlett úgy... Már megbocsásson, ha emlékeztem rá, de nekem úgy rémlett, mintha ön sirna, és én . . . én ezt nem hallgathattam . . . A szívem elfacsarodott . . . Óh, Istenem, hát nem szabad ön miatt szomorkodnom? Bűn volt-e, hogy testvéri részvétet éreztem iránta? Bocsásson meg, csak részvétet mondtam... Nos igen, egy szóval, sérthette az önt, hogy önkéntelenül is eszembe ötlött, hogy közeledjem önhöz?

— Elég, ne mondja tovább, — felelt a leány, lesütve a szemét s megszorítva a karomat. — Magam vagyok a hibás, mert ezt szóba hoztam és örülök, hogy nem csalódtam önben . . . De ni, most már itthon vagyok. Még csak ezen a kis síkátoron

kell keresztülmennem . . . Két lépés az egész. Isten vele! Köszönöm!

— Tehát sohase lássuk egymást többé? Hát ennyiben maradjon? Vége?

— Lássá, — mondá a leány nevetve, — eleinte nem akart többet kívánni, mint egy-két szót és most . . . Nos, egyébiránt nem akarok nemet mondani. Lehet, hogy találkozunk még.

— Holnap ismét eljövök ide, — mondám. — Óh, bocsásson meg . . . Máris azt kívánom . . .

— Igen, ön nagyon türelmetlen. Csaknem követelözik már . . .

— Hallgasson meg, szakítám félbe. — Bocsásson meg, ha már megint olyasfélét mondok... De lássa, nem lehet holnap is el nem jönnöm ide. Én afféle álmodozó vagyok. Nekem oly kevésbé van részem a való életben, oly ritkák reám nézve az oly pillanatok, mint a mostani, hogy lehetetlen újra át nem élnem képzeletben ezeket a mostani perceket. Önről fogok álmodni egész éjjel, egész héten, egész esztendőben! Eljövök holnap mindenestre, ugyanebben az órában, ugyanerre a helyre, és boldog leszek, ha az előző estére gondolok! . . . Ez a hely máris drága nekem. Van már Péterváron két-három ilyen helyem. Sőt az egyikén, valami emlék miatt, sirtam is egyszer . . . mint ön az imént. Ki tudja, talán ön is valami emléket siratott . . . Lehet, hogy valamikor nagyon boldog volt azon a helyen?

— Talán én is eljövök holnap este tíz órakor ide; látom, hogy nem tilthatom el önt . . . Szük-

séges ugyanis, hogy eljöjjenek . . . Hanem ne gondolja ám, hogy légyottot adok. Határozottan mondom, hogy itt kell lennem bizonyos okból. De lássa . . . Eh, jobb, ha egyenesen megmondom önnek. Mert először is, megint történhetnék olyan kellemetlenség, mint tegnap, de ez mellékes . . . Egyszerűen: nagyon szívesen látnám önt — „egy-két szóra“. De nem fog azért megítélni, ugyebár? Ne gondolja, hogy olyan könnyen szoktam beleegyezni a légyottokba. Az ön kedvéért sem egyezném bele, ha . . . De ez az én titkom! Előbb azonban szerződést kell kötni.

— Szerződést! Szóljon! Mondja meg előre a föltételeit. Mindenbe beleegyezem, mindenre kész vagyok! kiálték föl elragadtatással. — Kezkeskedem róla, hogy engedelmes, alázatos leszek... Hiszen ismer.

— Éppen azért, mert ismerem, hívom el holnap estére, szólt nevetve a leány. — Nagyon jól ismerem. De jól jegyezze meg, hogy eljövetele föltételekhez van kötve. Először is (de ne sajnálja teljesíteni azt, a mire kérem — láthatja, hogy őszintén szólok), először is belém ne szeressen . . . Nem szabad, határozottan mondhatom. Barátsággra szívesen kész vagyok — itt a kezem. De szerelmeskedni, kérem, lehetetlen.

— Esküszöm, kiálték föl, megfogva a kezét...

— Elég, ne esküdjék . . . Tudom már, hogy olyan lobbanékony, mint a puskapor. Ne vegye rossz néven, hogy ezt mondtam. Ha tudná . . . Nekem sincs senkim, a kivel egy-két szót válthatnék,

a kitől tanácsot kérhetnék. Igaz, nem az utcán kell keresni a tanácsadókat, de ön kivétel. Olyan jól ismerem önt, mintha már husz éve volnánk egymással barátságban . . . Nemde, nem fog megcsalni?

— Ah, lássa, azt sem tudom, hogyan éljem át holnap estig azt a huszonnégy órát.

— Aludjék mélyen . . . Jó éjszakát . . . és jusson eszébe az, a mit mondtam. Vajjon minden érzelemről számot kell adni, még a testvéri részvétről is? Ezt ön mondta az imént és tudja-e, hogy ez nagyon szép mondás volt? Rögtön az a gondolatom támadt, hogy megbízom önben és elmondom önnek . . .

— De mit? mit?

— Jó éjszakát. Ez még most titok. Annál jobb önre nézve! Jobban hasonlít így a dolog egy regényhez. Holnap talán megmondom, vagy talán nem is. Többet kell még önnel beszélgetnem, jobban meg kell ismerkednünk.

— Én holnap mindent el fogok önnek magamról mondani, jelentém ki határozottan. — De mi ez? Mintha valami csoda történt volna velem... Hol vagyok, én, Istenem? De mondja csak, nem örül-e annak, hogy nem haragudott meg az imént, mint mások tették volna, s nem utasított el mindjárt az első szavak után? Két perc alatt boldoggá tett egész életemre! Igen, boldoggá! Ki tudja, talán kibékített önmagammal is és eloszlatta kételeyeimet. Nos, holnap el fogok önnek mondani mindent, meg fog tudni mindent, mindent . . .

— Jó. Tehát ön kezdi.

— Helyes!

— Viszontlátásra!

— A viszontlátásra!

És elváltunk.

Én egész éjszaka járkáltam. Nem tudtam magmat elhatározni arra, hogy hazamenjek. Olyan boldog voltam . . .

A viszontlátásra — holnap!

Második éjszaka.

— No, lássa, mégis megérte! szólt ő nevetve s mind a két kezemet megrázva.

— Már két órája vagyok itt. Ön nem is tudja, mi történt velem egész nap.

— De tudom, tudom. De most a dologra. Tudja-e, hogy én miért jöttem el? Bizonyára nem azért, hogy hiábavalóságokat fecsegjünk, mint tegnap. Lássa, ezentul okosabban kell cselekednünk. Hosszasan gondolkoztam én tegnap ezen.

— Mennyiben okosabban? Én részemről szívesen ráállok, de igazán mondom, hogy az én életemben semmi okosabb sem fordult elő, mint a mi most történik.

— Valóban? Hanem először is arra kérem, hogy ne szorongassa olyan erősen a kezemet. Azután . . . azután, igen sokat gondolkoztam ma ön felől.

— És? . . . Mi következtetésre jutott?

— A következtetés, a melyre jutottam, az,

hogy egészen előlről kell kezdenünk, mert ma beláttam, hogy ön még teljesen ismeretlen előttem, hogy tegnap úgy viseltem magamat, mint egy kisleányka, a miből természetesen az következik, hogy jószívűségem az oka mindennek. Azután, hogy a hibát jóvá tegyem, elhatároztam, hogy lehető legtüzetesebb értesülést fogok szerezni ön felől. De mivel senkitől sem kaphattam fölvilágosítást, önt kell fölkérnem, hogy a legapróbb részletekig beszéljen el magáról mindent. Nos, tehát, milyen ember ön? Gyorsan! Kezdje el, beszélje el a történetét.

— A történetemet? — szólék ijedten. — Ki mondta önnek, hogy nekem történetem van? Nekem nincs történetem.

— Hiszen megígérte tegnap. Aztán meg mindenkinek van története. Hát hogyan élt mostanig, ha nincs története? szakított félbe a leány nevetve.

— Egyszerűen minden történet nélkül éltem! Magamnak éltem, azaz egyedül, egyes-egyedül. Érti, hogy mit jelent ez a szó?

— Hogy-hogy egyedül? Sohasem érintkezett senkivel?

— Senkivel.

— Hogyan? Hát nem is szokott beszélni senkivel?

— Szigoruan véve: senkivel.

— De hát miféle ember ön? Beszéljen, magyarázza ki magát. De várjunk csak: kitaláltam! Bizonyosan van önnek egy babuskája, nagyanyja,

mint nekem. A babuska vak és sohasem eresztett el a házból, úgy hogy majdnem elfeledtem már a beszédet is. Ezelőtt két esztendővel csintalan kezdtem lenni s mivel a babuska látta, hogy így nem bir velem, gombostűvel odatűzte a ruhámat az övéhez. Azóta aztán egész nap egymás mellett üldögélünk; ő harisnyát köt, habár vak, én pedig ott ülök mellette és varrok, vagy olvasok neki valami könyvet.

— Szent Isten! mily szerencsétlenség! De nem, nekem nincs ilyen nagyanyám!

— De ha nincs, akkor hát miért marad otthon?

— Hallgasson ide; akarja-e tudni, hogy ki vagyok?

— Hát persze, hogy akarom.

— A szó szoros értelmében?

— A szó legszorosabb értelmében!

— Nos, hát, én — típus vagyok.

— Típus, típus! Miféle típus? — kiáltott föl a leány, olyan kitörő kacajjal, mintha egész esztendőben nem lett volna alkalma nevetni. — Hiszen az ön társasága nagyon mulatságos! Nézze csak, itt van egy pad, — ülünk le. Itt nem jár senki, nem fog bennünket hallani senki. Így ni — most pedig kezdje el a történetet . . . mert engem meg nem csal, — önnek van története, csak titkolja előttem. Először is, mi az: típus?

— A típus? Az egy afféle különc, nevetséges ember! — felelém nevetve, mert gyermeki neve-

tése reám is átragadt. — A típus, az egy — jellem, egy . . . De tudja-e, mi az az álmodozó?

— Álmodozó? már engedelmet kérek, hogyan tudnám? Magam is álmodozó vagyok! Mennyi villan az agyamba a hosszú napok alatt, a miket a babuska mellett töltök! Akkor aztán elkezdek álmodozni, elábrándozni . . . Egyszer odáig kalandoztam el ábrándozásomban, hogy felesége lettem egy kínai hercegnek. Bizony néha jól esik ábrándozni, — kivált ha az embernek úgy is van gondolkozni valója, tévé hozzá megglehetős komolysággal a leány.

— Nagyszerű! Ah, ha ön olyan leány, hogy képes hozzámenni egy kínai herceghez, akkor meg fog engem érteni . . . De bocsásson meg, azt sem tudom még, mi a neve.

— Na, csakhogyszébe jutott!

— Óh, Istenem, biz én nem is gondoltam erre! Olyan jól éreztem magamat!

— Nastyenkának hívnak.

— Csak?

— Csak! Nem elég ez önnek, telhetetlenje?

— Nem elég? Óh igen, sőt sok, nagyon sok!

Nastyenka!

— Nos?

— Tehát, Nastyenka, hallja az én nevetséges történetemet.

Leültem melléje, komoly képet vágtam és elkezdtem, mintha könyvből olvasnám:

— Péterváron, Nastyenka, ámbár ön talán nem is tudja, igen különös zugok vannak. A nap,

a mely pedig minden embernek világít Péterváron, nem süt be ezekbe a zugokba; hanem világít ott egy más, külön e célra rendelt nap. Ezekben a zugokban, kedves Nastyenka, egészen más élet uralkodik, mint az, a melyet látunk, a mely körülöttünk forr — olyan élet, mely csak valami távoli ismeretlen országban képzelhető, nem pedig a mi józan, okos korunkban. Ez az élet az én életem. Vegyüléke ez a tisztán fantasztikusnak, lángholóan eszményinek és e mellett, ah, Nastyenka, ridegen prózáinak és hétköznapiinak, hogy ne mondjam: izetlennek.

— Tyü! szent atyám, mekkora bevezetés! mi mindent fogok még hallani?

— Azt fogja hallani, Nastyenka (ugy tetszik, sohasem fáradnék bele, önt Nastyenkának szólítani), azt fogja hallani, hogy e zugokban különös emberek laknak: álmodozók. Az álmodozó nem ember, hanem amolyan semleges lény. Örökös homályban gubbaszkodik, mintha rejtőznék a napvilág elől; hozzá nő a zugolyához, mint valami csiga, azaz hogy jobban hasonlít a tekenősbékához.

Mit gondol, miért szereti ez olyan nagyon az ő négy falát, melyek mindenesetre zöldre vannak mázolva, csupaszok és füstösek? mondja meg nekem, Nastyenka, hogy ez a nevetséges uriember, mikor egy-egy barátja (kiknek a száma végképp kifogy) meglátogatja, miért fogadja oly zavart, arckifejezéssel, mintha legalább is bankót csinált volna az imént, vagy rossz verseket faragott volna, a miket névtelen levélben küld be vala-

mely hírlapnak, előadván, hogy a szerző már meghalt, s névtelen barátja szent kötelességnek tekintti, hogy műveit közrebocsássa? Miért akad el a társalgás? Miért nem hallani nevetést, egy-egy pajkos megjegyzést a váratlanul érkezett s kissé zavarba jött látogató részéről, a ki pedig különben nagy kedvelője a vidám beszélgetéseknek s tréfálva és nevetve szokott csevegni a szépnemről és egyéb hasonló tárgyról?

Valószínűleg új ismerős ez a látogató s először van itt, de másodszor aligha fog eljönni. Miért kezd el az első pár ötlet után (ha ugyan volt) ötölni-hatolni s zavartan tekintgetni a házigazda hüledező arcára, ki végre maga is elveszti a társalgás fonalát, holott pedig előbb roppant erőfeszítéseket tett, hogy mulattassa látogatóját, világi embernek mutassa magát, szóval: megnyerje tetszését a szerencsétlennek, ki véletlenül botlott be hozzá?

És végre miért áll föl egyszerre ez a látogató, mintha valami sürgős elintézendő ügy jutna az eszébe, fogja kalapját, köszön immel-ánumal s huzza vissza nagynehezen a kezét a házigazda meleg kézszorításából, ki ezzel akarja néma sajnálatát tanusítani, hogy barátja már elmegy? És a látogató, a mint kiért az ajtón, miért neveti el magát és fogadja meg, hogy többé be nem teszi a lábát e furcsa ember lakásába, a ki nagyon jó fiu ugyan, de kinek az arcát, a milyen az egész társalgás alatt volt, lehetetlen össze nem hasonlítani azzal a szerencsétlen cicával, melyet a gyermekek

megijesztettek, megkergettek és mindenféle módon megkinoztak s mely végre egy szék alá menekült előlök, a hol aztán órahosszat elpihegett, borzasan, összetöpörödötte, simogatva, tisztogatva, orrát, szőrét és borus szemmel nézve a természetet és az életet?

— Hallja, — szakított félbe Nastyjenka, ki eddig bámulva, nagyra nyitott szemmel hallgatott, — és bizony nem tudom mindennek az okát, sem azt, hogy miért intézi hozzám ezeket a furcsa kérdéseket, de azt bizonyosra veszem, hogy mindez önnel történt szóról-szóra.

— Ugy van, — felelém komolyan.

— Akkor hát folytassa, mert kíváncsi vagyok rá, hogy mi lett belőle?

— Azt akarja tudni, Nastyjenka, hogy mi lett a cicából, mely a szék alá huzódott, vagyis inkább belőlem, mert hisz én vagyok e kalandok szerény hőse? Tudni akarja, hogy miért zavarta föl egész napomat egy ilyen látogatás, miért voltam olyan izgatott, ha az ajtóm megnyilt, miért voltam olyan ügyetlen vendéglátó és tudtam oly kevésbé megfelelni a vendégszeretet kötelelességeinek?

— Igen, igen, — felelt Nastyjenka, — ezt akarom tudni. De hallja, ön nagyon jó elbeszélő; hanem nem tudna-e kevésbbé szépen elbeszélteni? Azt hinné az ember, hogy könyvből olvassa!

— Nem, kedves Nastyjenka, — felelém komoly és szigorú hangon, alig állhatva meg nevetés nélkül; — nagyon jól tudom, hogy jó elbeszélő vagyok; de megbocsásson, másképp nem tudok el-

beszélni. Én, kedves Nastyenka, hasonlítok ahhoz a Salamon király szelleméhez, a mely ezer évig volt bezárva egy hétpecsétetes tömlőbe s végre kiszabadult. Most, kedves Nastyenka, a mióta oly hosszú válás után ismét találkoztunk, — mert én régóta ismerem önt, Nastyenka, régóta keresek valakit és éppen ez a jele annak, hogy éppen önt kerestem, mert úgy volt rendelve, hogy találkozzunk — ezernyi szellentyű nyílt meg a fejemben és szóáradattal kell magamon könnyitenem, mert különben megfulladnék. Kérem is hát, Nastyenka, hogy ne szakítson többé félbe; hallgassa meg csöndesen és engedelmesen azt, a mit mondani akarok; mert különben hallgatok.

— Na, na, ne féljen. Beszéljen csak, nem szólok egy szót sem.

— Folytatom hát. Kedves barátnőm, Nastyenka, van a napnak egy órája, a melyet kiválóan szeretek. Az az óra ez, mikor vége minden dolognak, mikor mindenki haza siet az estebédhez, pihenni és utközben azon gondolkozik, hogy minő élvezettel töltse az estét, az éjszakát, meg egyáltalán a szabad idejét. Ebben az órában az én hősöm — mert engedje meg, Nastyenka, hogy ismét csak harmadik személyben beszéljek, mert első személyben nagyon kínos dolog ilyenekről szólni, — tehát ebben az órában az én hősöm, a ki szintén nem foglalkozástalan ember, utban van hazafelé, mint mindenki.

Amde sajátságos örömeérzetnek a kifejezése játszik halvány, bágyatag arcán. Érdeklődéssel

szemléli az esthajnalt, mely lassan vonul föl Pétervár hűvös egére. Midőn azt mondom, hogy „szemléli“, hazudok; ő nem szemlél, csak réveteget nézdegél, mint a fáradt ember, vagy a ki önmagában sokkal érdekesebb dolgokkal van elfoglalva. Ugy, hogy csak elvétve s mintegy önkéntelenül ér rá maga körül is szemlélődni.

Örül, mert a mai napra elkészült unalmas munkájával, örül, mint a kis diák, mikor az iskolából kiszabadult és játszani, csintalankodni szabad. Nézze meg csak, Nastyénka, mindjárt látni fogja, hogy az öröm már is jó hatással volt érzékeny idegeire és betegesen izgatott képzeletére. Gondolkozik. Azt hiszi ön talán, hogy az ebédjére gondol vagy az eltöltendő estére? Mit nézeget úgy? Nem-e azt az urat, ki olyan művésziiesen köszönt annak a hölgynek, a ki épp most robogott el előtte, abban a pompás hintóban?

Nem, Nastyénka, mit törődik ő az ilyen semmiségekkel? Gazdag ember ő most, gazdag bensőleg, gazdag, mondom s a leáldozó nap bucsusugarai nem hiába ragyogtak neki. Szívében egész raját keltették a képeknek és benyomásoknak. Most apróra nézegeti az utnak minden kis részletét. Most a „fantázia istenasszonya“ (olvasta-e Zsukovszkit, kedves Nastyénka?) már meghimezte számára az ő csodaujjaival az aranyszövetet, s egy fantasztikus, képzelt lét szeszélyes alakzatait szövöbele. Fölemelte hősünket a hetedik égbe, a „kristály-égbe“, mely ugyancsak távol esik a kitünő gránit-kövezettől, a melyen hazafelé ballag.

Állítsa meg csak s kérdezze tőle hirtelen, hogy hol van, micsoda utcákon jött; nem emlékszik semmire, sem arra, hogy merről jött, sem arra, hogy hol jár; s bosszus pirulással fog önnek valami hazugságot mondani. Ezért rázkódott ugy össze s kiáltotta csaknem el magát az imént, mikor egy tisztos agg nő megállította s az utat tudakolta tőle.

Elkomorult képpel folytatta utját, alig véve észre, hogy a mellette elmenők megmosolyogják és utána néznek s hogy egy kis leány ijedten tér ki az utjából s azután visszajön, hogy jobban lássa téveteg mosolyát és taglejtéseit. De a fáradatlan képzeletmagával ragadja röptében az öregasszonyt, a kíváncsi embereket, a csúfolódó leánykákat, meg a Fontánka bárkáin vacsoráló parasztokat, beleszővi mindezt a maga aranyvásznába, mint legyeket a pókhálóba és így ér haza a furesa ember a nélkül, hogy észrevenné, ebédel meg a nélkül, hogy észrevenné, s nem tér magához, csak akkor, mikor már Matréna leszedi az asztalt és hozza neki a pipát.

Sötétedik. Ürességet és szomoruságot érez lelkében; álmainak egész birodalma zajtalanul, nyomtalanul dől össze. Csend van a kis szobában. A nyugalom, magány és semmittevés jól esik a képzeletnek, mely most lassan föllobog, halkan forr, mint a víz az öreg Matréna kávékannájában, ki csendesen főzögeti a konyhában magának a fekete levest. A könyv, melyet gépiesen vett föl, kihull az álmodozó kezéből, mielőtt még a harma-

dik lapig jutott volna. A képzelet ismét kifejtette bűvös hatalmát és új, andalító világot teremt számára. Új álom, új boldogság — ismét ivott abból a finom méregből, melyet a remény kegyetlen mómora rejteget.

Mit törődik ő a való élettel, a melyben hideg és komor minden? . . . Szegény emberek! — gondolja magában az álmodozó, — szegény emberek, kik a valóságban élnek! . . . Ne csodálkozzék azon, hogy így gondolkozik. Óh, ha látná azokat a bűbajos alakokat, melyek körülveszik, azokat a csodás színeket, a mik eléje tárulnak! És minő kalandok! Minő végtelen sorozata az álmoknak!

De hát miről álmodik? Mindenről! A költő szerepéről, a kit előbb félreismertek, azután borostyánnal koszorúztak, a mesélő Hoffmannról, a Bertalan éjről, a Rettenetes Iván hőstetteiről, mikor Kazánt elfoglalta, Husz Jánosról, a mint a konzisztórium előtt megjelenik, a halottak idézéséről az Ördög Róbertben (emlékszik arra a zenére, melyen megérzik a temető?) Mina és Brindáról; a brezinai ütközetéről, egy költemény fölolvásásáról W. D. grófnénál . . . Dantonról, Kleopátráról és kedveseiről, a kolomnai kis házról, az ő egykori otthonáról, egy kedves, bájos lényről, ki itt lehetne most mellette, e szobácskában, az egész hosszú téli estén és hallgatná őt figyelmesen, szeliden, mint ön most, Nastyénka . . .

Óh, Nastyénka, mit törődik ez a kéjelgő semmittevő a valódi élettel, ezzel a siralmas, szegény

valóval, melynek az összes éveit odaadná az ő képzelődése egyetlen órájáért? Vannak rossz órái is, de a míg azok ismét beköszöntenek (mert most boldog) nem kíván semmit, fölötte áll minden váagnak, megtehet mindent, uralkodik, maga teremti, alkotja meg magának az életét, és újra alkotja minden pillanatban, a milyenné csak akarja. Olyan könnyű elrendezni egy képzelt világot, mintha nem is volna merő délibáb az egész!

Mondja meg már most, Nastyjenka, miért nyomasztják az ilyen pillanatok a lelket? Miért gyorsabbodik az érverés valami titkos, ismeretlen erőhatástól, miért fakadnak könnyek a szeméből s égetik halvány lesóványodott arcát? Miért mulnak el egész álmatlan éjszakák úgy, mint egyetlen pillanata a kimeríthetetlen örömnek és kéjnek, — és mondja meg nekem, hogy midőn a hajnal pirja bevilágít rózsás fényével az ablakon s derengve tölti el a komor kis szobát, miért kél akkor divánjáról fáradtan, kimerülten az álmodozó, veti magát az ágyra és alszik el kábultan, a fölizgatott képzelet látományaitól s kéjes fájdalommal a szívében?

Azt lehetne hinni, hogy szerelmes, hogy fölgerjedt lelkében a szerelem, az ő kimeríthetetlen örömeivel és összes fájdalmaival. Nézze meg csak, Nastyjenka, és meg fog róla győződni. Lám, vajjon el lehet-e hinni, hogy sohasem ismerte azt a lényt, a kit álmai gyönyörében ölelgetett? Hát valóban csak álmodta ő a szenvedélyt? Lehetséges-e, hogy nem járkáltak együtt az életben, kéz

a kézben, lélek a lélekbe olvadva? És a válás órájában az imádott lény nem borult-e sirva az ő keblére, nem hallgatva a vihart, mely künn dühöngött, s csupán összetört szerelmük lengő viharával vívódva?

Csak álom volt-e hát mindez? Álom volt az a komor, elhagyott kert, a mohával benőtt utak, a miken olyan gyakran járkáltak együtt, „hosszan és szerelmesen?” És az a különös ősi ház, a melyben ő olyan sokáig élt egyedül és szomorúan, egy vén házsártos férj mellett, a kitőlők, a szerelmes gyermekek, úgy féltek! Mennyit szenvedett ő és (hiszen így szokott ez lenni, Nastyenka!) milyen szívtelenül bántak velük!

És később, valóban nem találkozott-e vele, távol hona partjaitól, idegen ég alatt, a csodás, örök városban, ragyogó bálban, harsogó zene mellett a *palazzóban* — higgye meg, Nastyenka, *palazzo* volt — ott az erkélyen, mirtusok és rózsák között, a hol ő, reáismerve, hirtelen lekapta álarcat és odasugott neki: „Szabad vagyok“, azután pedig reszketve borult keblére és gyönyörtől ittasan ujjongott és ők egyetlen pillanat alatt megfledkeztek bánatról, válásról, a gyötrelmekről, meg arról a padról is, a hol ő egy végső, szenvedélyes csókkal ragadta ki magát néma fájdalommal ölelő karjaiból? . . .

És most ismerje el Nastyenka, hogy bizvást zavarba lehet jönni és elvörösödni, mint egy iskolás fiú, kit a szomszéd kertjében almalopáson értek, — mikor ennyi tragikus esemény után, mely-

től még most is reszketünk izgatottságunkban, egyszerre csak benyitja az ajtónkat egy jókedvű, fecsegő, váratlan vendég, és mintha semmi sem történt volna, elkiáltja magát: „Éppen Pavlovszkból jövök, édes cimborám!” . . . Szent Isten! az öreg gróf meghalt, véghetetlen boldogság vár a szerelmesekre és — betoppan egy ember, a ki Pavlovszkból jön!

Ünnepiesen hallgattam el. Emlékszem, hogy erőfeszítést tettem, hogy nagyot kacagjak, mert éreztem, hogy ellenséges démon mozog bennem, mely már szorongatni kezdte a torkomat, éreztem, hogy reszket az állam és kitüzesedik a szemem . . . Azt vártam volt, hogy Nastyenka rám nyitja okos szemeit s gyermekes, vidám kacaját fogja hallatni, és már bánni kezdtem, hogy nagyon is messzire mentem, hogy ok nélkül elbeszéltem mindazt, a mi régóta megvolt már bennem, a miről ugy tudtam beszélni, mint valami írott dologról, mert már régén tisztában voltam magammal, s nem is vártam hogy megértsen.

De meglepetésemre, Nastyenka hallgatott. Pár pillanat múlva megszorította kezemet és félénk részvétellel kérde:

— Valóban így töltötte egész életét?

— Így, Nastyenka, — felelém, — egész életemet; s ugy látszik, így fogom végezni is.

— Nem, nem, az nem lehet, — mondá Nastyenka nyugtalanul. — Nem szabad, hogy ugy legyen. Avagy képes volnék-e én a babuskám mellett

tölteni az egész életemet? És tudja-e, hogy éppen-séggel nem kellemes így élni?

— Tudom, Nastyjenka, tudom! — kiálték föl, nem birva többé uralkodni érzelmeimen. — És jobban tudom, mint valaha, a mióta ön mellett vagyok és annál inkább érzem e tudat keserüségét, mert önt maga a jó Isten küldte, drága angyal, hogy ezt nekem megmondja és bebizonyítsa. Most, hogy ön mellett vagyok, hogy beszélek önnel, csak annál kínosabban esik a jövőre gondolnom, a jövőre, mely csak sivár magány, céltalan élet lehet. És miről fogok álmodozni most, hogy boldog vagyok ön mellett, a valóságban? Óh, legyen áldott, a miért vissza nem utasított és a miért elmondhatom, hogy legalább két igazán boldog estém volt ez életben!

— Óh, nem, nem! — kiáltott föl Nastyjenka. — Ez nem lehet így tovább. Így nem válunk el egymástól! Mi is az: két este!

S köny csillogott a szemében.

— Ah, Nastyjenka, Nastyjenka! tudja-e, hogy mennyi időre tett engem boldoggá? Tudja-e, hogy máris kibékitett önmagammal, hogy most már nem leszek magam felől rossz véleményben, mint sokszor voltam? Tudja-e, hogy most már nem fogok úgy búslakodni a miatt, hogy vétékké, bűnné tettem az életemet? Mert bűn és véték az ilyen élet! És ne gondolja ám, Nastyjenka, hogy tuloztam. Néha olyan szörnyű bánat fog el . . . Ugy tetszik ilyenkor, hogy nem is vagyok való az életre

és minden ösztönömet, érzékemet elvesztettem a való élet iránt és — átkozom önmagamat.

Mert álmodozásban töltött éjszakáim után vannak ám rettenetes világos pillanataim is. Köröttem elevenen viharzik az élet — az emberek igazi élete, a mely nem parancsszóra alakul . . .

Pedig az ő valódi életük is csak úgy el fog foszlani, mint az én ábrándom. Egy arasnyi idő multával, ők is oly kevésbé lesznek valódi lények, mint az én árny-alakjaim. Igen, csakhogy folyvást megújuló árny-alakok; az élet nem szünetel; egy ember sem hasonlít a másikhoz; míg az én álmodozásaim, sötétben imbolygó árny-alakjaim egyformák, közönségesek. Születnek az első felhőből, mely a napfényt elhomályosítja. Szomorú jelenések, szomoruság álomlátásai. És a kimerithetetlen képzelődés ettől az örökös feszültségtől végre is kifárad, kimerül. Az eszmények egymásután mulnak el, válnak porrá, semmivé, s mivel nincs más élet, ezekre a romokra kell aztán alapítani egy utolsó eszményt.

A léleknek pedig folyvást kell egy eszmény, s az álmodozó hasztalan kutat régi ábrándjainak a hamvában, keresve benne valami szikrát, hogy föllobbantsa belőle azt a lángot, a mely fölhevítendi megfagyott szívét és visszaadja régi éldeleteit, kedves tévedéseit, mindazt, a mi életét alkotá, a mi lelkét meghatotta, vérét pezsgésnek indította, könnyet fakasztott szeméből és oly gyönyörrel teljes csalódásba ringatta!

Tudja-e, Nastyenka, mennyire jutottam?

Hinné-e, hogy megünneplem az évfordulóját oly eseményeknek, a mik nem történtek meg, de a miket úgy szerettem volna? . . . Hiszen tudja, amolyan képzelődések, mint az az erkély-jelenet is . . . És megünnepelni ezeket az évfordulókat, mivel azok a dőre álmok nincsenek többé, mert többé álmodozni nem tudok, érti-e, kedves Nas-tyenka, hogy ez a kezdete az eltemetkezésnek?

Hinné-e, hogy vissza tudok emlékezni azokra a helyekre, a hol elgondoltam, hogy boldogság érhetne? És én meg-meglátogatom ezeket a helyeket, megállok ott, elfeledem a jelent, összebékítem a helyrehozhatatlan multtal és barangolok, mint az árnyék, vágy nélkül, céltalan!

Mily emlékek! Emlékszem, például, hogy most egy éve éppen ezen a helyen, ugyanebben az órában, ugyanezt a kövezetet tapostam, épp olyan magányosan, épp olyan búsan, mint most! És emlékszem, hogy képzeleteim akkor is olyan bánatosak voltak, mint most, s az élet mégis könnyebbnek és nyugodtabbnak tetszett, mint most, hiján azoknak a sötét gondolatoknak, a miktől most nem szabadulhatok, hiján a komor önvádaknak, a mik sem éjjel, sem nappal nem hagynak nyugtomat. Akkor még nem kérdeztem magamtól: hova lettek ábrándjaim? És fejcsóválva mondom magamnak: Milyen gyorsan mulnak az évek! És ismét kérdezem magamtól: Mit csináltál az éveiddel? Hogyan töltötted legjobb idődet? Éltél-e vagy nem? Nézd, szólok magamhoz, nézd, mint hidegszik a világ. Ujabb évek mulnak el és azok után

jő a magány és seprőnyelére görnyedten, a bús vénség, bánat és fájdalom. A képzeletben alkotott világ halványodik, az álomlátások elmosódnak, elhalnak, szertehullanak, mint száraz levelek a fáról . . . november . . . december . . . Óh, Nastyenka, szomorú dolog megvénülni, a nélkül, hogy éltünk volna, a nélkül, hogy még csak sajnálnánk is valamit a multból, semmit, mert mindaz, a mit elvesztettem, jelentéktelen, dőre, semmi volt, zérus, áztatás, álom . . .

— Ne rikasson hát meg, — mondá Nastyenka, a szemét törülgetve. — Elég volt. Most ketten vagyunk és bármi történjék is, nem szakadunk el egymástól. Nézze, én egyszerü, igen tanulatlan leány vagyok, ámbár a babuska tartott mellettem oktatókat. De azért higgye meg, hogy én értem önt, mert mindazt, a mit most mondott, jóformán magam is átéltem, átszenvedtem, mióta a babuska odagombostüzött a ruhájához. Igaz, nem tudtam volna olyan szépen elbeszélni, mint ön, mert nem vagyok igen művelt, — tevé hozzá kissé félénken, mert fellengős előadási modorom tiszteletre gerjeszté, — de nagyon örülök, hogy olyan nyiltan szólott. Most már tökéletesen ismerem és hogy ön is ismerjen engem, én is elbeszélek önnek min-dent, nyiltan és ön tanácsot fog adni. Ön igen okos ember. Igérje meg, hogy tanácsot fog adni.

— Ah, Nastyenka, — felelém, — ámbár sohasem voltam tanácsadó s még kevésbbé okos tanácsadó, azt mégis belátom, hogy ha mindig így élünk, az nagyon okos dolog lesz és igen okos ta-

nácsokat adhatunk egymásnak . . . Nos, szép Nastyenka, mire nézve van tanácsra szüksége? Szóljon nyiltan. Olyan vidám és boldog, bátor és okos vagyok most!

— Hohó, — szakított félbe Nastyenka nevetve, — nekem nemcsak okos, hanem testvéri tanácsra van szükségem, szívből jövőre, mintha már száz esztendő óta szeretne!

— Helyes, Nastyenka, helyes! — kiálték föl elragadtatással. — Szavamra mondom, ha ezer év óta szeretném, akkor sem szerethetném jobban, mint most!

— Kezet rá!

— Itt van!

— Nos hát, kezdjünk bele a történetembe.

A Nastyenka története.

— A felét már ismeri a történetemnek, mert tudja, hogy van egy öreg nagyanyám . . .

— Ha a másik fele sem hosszabb — szólék közbe nevetve.

— Hallgasson és figyeljen! Első és főfeltevel, hogy többet félbe ne szakítson, mert különben hallgatok. Figyeljen hát és hallgasson. Van nekem egy öreg babuskám. Nagyon kicsi koromban kerültem hozzá, mert apám s anyám fiatalon haltak el. Ugy kell lenni, hogy a babuska valamikor gazdagabb volt, mert még most is jobb időkre emlékezik. Megtanított franciául s azután más tárgyakra is járatott hozzám oktatókat.

Mikor tizenöt éves lettem — most tizenhét vagyok, — befejeztem a tanulmányaimat. Ekkoriban igen csintalan voltam. Hogy miket csináltam, nem fogom önnek megmondani, elég az hozzá, hogy a csinyjeim jelentéktelenek voltak. Egy szép reggel a babuska odahívott magához és azt mondta, hogy mivel ő világtalan, hát engem nem tarthat szemmel, hanem elővett egy gombostűt és a ruhámat a magáéhoz tűzte és úgy volt, mintha egész életünkben így kellene együtt ülnünk, ha csak valami módot nem találok . . .

Egy szóval; eleinte teljes lehetetlen volt eltávoznom; ott kellett dolgoznom, olvasnom, tanulnom, folyvást a babuska mellett.

Egyszer cselt kísérlettem meg és rábeszéltem Feklát, hogy üljön oda helyettem. Fekla a gazdasszonyunk és süket. Fekla szépen, csendesen ült ott helyettem. A babuska elaludt a karosszékbén, én pedig kaptam magamat és elmentem, — nem messzire, — egy barátnémhoz.

De rossz vége lett a dolognak. Mialatt én oda voltam, a babuska fölébredt és kérdezett valamit, azt gondolva, hogy nyugodtan ülök mellette most is. Fekla látta, hogy a babuska kérdez valamit, de nem értette, hogy mit, mert süket volt. Gondolkozott, hogy mitévő legyen. Megszállta a félelem, kihuzta a gombostűt és kiszaladt . . .

Nastyenka itt megállott és jóízűen nevetett. Én is nevettem. De ő megharagudott és így folytatá:

— Azt mondom önnek, ne nevéssen a babus-

kámon. Én azért nevetek, mert nevetséges a dolog . . . Mit csináljak, ha már ilyen a babuska, hanem azért mégis csak szeretem én őt egy kicsit . . . Ki is kaptam ám! Megfogott, visszaültetett a régi helyre és többé nem mozdulhattam. .

Igaz, el is felejtettem önnek mondani, hogy a babuskának saját háza van, azaz csak házikója, csupa fából, mindössze három ablaka van és olyan ódon, mint maga a babuska. Padlás-lakás is van benne. Nos, ebbe új lakó került . . .

— E szerint hát volt régi is? — jegyzém meg.

— Persze, hogy volt, — felelt Nastyjenka, — még pedig olyan, a ki jobban tudott hallgatni, mint ön. Bizony, alig mozgatta a száját egyszer is. Kicsi, vén emberke volt, szikár, néma, vak, béna, úgy hogy utoljára már nem birt élni. Meg is halt hát. Ekkor aztán új lakóra volt szükségünk, mert lakó nélkül nem élhattünk meg. A babuska nyugdíja mellett a lakbér volt csaknem az egyetlen jövedelmi forrásunk.

Az új lakó azonban véletlenül fiatalember volt, idegen, utazó. Mivelhogy nem alkudott, babuska szó nélkül fogadta be a házba, de azután azt kérdezte tőlem:

„Nastyjenka, öreg ember az új lakó, vagy fiatal?“

„Hát bizony, babuska“, — felelém, mert nem akartam hazudni, — „nem egészen fiatal, de nem is öreg“.

„És kellemes külsejű?“

Megint nem akartam hazudni:

„Igen, babuska, meglehetősen kellemes külsejű“.

Erre azt mondta a babuska:

— Óh, jaj, milyen szerencsétlenség! Hallod-e, te kis leány, aztán nehogy nagyon nézegesd! Milyen világ ez a mostani! Lám csak, egy afféle kis lakó, és „meglehetősen kellemes külsejű!“ Én Istenem, nem így volt ez az én időmben!“

A babuska mindig az ő idejéről beszélt: fiatalabb volt akkor: „az ő idejében“ melegebben süttött a nap, meg a szilva sem savanyodott meg olyan hamar „az ő idejében“.

Szótlanul ülök ott mellette és elkezdek gondolkozni, hogy miért figyelmeztet engem a babuska azzal a kérdésével, hogy fiatal és csinos-e a lakónk? Gondolkoztam ezen egy darabig s azután elkezdtem számlálni a szemeket a kötésemen és elfelejtettem az egész dolgot.

Hát egyszer csak egy reggel beköszönt hozzánk a lakó és azt kívánja, hogy a mint megvolt ígérve, új tapétát tegyenek a szobája falaira. Egy szó a másikat adja, a babuska nagyon beszédes és végül azt monda nekem:

— Nastyjenka, hozd elő a szobámból a számológépemet.

Rögtön fölugrottam, irulva-pirulva, magam sem tudom miért. De elfelejtettem, hogy oda vagyok gombostűzve és a helyett, hogy szépen, csendesen kihuztam volna a tűt, hogy a lakó észre ne vegye, akkorát rántottam magamon, hogy a babuska széke is velem gördült.

Erre még jobban elvörösödtem, kővé meredten álltam meg és egyszerre csak sirva fakadtam. Olyan megszégyenítő és keserves volt az a pillanat, hogy a föld alá kíváncsoztam és föl sem mertem pillantani. A babuska pedig rám kiáltott:

„No, mit vársz? Eredj hát!”

De én csak annál jobban sirtam.

A lakó megértette, hogy jelenléte nagyobb bitja zavaromat. Meghajtotta magát és elment.

Ettől a naptól fogva félholtra ijedtem, valahányszor neszt hallottam az előszobában. „Jön a lakó!” gondolám magamban és csendesen huztam ki a gombostűt, hogy megint zavar ne legyen. De nem ő jött soha. Nem jött.

Elmult két hét, ekkor azt üzente Feklával, hogy sok francia könyve van, csupa jó könyv, s a babuskának talán tetszenék, ha én olvasnék neki belőlük unaloműzés végett.

A babuska köszönettel fogadta el az ajánlatot, de váltig kérdezgette:

„Vajjon jó könyvek-e, Nastyenka? Mert ha nem jók, nem engedném, hogy olvasd őket. Rossz dolgokat tanultál belőlök.”

„Mit tanulnék belőlök, babuska? Mi van bennök?”

„Ah”, — mondá a babuska, — „az van bennök megírva, hogy a fiatalemberek mint csábitják el a jónevelésű leányokat, mint csalják el őket a szülei házból, azzal az ígérettel, hogy nőül veszik, s mint hagyják el aztán ezeket a szerencsétlen leányokat, a kik siralmasan pusztulnak el . . . Sok

ilyen könyvet olvastam én“, tévé hozzá babuska, „és olyan szépen van bennök megírva minden, hogy egész éjszaka elül mellettük az ember és olvasgatja. Tehát, Nastyénka, ne olvasd te ezeket. Miféle könyvek azok, a miket küldött?“

„Regények, Walter Scottól, babuska.“

„Walter Scottól? De nincs-e valami csel a dologban? Nézd meg csak, nem csempészett-e be valahova szerelmes levélkét?“

„Nem, babuska“, felelém, „nincs itt szerelmes levél sehol.“

„Nézd meg csak, a kötés táblája alatt. Oda szokták néha dugdosni a zshiványok!“

„Nincs babuska, a kötés alatt sem.“

„Akkor hát jól van.“

Igy kezdtük el olvasgatni Walter Scottot, s egy hónap alatt el is olvastuk körülbelül a felét. A lakónk azután más és más könyveket küldött, a többi közt Puskit is, úgy hogy végre el sem tudtam lenni könyvek nélkül és eszemágában sem volt többé kínai herceghez menni feleségül.

Igy álltak a dolgok, mikor egyszer véletlenül a lépcsőn találkoztam a lakónkkal. A babuska küldött valamiért. — Ő megállott. Én elpirultam. Azután ő is elpirult, de mosolygott is; köszönt, kérdezősködött a babuska hogyléte felől és aztán azt mondta:

„Elolvasta a könyveket?“

„Igen“, felelém.

„Melyik tetszett legjobban?“

„Ivanhoe, de legjobban Puskin.“

Ezuttal ennyiben maradtunk. Egy héttel utóbb ismét találkoztam vele a lépcsőn. Most nem a babuska küldött, hanem magamnak volt valami dolgom. Három óra volt, s a lakó ilyenkor járt mindig haza.

„Jó napot“, — mondá.

„Nem unalmas-e önnek, egész nap egyedül lenni a babuskájával?“ — kérdé.

Erre a kérdésre ismét elpirultam, — magam sem tudva, miért. Rösteltem és kellemetlenül esett, hogy idegen ember léteire ilyen kérdést intéz hozzám.

Felelet nélkül akartam otthagyni, de nem volt hozzá erőm.

„Ön, kedves, szép leány“, mondá a lakó. „Bocsásson meg a kérdésemért. De vidámabb társaságot kívánnék önnek, mint a minő a babuskájáé. Hát nincs barátnéja, a kit néha meglátogathatna?“

„Nincs“, felelém. „Csak Masenka, de az is elköltözött Pszkovba.“

„Nem jönne el velem a színházba?“ — kérdé.

„A színházba? Mit szólna hozzá a babuska?“

„Nem kell megtudnia. Szabadítsa el magát tőle óvatosan“.

„Nem!“ felelém. „Nem akarom megcsalni a babuskát. Isten önnel.“

„Hát — Isten önnel.“

És többet nem szólt.

Ebéd után bejött hozzánk, leült, hosszasan beszélgetett a babuskával, kérdezte tőle, hogy nem

jár-e ki néha, nincsenek-e ismerősei, s egyszerre csak azt mondta:

„Ni, igaz, mára van egy páholyom az operába. A Szevillai borbélyt adják.“

„A Szevillai borbélyt?“ kiáltott föl a babuska, „ugyanazt a borbélyt, a kit az én időmben játszottak?“

„Igen, ugyanazt a borbélyt“, felelt a lakó s rám nézett.

Én megértettem az egész dolgot, s szívem hevesen dobogott a várakozástól.

„Ah, magam is játszottam Rozinát, fiatal koromban, műkedvelői előadáson“, mondá a babuska.

„Nos, nem jönne el ma? Kár lenne föl nem használni a jegyet“.

„Jó, nem bánom, menjünk“, mondá a babuska. „A Nastyenkám ugy sem volt még színházban soha.“

Istenem! milyen öröm volt az! Rögtön föl-készültünk és elindultunk. A babuska azt mondta, hogy ő nem láthatja ugyan a darabot, de legalább hallani fogja a zenét. Aztán meg jó öreg asszony volt: nekem akart mulatságot szerezni, mert magában nem ment volna el.

Ah, nem irhatom le önnek, hogy milyen benyomást tett rám a Szevillai borbély. A lakónk az egész előadás alatt olyan nyájasan nézegetett rám, olyan szépen beszélt velem, hogy rögtön láttam, hogy csak próbára akart tenni, mikor reggel azt

ajánlotta, hogy magam menjek el vele a színházba.

Ah, milyen boldog is voltam! Büszke önérettel feküdtem le aludni, a szívem olyan erősen vert, mintha lázam lett volna, s egész éjjel a Székvillai borbélyról álmodoztam.

Azt gondoltam, hogy most már egyre sűrűbben és sűrűbben fog hozzánk járni. De nem úgy volt. Csaknem egészen elmaradt. Egyszer egy hónapban köszöntött be, akkor is csak azért, hogy a színházba hívjon bennünket. Még vagy kétszer mentünk el vele.

De én ezzel nem voltam megelégedve. Láttam, hogy ő engem csak sajnál, hogy a babuska mellett olyan szomorú életet élek; de semmi más nincs a dologban. Elvesztettem a nyugalmam, nem tudtam csendesesen ülni, nem tudtam olvasni, dolgozni. Olykor hangosan kacagtam és megboszszantottam a babuskát valami csinynyel; máskor pedig egyszerűen sirva fakadtam.

Végre megromlott az egészségem is. Lesóványodtam és csaknem komolyan megbetegedtem.

A színházat aztán bezárták s a lakónk végképp megszünt hozzánk járni. Ha találkoztunk — természetesen mindig csak a lépcsőn, — olyan komolyan és némán hajtotta meg magát, mintha szólni sem akarna hozzám, s már egészen leért a lépcsőről, mikor én még egyre ott állottam a közepén, kipirulva, mint a cseresznye, mert minden vérem a fejembe szállott, valahányszor találkoztam vele.

Mindjárt a végére érek.

Éppen most egy éve, májusban bejött hozzánk a lakó és elbeszélte a babuskának, hogy elvégezte Péterváron a dolgait és egy évre Moszkvába kell mennie.

A mint ezt meghallottam, elsápadtam és szinte holtan roskadtam egy székre. A babuska nem vett észre semmit; ő pedig, miután a lakást fölmondta, meghajtotta magát és elment.

Mitevő legyek? Gondolkoztam, óh, de megnyit gondolkoztam és búslakodtam! Végre elhatároztam magamt.

Másnap kellett neki elutazni, én tehát abban állapodtam meg, hogy még ma este a végire járok mindennek, ha majd a babuska elaludt. Ugy is lett. Csomóba kötöttem össze minden ruhámat és fehérneműmet, a mire szükségem lehetett, s a csomóval a kezemben, se elevenen, se holtan, fölmeritem a padlás-emeletre a lakóhoz.

Ugy tetszett, mintha teljes egy órába tartott volna, a míg fölértem.

A mint benyitottam az ajtaját, ő meglepetten kiáltotta el magát, mikor meglátott. Talán valami kísértetnek nézett. Azután sietve hozott elő vizet, mert látta, hogy alig bírok megállni a lábamon. A szívem olyan hevesen dobogott, hogy fájt bele a fejem s az eszem összezavarodott.

Mikor aztán végre föl tudtam pillantani, azon kezdtem, hogy csomómat letettem az ágyra, mellé ültem, eltakartam két kezemmel az arcomat és elkezdtem sirni, mint a záporosó.

Ő pillanat alatt megértett mindent. Halvány arccal állott meg előttem és bánatosan nézet rám.

„Hallgasson meg, — kezdé, — hallgasson meg, Nastyenka! Nem tehetek semmit . . . Szegény ember vagyok. Mostan még semmim sincs, még csak valaminő állásom sem. Miből éljünk, ha feleségül veszem?“

Sokáig beszéltünk erről, de én végre magamonkívül lettem és azt mondtam, hogy nem élhetek tovább a babuska mellett, meg fogok tőle szökni, nem akarok többé odagombostúzve lenni hozzá és vele megyek Moszkvába, akár akarja, akár nem, mert nélküle nem élhetek.

Szerelem, szégyen, büszkeség, minden egyszerre szólt belőlem és csaknem ájultan rogytam az ágyra. Annyira féltem attól, hogy nemet fog mondani!

Ő hallgatagon ült a helyén pár pillanatig, azután fölállott odajött hozzám s megfogta a kezemet.

„Kedves, jó Nastyenkám“, szólt végre könyvtől fojtott hangon, „esküszöm önnek, hogy ha csak valaha módomban lesz megházasodni, csakis öntől várom a boldogságomat! Most Moszkvába megyek s teljes egy esztendőt fogok ott tölteni. Reménylem, fölvergődöm ott valamire. Ha aztán visszatérek és ön még nem szünt meg szeretni, esküszöm önnek, hogy akkor boldogok leszünk. Most lehetetlen. Nem ígérhetek önnek semmit és nincs is hozzá jogom. De ismétlem, hogy ha egy év alatt nem sikerül is a dolgunk, valamikor

mégis csak sikerülni fog, — természetesen csak abban az esetben, ha ön mást nem fog nálam jobban szeretni, mert nincs hozzá jogom és nem is merem önt csak egy szóval is lekötni“ . . .

Igy volt. És másnap reggel elutazott. Abban egyeztünk meg, hogy a babuskának egy szót sem szólunk a dologról. Ő kívánta így.

És ezzel most már csaknem a végén vagyok a történetemnek. Egész esztendő mult el azóta. Ő megjött, három nap óta van már itt, és . . . és . . .

— És? Hogyan? kiálték föl, alig várhatva, hogy a végét halljam.

Nastyenka erőfeszítést tett, hogy felelhessen, de csak ezt tudta rebegni:

— Nem jött el . . . Nem láttam.

*

Hallgatott néhány pillanatig, lehajtotta a fejét s két kezével eltakarva az arcát, úgy zokogott, hogy elfacsarodott tőle a szívem.

Ily kifejlődésre semmiképp sem voltam elkészülve!

— Nastyenka! kezdém félénken, Nastyenka az Isten szerelméért, ne sirjon! Hogyan tudhatja? . . . Hátha még nincs itt?

— De itt van! — erősíté Nastyenka. — Itt van, tudom. Akkor este, az elutazása előtt, meg egyeztünk valamiben. Mikor elmondtuk egymásnak mindazt, a mit az imént elbeszéltem, lejöttünk sétálni ide, s itt járkáltunk a parton. Azután leültünk erre a padra. Tíz óra volt. Már nem sir-

tam. Édes fájdalommal hallgattam a szavait . . . Azt mondta, hogy mihelyt Pétervárra visszaérkezik, rögtön eljön hozzánk, s ha én nem szakadok el tőle, mindent el fogunk mondani a babuskának. Most megérkezett, tudom, de nem jön . . .

És Nastyenka újra sirva fakadt.

— Én Istenem — kiálték föl, — hát nincs mód a megvigasztalásra?

Magamon kívül szöktem föl a padról.

— Nézze, Nastyenka, nem mehetne el hozzá ön?

— Hát lehetséges az? — viszonzá Nastyenka, a fejét fölemelve.

— Nem; természetes, hogy nem. Nem lehet, viszonzám. — De . . . talán írna neki . . .

— Nem! Az nem lehet, — mondá Nastyenka határozott hangon és ismét lehajtotta a fejét, a nélkül, hogy rám nézett volna.

— Miért nem? — folytatám rakaszkodva az eszmémhez. — De tudja-e, Nastyenka, milyen levelet? Levél és levél közt különbség van ám és... Ugy van. Nastyenka, igen! Bizza csak magát rám. Nem adok én önnek rossz tanácsot. Jóra fordulhat még minden! Ugy is ön tette volt az első lépést — akkor, hát most miért . . .

— Lehetetlen! lehetetlen! . . . Mintha csak a nyakába akarnám magamat tolni!

— Óh, kedves Nastyenka, — viszonzám, nem állhatva meg mosolygás nélkül, — dehogy, dehogy! Hiszen ez jogában van, mert ő ígéretet tett önnek. És én az egész dologból azt látom,

hogy ő igen gyöngéd érzésű ember, a ki tapintatosan viseli magát, folytatám, egyre jobban elragadtatva okoskodásom és következtetéseim logikus voltától. — Hogyan is áll vele a dolog? Ő lekötötte magát egy ígérettel. Azt mondta, hogy nem fog nőül venni mást, mint önt, ha ugyan egyáltalában megházasodik. Önnek azonban teljes szabadságot hagyott arra, hogy tőle bármely pillanatban elszakadjon . . . Így tehát ön bizvást megteheti az első lépést, sőt kötelessége is megtenni, ha például őt föl akarná oldani az ígérete alól.

— Nos, hát, mondja meg, hogyan írná ön?

— Mit?

— Hát a levelet.

— Így írnám:

„Tisztelt uram!”

— Okvetlenül úgy kell kezdeni, hogy „tisztelt uram”?

— Okvetlenül! De hát miért ne? Ugy gondolom . . .

— Jó, jó. Hát tovább?

— „Tisztelt uram!”

„Bocsásson meg, hogy” . . .

De nem, nincs szükség semmiféle mentegőzésre. Maga a tény igazol mindent. Irja csak egyszerűen:

„Tisztelt uram!

„Irok önnek. Bocsásson meg türelmetlenségemért, de egy egész éven át a remény volt egyetlen boldogságom. Rosszul teszem-e hát, ha most a

kétségnek csak napjait sem birom elviselni? Most, hogy visszajött ön, talán meg is másította szándékát. Ha úgy van, ez a levél tudtára adja önnek, hogy nem panaszkodom és nem vádolom önt. Nem vádolhatom önt a miatt, hogy nincs hatalmam a szive fölött. Sorsom rendelése ez!”

„Ön becsületes ember. Nem fog kinevetni és nem fog haragudni türelmetlen soraim miatt. Gondolja meg, hogy egy szegény leány írja ezt, a ki egyedül áll a világon és nincs senkije, a ki oktatná vagy tanácsot adna neki és a ki sohasem értett ahhoz, hogy szívével tisztába jöjjön. De bocsásson meg, hogy szívembe csak egy pillanatra is beférközhetett a kétkedés. Ön képtelen arra, hogy csak gondolatban is megbántsa azt, a ki önt olyan nagyon szerette és most is szereti“ . . .

— Igen, igen, éppen így gondoltam én is! — kiáltott föl Nastyenka, és öröm csillogott a szemében. — Óh, ön eloszlatta kételyeimet. A jó Isten maga küldte önt hozzám. Óh, köszönöm, köszönöm!

— Mit? Azt, hogy az Isten küldött? — viszonzám, elragadtatással szemlélve örvendő arcát.

— Igen, éppen azt!

— Ah, Nastyenka, hát köszönetet mondunk másoknak azért, hogy némiképp belejátszottak az életünkbe? Nos hát, akkor nekem kell köszönetet mondanom azért, hogy találkoztam önnel és azért, hogy örökké visszaemlékezhetem reá!

— Elég, elég . . . De hallja tovább. Abban egyeztünk meg akkor, hogy ő, mihelyt megérke-

zik, azonnal hirt ad nekem, még pedig úgy, hogy levelet tesz le számomra egy ismerős családnál. Derék, jó emberek, a kik a dologról semmit sem tudnak. Vagy ha nem irhatna levelet, — mert vannak dolgok, a miket levélben elmondani nem lehet, — akkor mindjárt a megérkezés napján pontban tíz órakor este eljön ide, velem találkozni. Tudom, hogy megjött, de ma már harmadnapja, hogy hasztalan várom őt vagy a levelét. Délelőtt a babuskától semmiképp sem szabadulok el. Adja át ön holnap a levelet azoknak a jó embereknek, a kiktől az imént szoltam; ők majd eljuttatják hozzá. S ha válasz jön, hozza el este tíz órakor.

— A levelet! A levelet! Hiszen azt a levelet előbb még meg kell írni! Mindez tehát csak holnapután történhetik!

— A levelet . . . — mondá Nastyenka kissé zavarodottan, — a levelet . . . hiszen . . .

Nem mondta tovább.

Félrefordította az arcát, mely olyan piros lett, mint a rózsa, s egyszerre csak a kezemben éreztem egy levelet, mely, úgy látszik, régen meg volt írva, sőt le is pecsételve . . .

Egy ismeretes, kedves, bájos emlék jutott eszembe . . .

— R-o : z-i : zi, n-a : na . . . kezdém.

— Rozina! énekeltük mind a ketten.

Kevés híja volt, hogy meg nem öleltem elragadtatásomban. Ő elpirult s könyek közt mosolygott.

— Elég volt mára! Isten önnel! — mondá azután. — Itt a levél, s itt a cim, a hova vigye . . . A viszontlátásra, — holnap!

Melegen szoritotta meg mind a két kezemet, intett a fejével s elsuhant, mint a nyíl.

Sokáig álltam ugyanazon a helyen s addig kísértem szemmel, a mig csak láttam.

„A viszontlátásra! Holnap!“ ez csengett a fülembé folyvást, mikor szemem elől eltűnt.

Harmadik éjszaka.

Borult, esős nap volt a mai, napsugár nélkül való, mint az én jövődöbeli aggkorom . . . Olyan különös gondolataim támadnak, olyan homályos érzeteim . . . olyan bonyolult kérdések ötlenek agyamba, s nincs elég erőm és akaratom megfejtésökhöz . . . Nem, nem is rajtam áll, hogy mindezeket a kérdéseket megfejtsem!

Ma nem fogjuk egymást látni. Tegnap, mikor elváltunk, felhők kezdték elborítani az eget és köd támadt.

— Holnap rossz nap lesz, — mondám. — Ő nem felelt, nem akart maga ellen szólni. Az ő napja derüs és világos, egyetlen felhő sem zavarja boldogságát.

— Ha esni fog, nem látjuk egymást, — mondá azután. — Nem jövök el.

Azt gondoltam magamban, nem fog ügyelni a mai esőre. De nem jött el.

Tegnap volt a harmadik találkozásunk, a harmadik fehér éjszakánk.

Lám, milyen előnyösen megváltoztatja az embert az öröm és a boldogság! Ugy tetszik, mintha szívünket más szívbe akarnók átömlesztzeni, mintha azt óhajtanánk, hogy mindenki vidám legyen, mindenki nevéssen.

És milyen ragadós ez az öröm. A Nastyjenka szavaiban tegnap annyi gyöngédség, annyi szívjóság volt! Milyen kedvesen bánt velem, mint hízelt, mint bátorította a szívemet! Óh, mennyi kacérságot teremt a boldogság!

És én? . . . Én készpénznek vettem mindent. Azt gondoltam, hogy . . .

De én Istenem, hogyan is gondolhattam ezt? Hogyan lehettem olyan vak, holott más foglalt itt már el mindent, s nem enyém semmi; holott irántam tanusított gyöngédsége, szerelme — igen, szerelme nem volt egyéb, mint azon való öröm, hogy csakhamar viszont fog látni — mást és az az óhaj, hogy rajtam próbálja el a boldogságát!...

És mikor érkezett a várva várt pillanat és ő nem jött meg, milyen komor lett, hogy elcsüggedt! Minden mozdulata, minden szava kétségbeesést árult el; pedig most kettőztetett figyelmet tanusított irántam, mintha arra kérne, hogy csaljam meg gyöngéden s hitessem el vele, hogy az, a mi való, nem igaz . . . Végre aztán abba a pillanatban csüggedt el egészen, mikor én már azt képzeltem, hogy megértette szerelmemet és megszánta. Nem így van-e, mikor boldogtalanok va-

gyunk? Nem mélyebben érezzük-e át a mások fájalmát is?

Tele szívvvel jöttem el hozzá, alig várhatva a találkozás pillanatát; koránt sem sejtettem azt, a mit most érzek, s hogy ez így fog végződni. Nastyénka sugárzott az örömtől választ várt. A válasz bizonyosan ő maga lesz. Semmi kétség: elő fog sietni az ő hívására. Nastyénka már egy jó órával előbb eljött a találkozóra, mint én. Eleinte mindenen nevetett. Beszélgetni kezdtem, de csakhamar elhallgattam.

— Tudja-e, miért van olyan jó kedvem, miért örülök úgy, hogy önt láthatom és miért szeretem önt ma annyira?

— Nos?

— Azért szeretem, mert nem lett belém szerelmes. Más az ön helyében már nyugtalankodni kezdett volna, zaklatott, sóhajtozott, sopánkodott volna... De ön... ön kedvesen viseli magát!

És olyan erősen szorította meg a kezemet, hogy majdnem elkiáltottam magamat. Nevetett.

— Istenem, milyen jó barátom is ön nekem! — kezdé ismét néhány pillanat múlva egész komolyan. — Igazán, a jó Isten küldte hozzám! Mi lett volna belőlem, ha ön nem volna? Milyen önzetlen ön! Ha majd férjhez megyek, nagyon jó barátságba leszünk, akár csak két testvér. Szeretni fogom önt, csaknem annyira, mint őt...

Rettentően kínos érzés fogott el. Sebző volt minden egyes szava.

— Mi lelte? — kérdém tőle nyersen. —

Baja van? Fél, mert azt gondolja, hogy ő nem fog eljönni.

— Valóban? — viszonzá Nastyenka. — Ha nem volnék ennyire boldog, sirnék az ön kétkedése, szemrehányása miatt . . . De igaza van, észreterít ezzel: meggondolom magamat . . . igaza van azzal, a mit mond. Igen, nem bírok magammal. Csupa várakozás vagyok . . . De kissé sokáig tart a dolog . . .

E pillanatban léptek hallatszottak s a homályban egy férfi alakja lett látható, ki egyenesen felénk tartott. Nastyenka összerázkódott, kevés hija volt, hogy el nem sikoltotta magát. Elbocsátottam a kezét s olyan mozdulatot tettem, mintha távozni akarnék . . .

De csalódtunk; nem ő volt.

— Mitől fél? Miért bocsátja el a kezemet? — mondá Nastyenka, s ismét idenyujtotta a kezét. — Együtt fogunk véle találkozni, ugyebár? Azt akarom, hogy ő is lássa, mennyire szeretjük egymást!

— Mennyire szeretjük egymást? — ismétlém utána.

Magamban pedig ezt gondoltam:

„Oh, Nastyenka, Nastyenka! Mennyit mondtál ezzel a néhány szóval! Az ilyen szerelemtől, Nastyenka, megfagy, megdermed a szív! A te kezed hideg, az enyém forró, mint a tűz! Milyen vak vagy te, Nastyenka! . . . Oh, milyen kiállhatatlanok néha a boldogok! . . . De nem, nem tudok rá haragudni!“ . . .

Nagyon is tele volt végre a szívem.

— Nastyenka, — szólék, — tudja-e, mit miveltem egész nap?

— Nos, mit? Beszéljen hamar. Miért várt vele olyan sokáig?

— Először is, Nastyenka, eljártam az ön megbízásában, elvittem a levelet azokhoz a jó emberekhez, azután pedig . . . azután hazamentem és lefeküdtem.

— Ez az egész? — szakított félbe nevetve.

— Majdnem az egész, — felelém nagy erőfeszítéssel, mert éreztem, hogy a szemem mint telik meg ostoba könnyekkel. — Valamivel a találkozásunk órája előtt ébredtem föl; de voltaképpen úgy volt, mintha nem is aludtam volna. Nem tudom, mi lelt. Ugy tetszett, mintha megállt volna az idő folyása, mintha bizonyos érzés örökre belém fészkelte volna magát, mintha egy perc egy örökkévalóságig tartana, s aztán egyszerre csak valami rég ismert, azután elfeledett, azután ismét eszembe jutott dallamra ébredtem föl . . . Ugy tetszett, mintha ez a dallam egész életemben ki akart volna törni lelkemből és csak most . . .

— Oh, Istenem, Istenem! — szakított félbe Nastyenka. — Hogyan is mondta? Egy szót sem értek belőle.

— Ah, Nastyenka, szeretném önnek némileg megmagyarázni ezeket a különös benyomásokat, — mondám panaszos, reménykedő hangon, mely szívem mélyéből jött.

— Oh, elég, ne folytassa! — viszonzá Nastyenka.

Kitalált mindent — a hamis!

Egyszerre rendkívül beszédes és vidám lett. Karomba öltötte a karját, nevetgélt, követelte, hogy én is nevessek, és minden komor szavamra szívből és hosszasan kacagott . . . Most már igazán haragudni kezdtem: Nastyenka valóban kacérul viselte magát!

— Hallja! — kezdte ismét, kissé rossz néven vehetném, hogy ön nem szerelmes belém. Értsen meg már most valakit az ember! Hanem azért megdicsérhetne, tisztelt rendületlen ur, hogy olyan egyszerű vagyok . . . Elmondok önnek minden bolondságot, a mi eszembe jut.

— Hallga . . . úgy tetszik, tizenegy óra! — szólék, a mint a távoli toronyból a kimért óraütés hallatszott.

Nastyenka hirtelen elnémult, nem nevetett már s számlálta az óraütéseket.

— Igen, tizenegy óra! — mondá azután félénk, habozó hangon. — Tizenegy óra!

Mindjárt megbántam gonoszságomat, mely arra készítetett, hogy figyelmeztessem őt erre a rá nézve oly szomorú időpontra. És most én is olyan szomorú voltam, mint ő. Nem tudtam, hogyan tegyem jóvá hibámat.

Elkezdtem vigasztalni, okokat hozni föl az ő távollétére, valószínűséget sorolni elő. Senki sem volt könnyebben megcsalható, mint ő ebben a pillanatban; hiszen ilyenkor mindenki örömmel

hallgat a legcsekélyebb vigaszra is, és boldog, ha az igazolásnak csak árnyéka mutatkozik is.

— Igen, hiszen nevetséges is, — kezdém hevesebben és büszkén arra, hogy bizonyítgatásaim milyen világosak. — Ő nem is jöhetett még el. Ön tévedett, Nastyenka, s én is osztoztam tévedésében annyira, hogy megfeledkeztem az időszámításról . . . Gondolja meg csak . . . Talán meg sem kapta még a levelet . . . Hiszen föltéve, hogy éppen ma el nem jöhetett, s föltéve, hogy erről levélben akarja önt értesíteni, a levél nem jöhet meg előbb, mint holnap. Én majd érte megyek holnap és rögtön hirt adok önnek . . . De van még száz más eshetőség és valószínűség is. Talán nem is volt otthon, mikor a levél odaérkezett, talán még e pillanatig nem is olvasta! . . . Hiszen minden lehetséges!

— Igen, igen! — mondá Nastyenka. — Erre nem is gondoltam. Természetes, hogy minden lehetséges, — folytatá igen beszédesen, de hangjában valami fájdalmas rezgés, valami távoli gondolat volt érezhető.

— Hallja tehát, hogy mit kell tennie, — folytatá. — Holnap reggel, a milyen korán csak lehet, elmegy oda, s ha kap valamit, nekem rögtön hirt ad. Hiszen tudja, hogy hol lakom.

És ismételte a címét.

Azután egyszerre gyöngéd, olyan félénken gyöngéd lett irántam. Figyelmesen látszott hallgatni azt, a mit mondtam. De mikor bizonyos kér-

dést intéztem hozzá, hallgatott, zavarba jött és félrefordította az arcát.

A szemébe néztem . . . Sirt.

— Ej, mi ez már? Hát csakugyan olyan gyermek? Elég, hagyja abba már.

Kísérletet tett, hogy mosolyogjon, hogy csilapodjék. De az álla reszketett és keble hullámozott.

— Önről gondolkoztam, — szólt hosszabb szünet után. — Ön olyan jó, hogy kőből kellene lennem, ha észre nem venném . . . Tudja-e, mi jutott éppen most eszembe? Összehasonlítottam önöket egymással. Vajjon ő, miért nem — ön! Miért nem olyan ő, mint ön! Ő nem ér fel önnel és mégis jobban szeretem őt, mint önt.

Nem volt mit felelnem. Pedig Nastyenka választ látszott várni.

— Valószínűleg nem értettem még őt meg teljesen, vagy még nem ismerem eléggé. Tudja, voltaképp féltem én tőle mindig. Mindig olyan komoly, olyan büszke volt. Persze, tudom, hogy csak mutatja magát ilyennek, s hogy szívében több gyöngédség van, mint akár az enyémben. Emlékszem, hogy milyen jóságos, nemes tekintettel nézett rám akkor, mikor a csomaggal bementem hozzá . . . De talán tulságosan is tisztetem s ezért tetszik úgy, mintha nem egy színvonalon állnánk.

— Nem, Nastyenka, — viszonzám, — ez azt bizonyítja, hogy ön jobban szereti őt mindenél a világon és sokkal jobban, mint önmagát.

— Tegyük föl, hogy úgy van. De tudja-e,

hogy mi jár a fejemben? . . . Nem róla beszélek, csak általánosságban mondom . . . Miért van az, hogy a legjobb ember is folyvást titkol valamit mások előtt? Miért ne mondanánk ki egyenesen és nyíltan azt, ami a szívünkben van, mikor tudjuk, hogy nem a szélnek beszélünk? Mindenki csak tulságos szigorral tüntet és elrejtí igazi érzelmeit.

— Oh, Nastyenka, ön igazat mond, de ennek sok oka van, — mormolám . . .

Hiszen magam is azon iparkodtam most, hogy érzelmeimet visszafojtsam lelkem rejtekébe!

— Nem, nem, — viszonzá ő, — nekem úgy tetszik . . . sőt éppen e pillanatban . . . úgy tetszik, mintha ön föláldozná magát érettem . . . (S átható tekintettel nézett rám.) Bocsásson meg, hogy így beszélek önnel; tudja, hogy én csak egyszerű leány vagyok; kevésbé ismerem a világot s nem tudom magamat mindig kellően kifejezni, de azért hálás tudok lenni . . . Oh, adjon önnek a jó Isten boldogságot . . . Az, ami önnek az álmodozásáról mondott, nem igaz ám, azaz, hogy nem ön az az álmodozó, vagy legalább már kigyógyult. Egészen más ember, mint az, akit leírt. Ha valaha szeretni fog valakit, tegye önt boldoggá az Isten! És annak, akit szeretni fog, nem kívánok semmi egyebet, mert boldog lesz úgy is, hiszen ön szereti . . . Nő vagyok, hihet a szavamnak, értem én ezt . . .

Elhallgatott és erősen szorította meg a kezei-

met. Ugy meg voltam hatva, hogy nem bírtam szólni.

— Igaza van, talán nem is jön el ma, — mondá Nastyenka, némi szünet után. — Késő is van már.

— Majd eljön holnap, — viszonzám, lehetőleg határozott hangon.

— Igen, — mondá Nastyenka sokkal derültebben, — most már én is belátom, hogy csak holnap jöhet. Nos hát, a viszontlátásra! Holnap! Ha esni fog, talán nem jövök el. De holnapután mindenesetre eljövök, akármilyen lesz is az idő. Legyen itt bizonyosan, látni akarom.

S a mint elbucsuzott tőlem, kezét nyujtott s derüs pillantással tekintve rám, azt mondá:

— Most már egyik vagyunk mindenkorra. Ugyebár?

(Oh, Nastyenka, Nastyenka! Ha tudnád, hogy mégis milyen egyedül vagyok! . . .)

*

Mikor kilencet ütött az óra, nem volt maradásom a szobámba; felöltöztem és elmentem, nem ügyelve a csunya időre. Elmentem oda és leültem a padunkra . . . Azután elmentem az ő utcájába, és ismét visszafordultam, a nélkül, hogy csak föl is pillantottam volna az ablakára. Szomorúan, bánatosan tértem haza. Milyen bús idő! Ha szép idő volna, egész éjszaka sétálnék.

Tehát holnap, holnap! Holnap mindent el fog beszélni. Levél nem volt ma . . . Természetes is, hogy nem volt. Együtt vannak már . . .

Negyedik éjszaka.

Én Istenem, hogyan végződött mindez, hogyan végződött!

Kilenc órákor érkeztem a találkozóra. Ő már ott volt. Ott állott, mint mikor először találkoztam vele, a parton, könyökét a rácsra támasztva, s nem hallotta közeledésemet.

— Nastyenka! — szólitám meg, erőfeszítéssel küzdve le izgatottságomat.

Gyorsan hátrafordult hozzám.

— Nos? — mondá. — Nos? Hamar!

Megdöbbenve tekintettem rá.

— Nos, hol a levél? Elhozta? — ismétlé, kezével a rácsba fogózva.

— Nem, nem hoztam, — mondám végre. — Hát nem volt még itt?

Nastyenka ijesztően sápadt lett és mozdulatlanul nézett rám hosszasan. Végső reményét tettem semmivé.

— Bocsásson meg hát neki az Isten, — szolt végre megtört hangon. — Bocsásson meg neki az Isten, hogy így elhagyott.

Még egy pillanatig küzdött, hogy erőt vegyen magán; azután hirtelen elfordult, rátámaszkodott a rácsra és zokogásra fakadt.

— Elég volt már, Nastyenka, elég volt! — figyelmeztetém. De nem volt erőm folytatni. Mit is mondtam volna neki?

— Ne iparkodjék engem vigasztalni, — mondá. — Ne szóljon az ő érdekében, ne mondja,

hogy el fog jönni, hogy nem hagyott el olyan kegyetlenül, olyan embertelenül, mint a hogy tette. De miért? Miért? Volt talán valami a levelemben, abban a szerencsétlen levélben?

Szava könnyárba fuladt.

— Óh, milyen embertelenség, milyen kegyetlenség! — folytató. — És egyetlen sort se! Csak legalább válaszolt volna, hogy nem kellek neki, hogy eltaszit . . . De így, három nap alatt egyetlen sort se! . . . Milyen könnyű megbántani egy szegény, védtelen leányt, kinek az az egyetlen bűne, hogy szeret! . . . Oh, mit szenvedtem én ez alatt a három nap alatt! Istenem, Istenem! Ha eszembe jut, hogy magam mentem be hozzá legelőször is, hogy megaláztam magamat előtte, sir-tam, könyörögtem, esedeztem a szerelméért! . . . És azután! . . .

— Nézze, — mondá azután, hozzám fordulva, s fekete szemei szikráztak, — nem igaz ez, ugyebár? nem lehet, nem természetes! Ön vagy én, vagy mind a ketten tévedtünk. Talán még meg sem kapta a levelet. Talán még mind e pillanatig nincs tudomása semmiről. Hogyan lehetséges ez, mondja meg, az Isten szerelméért, magyarázza meg . . . Föl nem foghatom, hogy lehet valaki olyan kiméletlenül durva! Egyetlen árva szót se! Hiszen a legutolsó iránt is nagyobb részvétet szokás tanusítani! De talán hallott felőlem valamit, talán elrágalmaztak előtte . . . Mit gondol?

— Nézze, Nastyénka, holnap elmegyek hozzá az ön nevében.

— És?

— Megkérdezek tőle mindent és elmondom neki az egészet.

— És? és?

— Ön ír neki. Ne mondjon nemet. Nastyenka, ne mondjon nemet. Majd kényszeríteni fogom én azt az embert, hogy tisztelje az ön eljárását. Meg fog tudni mindent, és ha . . .

— Nem, barátom, nem, — szakított félbe Nastyenka, — nem irok neki. Elég volt. Egyetlen szót sem többet, egyetlen sort sem az én kezemtől! . . . Elég! nem ismerem őt többé, nem szeretem többé! El fogom . . . fe . . . ledni!

Alig bírta kimondani.

— Csillapodjék, Nastyenka. Üljön le ide, ni, — mondtam, s odavezettem a padhoz.

— Hiszen nyugodt vagyok. Elég! Vége! Oh, ezek a könnyek; majd fölszáradnak . . . Azt gondolja talán, hogy előlöm magamat . . . vízbe ugrom? . . .

A szívem tele volt. Szólni akartam, de nem birtam. Nastyenka megfogta a kezemet.

— Képes lett volna ön így cselekedni? Ön nem hagyta volna el azt, a ki hozzájött, nem kacagott volna gúnyosan a szemébe, hogy olyan gyöngé és együgyű a szive! Kimélte volna ugyebár? megszánta volna; meggondolta volna, hogy a szegény leány egyedül áll, hogy nem tanult meg magán uralkodni, hogy nem tehet róla, hogy önt szereti, hogy nem bűnös, mert nem tett semmi rosszat . . . Oh, Istenem, Istenem!

— Nastyenka! — kiálték föl, nem birva többé izgatottságommal, — Nastyenka! Ne kínozzon! Ne tépdesse a szívemet! Hiszen megöl . . . Nastyenka! Nem tudok tovább hallgatni! Ki kell végre mondanom, a mi itt a szívemben forr.

Fölugrottam. Ő megfogta kezemet s csodálkozva nézett rám.

— Mi lelte? — kérde végre.

— Hallgasson meg, Nastyenka, — mondám elszántan. — A mit most mondani fogok, képtelenség, merő balgaság. Tudom, hogy lehetetlen-ség, de mégsem hallgathatok. Előre is esedezem, szenvedései nevében kérem, bocsásson meg.

— Ej, mi ez? mi baja? — kérde Nastyenka, ki most már nem sirt, s átható pillantást vetett rám, mialatt bámuló szemeiben különös kíváncsi-ság csillogott. — Mi baja?

— Lehetetlenség. De én szeretem önt, Nastyenka. Ez az. És ezzel megmondtam mindent. Most már láthatja, hogy beszélhet-e még velem úgy, mint az imént, hogy meghallgatja-e végre, a mit mondani fogok . . .

— De hát mi az? — szakította félbe Nastyenka. — Mit fog mondani? Hiszen régóta tudom már . . . de úgy gondoltam, hogy egyszerűen csak úgy szeret . . . Oh, Istenem!

— Eleinte úgy is volt, Nastyenka, de most, éppen úgy vagyok, mint ön volt akkor, mikor a kis csomójával bement hozzá a szobába. De mégsem úgy, mert ő akkor senkit sem szeretett; de ön igen.

— Mit beszél? Nem értem. De mondja csak; miért . . . azaz, hogy nem miért, hanem micsoda ötletből támadt így egyszerre . . . Istenem, bolondokat mondok. De ön . . .

És Nastyenka teljesen zavarba jött. Elpirult és lesütötte a szemét.

— De hát mit tegyek, Nastyenka? . . . Mitévő legyek? Hibás vagyok azért, hogy szeretem? Nem, ez nem sértheti önt. Barátja voltam eddig; nos, az vagyok most is — semmi sem változott... Nézze, Nastyenka, a könnyeim folynak . . . Nevetséges vagyok, ugyebár? Oh, engedjen sirnom, nem ártok vele senkinek . . . A könnyeim majd fől-száradnak, Nastyenka.

— De üljön le hát, üljön le, — szólt Nastyenka.

— Nem, Nastyenka, nem ülök le; nem maradhatok itt tovább; ön nem láthat engem többé. Csak még egy szót akarok mondani, azután megyek. Csak azt akarom mondani: sohasem tudta volna meg, hogy szeretem; magamba zártam volna titkomat; nem kínoznám most önzésemmel; de ön a hibás; ön kényszerített arra, hogy szóljak; sirni láttam, nem birtam többé magammal, ki-mondtam, és . . . ön nem üzhet el többé magától.

— Nem, nem, nem is üzöm el, — mondá Nastyenka, szomorúságát lehetőleg palástolva.

— Hogyan! Nem üz el! De én, én menekülni szeretnék. Megyek is, de előbb el kell mondanom mindent . . . Az imént, mialatt beszélt, nem birtam helyemen maradni, és mikor sirt . . .

mert az a másik nem szereti... Éreztem, hogy szivemben oly nagy szerelem lángol ön iránt, Nastyenka, oly nagy szerelem! És keserves érzés, hogy ezzel a szerelemmel nem segíthetek önön... Nem lehetett hallgatnom, beszélnem kellett, Nastyenka, beszélnem kellett.

— Igen, igen, beszéljen csak, beszéljen így velem, — mondá Nastyenka, sajtósárgos fölindulással. — Talán különösnek találja, hogy én így beszélek önnel, de... csak beszéljen. Felelni fogok, elmondok mindent.

— Szánalmat érez irántam, Nastyenka, egyszerűen csak szánalmat, kis barátnőm!... Jó, ezen már ugy sem lehet segíteni. A mi megtörtént, azon változtatni nem lehet. Nemde? És ez rendén is van így. De lássa, az imént azt gondoltam... óh, engedje hogy megmondjam... azt gondoltam... de természetesen, az lehetetlen, Nastyenka... azt gondoltam, hogy ön valahogyan... már nem is szereti őt. Akkor hát — már tegnap és tegnapelőtt is gondoltam erre, Nastyenka, — akkor tehát, ha így van, gondolám, rajta leszek, hogy megszerettessem magamat önnel, igen. Hiszen maga is mondta már, hogy csaknem szeret... Nos, hát... azt akartam megmondani... mi történnék, ha ön engem csakugyan szeretne? Csak ennyit akartam mondani, és semmi mást... Nézze, drága barátnőm, — mert hiszen még mindig barátnőm, — én bizony csak egyszerű, szegény jelentéktelen ember vagyok... De nem erről van szó, s nem is ezt akarom mon-

dani . . . hanem úgy szeretném önt, Nastyenka, olyan nagyon, hogy még ha ön most is szeretné és ezután sem szünnék meg szeretni azt, a kit én nem ismerek, sohasem fogná érezni, hogy az én szerelmem önnek valamiképp terhére van. Csak azt érezné minden pillanatban, hogy mellette egy háládatos, óh, olyan háládatos forró sziv dobog, amely önért . . . Oh, Nastyenka, Nastyenka! Mivé tett ön engem?

— Ne sirjon, nem akarom, hogy sirjon, — mondá Nastyenka, hirtelen fölállva. — Álljon föl ön is és jöjjön velem, ne sirjon, — mondá, és zsebkendőjével folszáritotta könnyeimet. — Most pedig jöjjön, talán mondok önnek valamit . . . Igen, minthogy ő engem elhagyott, elfeledett, ámbár még most is szeretem (nem akarom önt megcsalni) . . . hát figyeljen arra, a mit mondok, és feleljen. Ha én, teszem föl . . . szeretném önt, azaz, *ha*, csakis *ha* . . . Oh, barátom, ha meggondolom, hogy mennyire bántottam önt, mikor a szerelmén nevettem, mikor megdicsértem azért, hogy belém nem szeretett! . . . Oh, Istenem, hogyan lehetséges az, hogy én ezt előre nem láttam, hogy olyan ostoba voltam? De . . . Most már elhátároztam magamat. Kimondom.

— Nézze, Nastyenka, tudja mit? Én elmegek öntől. Igazán csak gyötrelmet okozok önnek. Most lelkifurdalásai vannak azért, hogy előbb nevetett. Nem akarom, nem, nem akarom, hogy a saját keservén kívül még . . . Hibás vagyok, Nastyenka, de bocsásson meg . . .

— Megálljon, hallgassa végig. Tud várni?

— Várni? Mire?

— Szeretem őt. De az majd elmulik, el kell mulnia, nem lehet másképp, Máris mulik, érzem. Ki tudja? talán már ma elmulik, mert gyülölöm őt, mert ő kacag rajtam, holott ön itt együtt sirt velem, és ön nem vetne meg, mint ő, mert ön szeret, és ő nem szeret, talán sohasem is szeretett, a végre, mert én is szeretem önt... igen, igazán, éppen úgy, mint ön szeret engem. Hiszen mondtam is már önnek ezt, maga is hallotta. Azért szeretem önt, mert ön jobb, mint ő, mert ön becsületesebb, mint ő, mert ő . . .

Fölindulása olyan erős volt, hogy nem mondhatta tovább. Vállamra hajtotta a fejét, azután mellemre és keservesen sirt.

Vigasztaltam, csillapítgattam, de ő nem hallgatott el, egyre szorongatta a kezemet és zokogva mondá:

— Várjon csak, várjon, mindjárt elhallgatok. Azt akarom önnek mondani . . . Ne gondolja, hogy ezek a könnyek . . . ez csak gyöngeség. Várjon, a mig elmulik.

Végre elhallgatott, letörülte könnyeit és tovább mentünk. Szólni akartam, de ő kért, hogy csak várjak. Hallgattunk.

Végre összeszedte magát és beszélni kezdett.

— Hallja tehát, — mondá gyönge, reszketeg hangon, mely a szívembe hatolt. — Ne gondolja, hogy állhatatlan és csapodár vagyok, hogy olyan könnyen és hamar tudok felejteni. Álló eszten-

deig szerettem őt, és esküszöm az élő Istenre, hogy soha más gondolatom nem volt, mint ő. De ő kikacagott — bocsásson meg neki az Isten! — Megsebezte, megbántotta szívemet. Nem szeretem többé, mert csak azt tudom szeretni, a mi nagy és nemes, a mi engem megért, a mi becsületes, mert ilyen vagyok magam is, és ő nem méltó hozzám... Isten vele! Jobb így, mintha később kellett volna kiábrándulnom és megtudnom, hogy milyen ember . . .

— Hiszen ez természetes! Ki tudja, kedves barátom, — folytatá, kezemet megszorítva, — ki tudja? talán egész szerelmem csak önámítás, képzelődés volt; talán csakis semmiségekből keletkezett a miatt, hogy a babuska fogva tartott! Talán éppen az a rendeltetésem, hogy mást szeressek, ne őt, mást, a ki velem érez, és . . . és . . .

— De hagyjuk őt, — szakítá félbe Nastyenka, izgatottságában fölsirva, — csak azt akartam még önnek mondani, hogy ha ön mindamellet is, hogy én őt szeretem . . . nem; csak szerettem... ha ön mindamellet is . . . azt mondja . . . ha érzi, hogy szerelme elég nagy ahhoz, hogy szívemből a korábbi kiűzze . . . ha meg akar szólni, ha nem akar sorsomra hagyni, egyedül, vigasztalanul, reménytelenül, . . . ha szeretni akar mindig, mint a hogy most szeret . . . akkor, esküszöm önnek, hogy a hála . . . hogy szerelmem végre méltó lesz az önéhez . . . Elfogadja-e most a kezemet?

— Nastyenka! — kiálték föl zokogva. — Nastyenka, óh, Nastyenka!

— No, elég, elég! — szólt ő, alig uralkodhatva magán. — Most már el van mondva minden. Ugyebár? Igen? Nos, és ön boldog, és én is boldog vagyok. Szót se hát erről többet. Beszéljünk másról.

— Igen, Nastyjenka, igen, beszéljünk másról! igen, másról! Boldog vagyok és . . . Nos, Nastyjenka, beszélgessünk hát másról. Hamar csak, kezdje el. Kész vagyok.

És nem tudtunk mit beszélni. Csak nevetünk, sirtunk, s beszéltünk össze-vissza ezerfélét, minden összefüggés nélkül. Majd egyenesen haradtunk tova az utcán, majd hirtelen megfordultunk a tulsó oldalra. Majd ismét megálltunk és ismét átmentünk a partra. Olyanok voltunk, mint a gyermekek.

— Most egyedül élek, Nastyjenka, — mondtam, — de holnap . . . No, természetesen én, Nastyjenka, szegény vagyok, mindössze ezerkét-száz rubel a fizetésem; de az nem tesz semmit.

— Persze, hogy nem tesz. A babuskának pedig nyugdija van, úgy, hogy ő nem lesz terhünkre. De magunkhoz kell őt vennünk.

— Hogyne kellene! . . . Hanem ott van még Matréné . . .

— Igen, nálunk meg a Fekla!

— Matréné nagyon jó asszony, csak egy hibája van: nincs fantáziája. De az nem árt.

— Nem bát. Majd összeférnek ketten. Holnap hát hozzánk költözik.

— Hogyan? Önökhöz? Jó, kész vagyok rá.

— Igen, lakják minálunk, ottfönn a padlás-emeleten. Éppen üres most. Egy öreg asszonyság lakott benne, de elutazott és a babuska, jól tudom, fiatallembert akar lakónak. Kérdeztem tőle, hogy miért fiatallembert. És ő erre azt mondta:

„Jobb az. Nagyon öregszem már. De ne gondold ám, Nastyjenka, hogy hozzá akarnálak adni.“

Pedig úgy sejtem, éppen ezt akarta.

— Ah, Nastyjenka!

És nagyot nevetünk mind a ketten.

— No, jó. De hol lakik most? Már elfeledtem.

— Ott a vörös hid mellett, a Baranikovházban.

— Az olyan nagy ház, nemde?

— Igen. Nagy ház.

— Igen, tudom, szép ház. De csak hurcolkodják ki belőle és költözzék mihamarabb hozzánk.

— Holnap lesz a napja, Nastyjenka, már holnap! Tartozom ott még egy kis lakbérrel, de az nem tesz semmit. Nemsokára kikapom a fizetésemet.

— De ni, tudja-e? Én talán leckéket fogok adni. Előbb tanulok s azután órákat adok.

— Kitünő. Én pedig nemsokára fizetésemelet kapok, Nastyjenka.

— Tehát holnap a mi lakónk lesz.

— Igen, és elmegyünk majd az operába; nemsokára megint adják a Szevillai borbélyt.

— Óh, — mondá Nastyjenka, — inkább valami más darabhoz.

— A mint akarja. El is feledtem.

Mialatt beszélgettünk, tétován járkáltunk, nem is tudva, merre vagyunk. Majd megállottunk és hosszasan beszélgettünk ugyanazon a helyen, majd ismét ide-oda jártunk, hol komolyan beszélgetve, hol meg ismét sirva és nevetve. Majd Nastyjenka egyszerre csak haza akar menni s én nem merem tartóztatni, de el akarom kísérni a kapujokig. Elindulunk s negyedóra múlva egyszerre ismét a parton látjuk magunkat a padunk mellett. Majd sóhajtozik s ismét köny ül a szemébe. Én csüggedni kezdek . . . De ő megfogja kezemet s ismét beszélgetésbe merülve megyünk tovább.

— Ugy hiszem, most már ideje lesz hazamenni. Nagyon késő van, — mondá végre Nastyjenka.

— Igaz, Nastyjenka, de én most úgy sem fogok elaludni, s nem is megyek haza.

— Valószínűleg én sem alszom el. De kísérjen haza.

— Mindenesetre!

— Hanem ezuttal igazán haza megyünk?

— Becsületesemre! — viszonzám nevetve.

— Hát jójjön.

— Menjünk! . . . Nézzen csak az égre, Nastyjenka. Holnap gyönyörű idő lesz. Milyen kék ég, milyen bűbajos holdfény! Nézze csak, az a sárgás felhő most elnyeli a holdat. Nézze! . . . Nem, a hold mellette bukkan elő. Látja?

De Nastyenka nem nézte a felhőket. Kővé dermedten, némán állt ott. A következő pillanatban félénken és szorosan simult hozzám. Keze reszketett a karomban. Ránéztem. Még szorosabban simult hozzám.

E pillanatban egy fiatalember haladt el mellettünk. Hirtelen megállott, figyelmesen nézett ránk, azután ismét tett néhány lépést.

Reszketett a szívem.

— Nastyenka, — suttogám, — ki ez, Nastyenka?

— Ő! . . . — viszonzá Nastyenka suttogó hangon, s még erősebben simult hozzám.

Összerázkódtam. Alig birtam megállani a lábamon.

— Nastyenka! . . . Nastyenka! . . . Te vagy? — hallék a hátunk mögött egy hangot, s a következő pillanatban a fiatalember ismét felénk jött.

Mily fölsikoltás! Hogy összerezzent! Hogy tépte ki magát karomból, s rohant elibe!

Én megkövülten álltam ott és néztem őket.

De alig hogy kezét adott neki, hogy karjaiba vetette magát, hirtelen visszafordult hozzám, s pillanat alatt, mint a forgószeél, mint a villám, ismét mellettem termett, s mielőtt meggondolhattam volna magamat, nyakamra fonta két karját és szenvedélyesen csókolt meg.

Azután, egyetlen szó nélkül, visszaroht hozzám, megfogta a kezét s magával vonta.

Sokáig álltam ott és néztem utánok . . . Végre eltűntek szemem elől.

Reggel.

Éjszakáim reggel értek véget. Nem szép nap volt. Esett az eső, és cseppjei verdesték ablakomat. Sötét volt szobámban, sötét és borus künn. Fájd a fejem, láz borzongatta tagjaimat.

— Levél, batyuska. A postás hozta, — mondá Matrénéa.

— Levél? Kitől? — kiálték föl, székemről fölugorva.

— Nem tudom, batyuska. Nézd meg, tán benne lesz, hogy ki küldte.

Feltörtem a pecsétet. Ő irt. Ezt írta:

„Óh, bocsásson meg, bocsásson meg! Térde-men kérem bocsánatát! Megcsaltam önt és magamat. Álom volt, képzelődés . . . Nagyon busultam ma ön miatt . . . bocsásson meg, bocsásson meg! Ne vádoljon, mert én semmiben sem változtam ön iránt. Azt mondtam, hogy szeretni fogom és most is szeretem — sőt . . . Óh Istenem! ha egyszerre szerethetném mind a kettőjüket! Óh, ha ön ő volna!“ . . .

(„Óh, ha ő ön volna!“ jutott most eszembe. Emlékszem a szavaidra, Nastyénka!)

„Isten a megmondhatója, hogy mi mindenre lennék most képes önért! Tudom, hogy szíve most nehéz, bánatos. Én okoztam bánatát, de hiszen tudja, hogy mikor szeretünk, hamar feledjük a bántást. És ön szeret.

„Köszönet, köszönet ezért a szerelemért . . . mert emlékezetembe van vésődve, mint egy édes

álom, a mely még sokáig marad eszünkbe az ébredés után is . . . mert örökké vissza fogok emlékezni arra a pillanatra, mikor ön olyan testvérien tárt föl előttem szívét és olyan nagylelkűen fogadta el az én összetört szívemet, hogy óvja és meggyógyítsa!

„Ha megbocsát, örök, soha nem enyésző, szerető hála fog szivemben élni ön iránt. Hiven fogom őrizni ezt az emléket, szivem nem fog tőle elfordulni; sokkal állhatatosabb. Hiszen tegnap is oly gyorsan tért vissza ahhoz, a kié elejétől fogva volt.

„Találkozni fogunk újra: ön eljön hozzánk, nem fogja ezt tőlünk megtagadni, örökké barátom és testvérem lesz. S ha majd viszontlát, kezet fog nyujtani . . . Ugyebár, kezet fog nyujtani? Megbocsátott, nemde? És szeret, mint azelőtt?

„Óh, szeressen is, ne hagyjon el; mert én önt úgy szeretem ebben a pillanatban, mert méltó vagyok szerelmére, megérdemlem . . . drága barátom!

„A jövő héten lesz az esküvőnk. Ő szerelmesen jött vissza és nem feledett el azóta. Ne vegye rossz néven, hogy róla is irok. De majd vele együtt keresem önt fel. Ön is szeretni fogja. Nemde?

„Bocsásson meg . . . és szeresse

Nastyenkáját.“

Sokáig, sokáig olvastam ezt a levelet. Könyeim hullottak reá. Végre kiejtettem kezemből s eltakartam az arcomat.

Kevés idő múlva bejött a szobába Matréné, hogy pókvadászatát folytassa.

— Batyuska? — mondá.

— No, mi az öreg?

— Leszedtem a pókhálót, valamennyit. Ha meg akarsz házasodni, hát tiszta a ház.

Ránéztem. Derekas „fiatal“ öreg cseléd volt még, de nem tudom miért: egyszerre csak ráncos képűnek, homályos szeműnek, összetöpörödöttnek láttam. Nem tudom, miért találtam úgy, mintha a szobám is épp úgy megvénült volna, mint ez az öreg asszony. Fala, padlója szinehagyottá, fakóvá lőn, pókháló pedig csak annyi volt, mint valaha. Nem tudom, miért tetszett úgy, mintha a szemközt való ház, a mint az ablakból rápillantottam, szintén roskatag lenne már, mintha a vakolata lemállanék, párkányái megfeketednének, falait kiverné a ragya . . .

Talán már a felhők közül előtörő napfény ismét elbujt és újra komorrá lett szemem előtt minden, vagy talán mert jövőmnek egész képe olyan örömtelennek és sivárnak tűnt föl előttem és tizenöt évvel megvénültnek láttam magamat ugyanebben a szobában, ugyanilyen magányosan, mint most, ugyanezzel az öreg Matrénával, ki az évek folyása alatt sem lett okosabb.

De hogy én téged az én keservemre emlékeztesselek, Nastyénka! Hogy sötét felhőt borítsak zavartalan boldogságod derűs egére! Hogy keserű szemrehányással bánatot okozzak szivednek, titkon maró fájdalmat ébresztve benne üdvöd pillá-

natában! Hogy csak egyetlen szálát is megtörjem
 ama gyenge virágoknak, melyeket fekete für-
 teidbe tüztél, mikor vele az oltár elé járultál . . .
 Óh, soha! soha! Derülten sugározzék reád az ég!
 Derüs és zavartalan legyen kedves mosolyod! Ál-
 dott légy a boldogságnak és gyönyörnek ama pil-
 lanatáért, melyet ennek a másik, elhagyatott, há-
 lás szivnek nyujtottál!

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

SZENDE

Országos Széchényi Könyvtár

ELŐSZÓ.

Én Istenem! Egy egész pillanata a boldogságnak! Hát kevés az, egy egész emberéletre is?
. . . És most néhány szót erről az elbeszélésről.

Fantasztikusnak nevezem, de reálisnak tekintem a legnagyobb mértékben. Csupán a forma valóban fantasztikus s ezt látom szükségesnek először is megmagyarázni.

Nem mese ez, nem is egyszerű följegyzés. Képzeltetek egy férjet, nejének az asztalon kiterített holtteste előtt. A nő pár órával ezelőtt vetette le magát az ablakból. A férj iszonyuan meg van zavarodva s még nem bírta összeszedni gondolatait. Járkál a szobában s azon erőlködik, hogy világossá tegye maga előtt ezt az eseményt, „egyetlen pontra tömörítse gondolatait“. Azonkívül ez az ember gyógyithatatlan búskomorságba szenved s mint ilyen, fennszóval gondolkozik. Magával beszél hát, elmondja és megmagyarázni igyekszik magának a dolgot. Szavainak látszólag eszes összefüggése mellett gyakran jut magával ellenmondásba, az okoskodásban és az érzelmekben egyaránt. És igazolja magát és vádolja a nejét, mellékes magyarázatokba téved, a melyekből kiérzik az észjárás és a sziv nyersesége, de egyuttal

a mély érzelem is. Lassankint aztán valóban *megvilágosodik* előtte a dolog és sikerül „gondolatait egyetlen pontra tömöríteni“. Fölidézett emlékeinek a láncolata végre kikerülhetetlenül elvezeti az *igazsághoz*, s ez az igazság fölemeli lelkét és szívét. Utóljára az elbeszélésnek a hangja is levetkezi a kezdetbeli zavarosságot. A való tisztán és világosan áll a szerencsétlen szeme előtt.

Ime a tárgy. Ez a szakadozott, zavaros elbeszélés, mint fölfogható, néhány óráig tart; az elbeszélő, hol önmagához szól, hol valami láthatatlan hallgatóhoz vagy bíróhoz. Így történnek egyébiránt a dolgok a valóságban is. Ha egy gyorsíró hallhatta volna ezt az embert s följegyezte volna mindazt, a mit mondott, az elbeszélés talán döcögősebb, kevésbbé kidolgozott lenne, mint nálam; de a lélektani rend, úgy hiszem, ugyanaz maradna. Az általam rendbeszedett gyorsírói jegyzetek föltevése tehát az, a mit ez elbeszélésben fantasztikusnak tekintek. Az előadásnak ez a módja nem egészen új az irodalomban. Hugó Viktor. például az ő remekművében, „Egy halálra ítélt utolsó napja“-ban csaknem ugyanilyen módszerrel élt; ő, ámbár nem utalt gyorsíróra, ennél mégis nagyobb lehetetlenségnek adott tért, midőn azt a föltevést veszi alapul, hogy a halálra ítéltnek módjában van leírni benyomásait az utolsó percben is. De ha Hugó Viktor előre meg nem állapítja ezt a fantasztikus föltevést, e műve, mely minden alkotása közt a legreálisabb, legigazabb, nem is léteznék. D. F.

I.

. . . Most, hogy itt fekszik, még csak hagyján: odamegyek hozzá minden pillanatban és megnézem; de holnap? elviszik előlem és mittévő leszek én akkor egyedül? Most még itt van ebben a szobában, kiterítve, ezen a két asztalon; holnap készen lesz a koporsó, fehér koporsó . . . fehér se-lyemfátyollal . . . De hisz nem erről van szó . . . Járkálok, egyre járkálok . . . meg akarom érteni. Hat órája már, hogy ezen erőlködöm és nem bi-rom a gondolataimat egyetlen pontra tömöríteni. De ez azért van, mert járkálok, egyre csak járká-
lok, járkálok . . .

Hogyan is történt csak, menjünk sorjában... Én, kérem, tetszik látni, nem vagyok regényíró, de az nem baj: elmondok mindent, úgy, a hogy értem. Óh, igen! értek mindent, nagyonis értem, s ez a szerencsétlenségem!

Tehát . . . ha tudni akarják, vagyis, hogy az elején kezdjem, ő eljött hozzám, zálogba tenni egyet-mást, hogy hirdetést adhasson a *Golosz*-ba, mert helyet keresett mint nevelőnő, vagy lecke-adó. Eleinte észre sem vettem: úgy jött, mint a többi, s úgy bántam el vele, mint a többivel.

De utóbb szemügyre kezdtem venni. Karcsu

volt és szőke, közepesnél alacsonyabb termetű. Zavarodottnak, szégyenlősnek látszott velem szemben; úgy hiszem, ilyennek kellett lennie minden más emberrel szemben is, a kit nem ismert. Velem bizonyára nem foglalkozott; nem a férfit, hanem az uzsorást látta bennem. A mint a pénzt megkapta, rögtön távozott. És mindig hallgatag volt. A többiek vitáznak, könyörögnek, alkusznak, hogy többet kapjanak. Ő nem . . . A mennyit kapott . . .

Ugy tetszik, összezavarodom . . . Tehát úgy volt, hogy a zálogai ébresztették föl először is a figyelmet: aranyozott ezüst fülbevalók, meg egy hitvány kis medaillon. Az egész nem ért husz kopéket. Tudta ő ezt, de meglátszott az arcán, hogy milyen becsesek neki ezek a tárgyak. Valóban ez volt egész apai és anyai öröksége, a mint később megtudtam.

Egyetlen egyszer engedtem meg magamnak, hogy mosolyogjak, mikor láttam, hogy mit hozott. Mert hát, tetszik tudni, nekem ez sohasem szokásom; a közönségemmel szemben mindig megtartom az uri modort: kevés szó, udvariasság, szigor. De ő egyszer el merte hozni a *maradványát*, (betűszerint tessék ezt érteni) a maradványát egy nyulbőrzekének.

Nem állhattam meg, hogy meg ne ereszszek egy tréfás szót . . . Kérem, hogy elvörösödött! A szeme kék, nagy, merengő; milyen lángokat lövellt! S a mellett nem szólt egy szót sem; fogta a rongyát s elment.

Főképp akkor tűnt ő föl nekem, s kezdtem egy kicsit róla gondolkozni . . . de a magam módja szerint . . . Igen, emlékszem még a benyomásra... vagy jobban mondva a fő benyomásra, az egésznek a szintézisére: szörnyen fiatal volt, annyira fiatal, hogy az ember nem nézte volna többnek tizennégy évesnél. Pedig három hónap híján tizenhat éves volt akkor. De hát nem ezt akartam én mondani, — nem ebben van a szintézis.

Másnap megint eljött.

Megtudtam utóbb, hogy a zekével ott járt Dobrurarovnál meg Mosernél; de azok csak aranyat fogadnak el s szóba sem akartak vele állani. Én elfogadtam tőle egyszer egy kaméát, melynek ugyszólván semmi értéke sem volt, s utóbb meggondolva a dolgot, csodálkoztam, hogy megtettem; mert én is csak arany- és ezüst-tárgyakat szoktam elfogadni; tőle pedig elfogadtam egy kaméát! Miért? Ez volt a második gondolatom, mely reá vonatkozott, — emlékszem.

A következő alkalommal, vagyis mikor Mosertől visszajött, egy szivaros-tárcát hozott, borostyánkőből, afféle csecsebecsét, mely értékes lehet annak, a kinek, de nekem semmit sem ért, mert nálunk csak az aranynak van értéke. A tegnapi dolog után szigoruan fogadtam.

Szigorom abból áll, hogy hidegen bánok az emberekkel. De a mikor odaadtam neki két rubelt, nem állhattam meg, hogy ingerült hangon ne tegyem hozzá:

„Ezt csakis *önnek* adom, Moser nem fogadna el öntől ilyen tárgyakat“.

És nyomatékosan, célzatosan emeltem ki az *önnek* szót. Gonosz voltam. Ő, meghallva ezt az „*önnek*“-et, ismét elvörösödött, de nem szólt semmit, nem dobta vissza a pénzt, hanem elvitte! Milyen is a nyomor! És hogy elpirult! Fölfogtam, hogy megsértettem. S mikor kiment, egyszerre azt kérdeztem magamtól: „Hát megér ez a diadal két rubelt?“ Hehehe! emlékszem, csakugyan ezt a kérdést intéztem magamhoz: „Megér ez két rubelt? Megér?“ S nevetve adtam magamnak igenlő feleletet.

Valóban nagyon jókedvű voltam akkor. De nem rossz érzésből cselekedtem akkor, hanem szándékosan. Próbára akartam tenni a leányt, mert észrevétlenül valami új gondolatom támadt felőle. Harmadszor voltak most már rávonatkozólag különös gondolataim.

. . . Nos hát, ettől a pillanattól fogva kezdődött. Azonnal tudakozódtam az életmódja, a helyzete felől, s türelmetlenül vártam eljöveteletét.

Éreztem, hogy csakhamar el fog jönni. El is jött, s ekkor udvariasan és nyájasan beszéltem vele. Jó nevelésben részesültem s van modorom... Hm . . . Megértettem ekkorára, hogy jólelkű és szelid leányka. A jók és szelidek ellentállása nem tart sokáig, s ámbár nem szeretik föltárni a szívöket, nem tudnak kitérni egy társalgás elől. Röviden felelnek, de felelnek, s minél tovább megy az ember, annál többet vesz ki belőlök, ha bele

nem fárad. Hanem gondolhatni, hogy ezuttal nem sokat mondott. Csak utóbb tudtam meg, a *Golosz*-dolgot, meg a többi. Hirdetgette magát a lapokban; először, természetes, nagy garral: „nevelő, vidékre is hajlandó menni, föltételek boríték alatt küldendő” utóbb: „minden föltételre kész, ad leckéket, vagy lenne társalkodónő, vezetne háztartást, ápolna beteget, végezne kézimunkát, varrást, stb. stb. . . .” Persze, nem egyszerre hirdette mindezt, hanem minden egyes hirdetéssel alább szállott s végre nem kért egyebet, mint „kenyérre való munkát”. Nem kapott helyet.

Elhatároztam ekkor, hogy végső próbára teszem: előveszem az aznapi *Golosz*-t s mutatok neki egy hirdetést:

„Fiatal leány, árva, nevelőnői állást keres kis gyermekek mellett, legszívesebben *koros özvegy ur házában és segédkezni kész a háztartásban.*”

— Lásza, ez a hirdetés ma reggel jelent meg, s estére az illetőnek már bizonyosan lesz helye. Így kell magát hirdetni.

Ismét elpirult, szeme ismét lángot lövellt. Hátat fordított s elment.

Ez nagyon tetszett tőle. Egyébiránt már bizonyos voltam felőle és semmitől sem kellett tartanom: senki sem fogadja el az ő szivaros tárcáit; hanem azokból is kifogyott. Harmadnap sápadtan és zavarodottan köszöntött be. Sejtettem, hogy történt vele otthon valami és úgy is volt. Mindjárt elmondom, hogy mi történt; csak előbb azt

akarom előadni, hogy egyszerre milyen „chic“-esen viseltem magamat s mint hódítottam. Váratlanul támadt a gondolatom . . . Így történt:

Egy Mária-képe hozott (elszánta magát rá)... Óh . . . most tessék csak figyelni. Most kezdődik, mert eddigelé csak össze-vissza beszéltem . . . Azt akarom, hogy eszembe jusson minden, minden apró részlet, a legcsekélyebb mozzanat . . .

Folyvást össze akarom szedni a gondolataimat és nem akar sikerülni . . . hja, igen! az apró részletek, a csekély mozzanatok . . .

A Szűzanya képe . . . A Szűzanya a gyermek Jézussal . . . Családi kép, régi, aranyozott ezüst-diszitménynyel — „megér . . . megér hat rubelt“. Látom, hogy a kép nagyon a szívéhez van nőve; de elzálogosít mindent, rámát, diszitményt. Azt mondom neki: Jobb, ha csak a diszitményt hagyja itt; a képet elviheti, jó lesz az ugy is.

— Talán nem szabad?

— De szabad, hanem talán ön . . .

— Hát szedje szét.

— Tudja mit? nem szedem szét; ide teszem a magam szentképei közé, az örök-mécs alá (mióta zálogházat nyitottam, folyvást égettem a mécset) és, itt van, fogja, tiz rubel.

— Nincs szükségem tiz rubelra. Adjon csak ötöt. Biztosan kiváltom.

— Nem kell tiz rubel? A kép megéri, tévém hozzá, újra észrevéve szemének szikrázását.

Nem felelt. Adtam neki öt rubelt.

— Nem kell megvetni senkit . . . Magam is

voltam válságos és még rosszabb helyzetben is, és ha most ilyen foglalkozás mellett lát . . . hát azok után, a miket szenvednem kellett . . .

— Bosszút áll a társadalmon, mi? — szakított félbe hirtelen gúnyos, de egyszersmind naiv mosolylyal.

Hohó! — gondolám magamban. Hiszen ennek a leánynak önállósága, jelleme van!

— Lássá, — folytatám félig tréfásan, félig komolyan, — én egy rész vagyok amaz erőből, mely mindig rosszra tör és mindig jót teszen.

Figyelmesen és egyuttal gyermekes kíváncsisággal nézett rám.

— Várjon csak, honnan is való ez a gondolat? mintha hallottam volna már . . .

— Ne törje a fejét. Mefisztó így mutatja be magát Faustnak. Olvasta a *Faust*-ot?

— Nem . . . figyelmesen.

— Azaz, hogy nem olvasta. Olvasni kell azt. Még folyvást gúnyos kifejezést látok az ajkán. Kérem, ne tegyen föl rólam olyan kevés izlést, mintha fehérre akarnám mosni az én uzsorás szerepemet azzal, hogy Mefisztónak adom ki magamat. Uzsorás csak uzsorás marad. Tudjuk.

— Ön különös embere . . . Nem akartam azt mondani . . .

Azt akarta mondani, hogy nem várt volna tőlem irodalmi műveltséget. Nem mondta, de megsejtettem, hogy gondolta. Kíváncsiságot ébresztettem benne.

— Lássá, — jegyzém meg, — nincs mester-

ség, a melyben jót ne lehetne tenni. Bizonyára nem magamról beszélek. Én, ugy hiszem, csakis rosszat teszek, de . . .

— Igaz, minden helyzetben lehet jót tenni, — viszonzá ő élénken, tekintetével át akarva hatni rajtam. — Igen, minden helyzetben, — ismétlé.

Óh, emlékszem, emlékszem mindenre! És, kimondom, megvolt benne az a fiatalság, mely midőn mély eszmét fejez ki, az arcon a naiv és őszinte meggyőződés villanását tünteti föl, mely ezt látszik mondani: Lám, milyen értelmes tudok én lenni! És nem lehet mondani, hogy ez önhittség, mint a mienk, hanem őszinte meggyőződés eszméjének a helyességéről. Óh, az őszinteség! Ez az, a mi hódít. És milyen elragadó volt ez ő benne! Emlékszem, nem feledtem el semmit. Mikor elment, el voltam határozva. Még aznap megtettem utolsó tudakozódásaimat és részletesen megismertem egész életét. A multját Lukérja, a családjak szolgája által tudtam meg, a kit kevéssel azelőtt hódítottam a magam pártjára. Olyan siralmas volt az ő élete, hogy nem értem, miképp tudott ilyen körülmények közt elegendő lelki ereje lenni ahhoz, hogy nevensen, hogy meg legyen benne az a kíváncsiság, melyet akkor tanúsított, mikor *Faust*-ból idéztem. De hát — a fiatalság! . . . Különösen ezt gondoltam el akkor büszkén és örömmel, mert lelki nemességet láttam abban, hogy bár a nyomor szélén állott, a Goethe nagy gondolata iránt fogékony maradt.

Az ifjukor mindig nagylelkű, még mikor nincs is a helyén.

Nem ő róla beszélek. A nevezetes az, hogy már itt a magaménak tekintettem őt, hogy nem kétkedtem a hatalmamban, és tudjátok-e, hogy a nemkétkedés emberfölötti gyönyört nyújt?

De hova tévedek? Ha így folytatom, sobasem leszek képes rendbe sorozni a gondolataimat . . . Hamar, hamar . . . Istenem! Összezavarodom... Nem jól van! . . .

II.

Történetét, a mennyire megismerhettem, pár szóval elmondhatom. A szülei régen elhaltak, három évvel az előtt, hogy a nagynénjéhez került, a kik — hogy többet ne mondjak — rendetlen életmódot folytattak. Az egyik özvegy volt, nagy családdal a nyakán (hat gyermek, egyik kisebb, mint a másik), a másik vén leány volt, rossz. Rossz mind a kettő. Apja kishivatalnok, s nemessége csakis a személyéhez volt kötve. Ez megfelelt kívánságomnak. Én felsőbb osztályhoz tartoztam.

Főhadnagy voltam azelőtt egy szép egyenruhájú ezredben, nemes ember, független stb. A mi a zálogházamat illeti, azt a nagynénik csak jó szemmel nézhetik. Három évi szolgáltság e nénék mellett! És mégis módját tudta ejteni, hogy tegye a vizsgálatait. Ez azt bizonyítja, hogy nemes becsvágy élt benne.

Én én, miért akartam megházasodni? Különben nem én rólam van itt szó . . . nem ez a kérdés...

Leckéket adott a néni gyermekeinek, javitgatta a fehérruhát, sőt, bár gyöngemellű, padlót is súrolt. Verték, fölhányták neki a falatot, a mit megevett, és végül a két néne áruba akarta bocsátani . . . Pih! Mellőzöm az undorító részleteket. Apróra elbeszélte nekem azóta mindent.

Mindezt egy szomszédbeli fűszeres kileste. Nem közönséges fűszeres volt ez. Két nagy boltja volt. Két asszonyt temetett már el, s most harmadikat keresett. Azt hitte: megglelte. „Szelid, hozzá van szokva a nyomorusághoz, ez jó anya lesz az én gyermekeimnek“, — gondolta magában.

Voltak is gyermekei. Szólt a nénéknek s megkérte a leányt . . . Ötven esztendő volt. A leány megrémült. Ekkor kezdett hozzám járni, hogy pénzt szerezzen az ujságokban való hirdetésre. A nénjeitől időt kért a gondolkozásra. Adtak is, de igen keveset. S az alatt folyvást ostromolták és váltig ismételtgették: „Magunknak sincs miből élni; hátha még egy szájjal többet kell tömni!“

Ismertem már mindezeket a körülményeket, de csak akkor határoztam el magamat. Este a fűszeres ötven kopek ára cukrocskát hoz; a leány együtt van vele. Én kihivom Lukérját a konyhából s megbizom, hogy sugja meg neki, hogy a kapuban várom, sürgős mondanivalóm van.

Nagyon meg voltam elégedve magammal. Egyáltalában azon a napon roppantul meg voltam magammal elégedve.

A kapuban Lukérja előtt kijelentettem neki,

ki már azon is bámult, hogy kihivattam, — kijelentettem neki, hogy van szerencsém stb . . . Végül, hogy megmagyarázzam neki az eljárásomat s ne ütközzék meg ezen a kapu alatt való megkérdésen, hozzátettem:

„Jóhiszemű emberrel van dolga, a ki teljesen ismeri az ön helyzetét.“

És nem hazudtam. Jóhiszeműen jártam el. De hagyjuk ezt. Kérésem nemcsak hogy illendő szavakba volt foglalva, a mint jónevelésű embertől elvárható, de, a mi fő, eredeti is volt.

De vajjon hiba-e megvallani? Igazságot akarok magamnak szolgáltatni és szolgáltatok is; mérlegelnem kell a mellettem és ellenem szóló okokat, s azt teszem is. Gyönyörrel gondoltam rá utóbb is, ámbár ostobaság: megvallom neki minden röstelkedés nélkül, hogy kevés a tehetségem és közönséges az értelmiségem; hogy nem vagyok valmi jó ember, hanem amolyan *olcsó önző* (emlékszem erre a szóra, az uton gondoltam ki, s nagyon meg voltam vele elégedve), és hogy talán nagyon is sok kellemetlen oldalam van különféle tekintetekben. Mindezt bizonyos büszkeséggel mondtam el; hiszen ismeretes dolog, hogyan szokás az ilyeneket elmondani. Persze nem volt olyan rossz izlésem, hogy a hibáim felsorolása után a jótulajdonaim sorozatával álltam volna elő, például így: Ha nincs is meg bennem ez s ez, megvan bennem az s az. Láttam, hogy a leány nagyon fél, de nem kiméltem; sőt inkább mivel reszketett, én annál nyomatékosabban beszéltem.

Kimondtam neki kereken, hogy éhen nem fog halni, de szép ruhákra, színházakra, bálokra nem számíthat, hacsak talán később nem, mikorra célomat elértem. Ez a szigorú hang magamat is elragadt. Ugy mellékesen hozzátettem még, hogy zálogházamat bizonyos körülmények közt és bizonyos célból nyitottam. Volt jogom úgy beszélni: a cél és a körülmények tényleg megvoltak.

Kérem, uraim, világeletemben mindig első voltam azok közt, a kik ezt a zálogkölcsonzó mesterséget utálták; de bár nevetséges, ha az ember rejtelmesen beszél magáról, mégis igaz, hogy én bosszút forraltam a társadalom ellen. Igaz! igaz! igaz! Ugy, hogy akkor, midőn ő gunyosan vetette ezt oda nekem, igazságtalan volt. Mert lássák, kérem, ha kereken azt feleltem volna rá: „Igenis megbosszulom magamat a társadalmon!“ ő nevetett volna rajtam, mint egy másik ízben és az valóban nevetséges is lett volna. De így, homályos célzásokkal, egy-egy titokzatos odavetéssel módomban lehetett fölizgatni a képzelődését.

Egyébiránt nem féltem én akkor már semmitől. Tudtam, hogy a pohos füszerest mindenesetre megvetendőbbnek fogja találni, mint engem, s hogy ott, a kapu alatt, olybá tűntem föl előtte, mint egy megmentő. Tudatával birtam ennek. Óh, az alacsonyságot könnyen ki tudja gondolni az ember! . . . De végre is, valóban alacsonyság volt ez? Hogyan kell megítélni ily esetben az embert? Hát nem szerettem őt már ekkor?

Kérem csak. Magától érthető, hogy egy szót

sem mondtam neki a jótéteményeimről. Óh, ellenkezőleg: „Én leszek az ön lekötelezettje s nem ön az enyém.“ Fennen mondtam ezt; nem állhattam meg. Ostobaság is volt ez talán, mert láttam, hogy összevonta a szemöldökét. De egészben véve mégis győztem. Kérem csak még . . . Ha már ugyanis föl kell bolygatnom ezt a sarat, még egy utolsó szennyest dolgot kell emlitenem: egyenesen álltam ott a kapuban és fejembe szállt a büszkeség: „Szálas, magas, művelt ember vagy és dicsekvés nélkül mondhatod magadat csinos alaknak.“ Ez villant a fejembe . . . Természetes, hogy ő ott rögtön a kapu alatt nem mondott igent. De . . . de hozzá kell tennem, hogy sokáig gondolkozott, míg kimondta ezt az igent. Olyan mélázó volt, de olyan, hogy időm volt ezt mondani neki: „Nos?“, sőt még másodszor is, de „*chic*“-esen: „Nos tehát?“

— Várjon, — felelt ő, — gondolkozni fogok.

Kedves orcácskája olyan komoly volt, de olyan, hogy le lehetett róla olvasni a lelkét. És én sértve éreztem magamat. „Lehetséges-e? — gondolám magamban, „hogyan habozik köztem és a füszeres közt? . . . Ah, akkor még nem értettem! Nem értettem semmit, semmit! máig sem értettem semmit! Emlékszem, hogy mikor eltávoztam, Lukérja utánam szaladt és sietve vetette oda:

— Megfizeti a jó Isten, batyuska, hogy elveszi a kisasszonyunkat. De ne mondja meg neki, mert nagyon büszke.

Büszke, jó; szeretem a büszkéket. Főképp a büszkéket kell elvenni, ha bizonyos benne az em-

ber, hogy meghódította, mi? . . . Óh, alacsonyság, ügyetlenség! . . . Mennyire meg voltam magammal elégedve! Képzeljék: mialatt ő ott a kapuban azon az igenen gondolkozott, én meglepve olvastam le arcáról ezt a gondolatot: „Ha már ilyen szerencsétlen választás előtt állok, miért ne választanám a füszerest, hogy részegségében addig verjen, a míg bele nem halok?”

És, mit gondolnak, nem lehetett-e ilyen gondolata?

Igen, és most már nem értem az egészet. Azt mondtam az imént, hogy *lehetett* neki ez a gondolata: Melyik lenne a nagyobbik szerencsétlenség? Melyikhez rosszabb hozzámenni, a boltoshoz-e vagy a Goethe uzsorásához? Ez itt a kérdés! . . . Miféle kérdés? És te még most sem érted, szerencsétlen? Hiszen itt van rá a felelet az asztalon!... De ismétlem: a mi engem illet, magammal én nem törődöm . . . De ez a kérdés: oka vagyok-e én ennek? Nem tudok rá felelni. Jobb ha lefekszem; fáj a fejem.

III.

Nem tudtam aludni. Hogy is tudtam volna? A vér dühösen lüktetett a halántékomban. Vissza akarok merülni ebbe a sárba. Minő posvány! . . . És minő posványból emeltem én őt ki! . . . Éreznie kellett volna ezt, és igazságosan méltányolnia tettemet! . . . Több tekintet birt rá erre a házasságra: azt gondoltam például magamba, hogy én

negyven éves vagyok, ő meg tizenhat. Ez az egyenlőtlenség csábított. Kellemes volt, nagyon kellemes.

Angolos esküvőt szerettem volna, csupán két tanu jelenlétében, kiknek az egyike Lukérja legyen; s aztán felülni a vasutra és elmenni talán Moszkvába, a hol éppen egy kis dolgom lett volna. Ott maradtunk volna két hétig. De ő ellenezte, nem akarta, s nekem el kellett menni tisztelegni a nénjeihez, mint helyettes szüleihez. Sőt ajándékoztam is mindegyiknek száz rubelt s még többet is ígértem, bár neki nem szóltam róla, nehogy megalázva érezze magát e hitványságok által. A két néne csupa méz volt. Meghánytákvetették a hozomány kérdését: a leánynak nem volt semmije, a szó szoros értelmében ugyszólván semmije, s nem is akart elhozni semmit. Sikerült megértetnem vele, hogy lehetetlen, hogy ne legyen hozománya, s ezt a hozományt magam adtam, mert ki adhatta volna? De nem én rólam van szó. Sikerült vele elfogadtatnom néhány eszmémet, hogy legalább tudja: hányadán vagyunk. Tulságosan is siettem, úgy hiszem. A fő az, hogy mindjárt elejétől fogva, tartózkodó természete dacára, vonzalommal közeledett felém, gyöngéden sietett elibem, a hányszor odajöttem és elragadtatással, hebegve (az ártatlanság kedves hebegésével) beszélt el gyermekkorát, szólt serdülő éveiről, a szülei házról, apjáról és anyjáról. Én hideg vízzel hűtöttem le ezt a hevülést. Ugy gondoltam volt el magamban. Hevüléseire szótlanúsággal feleltem...

nyájas szótlansággal, bizonyára . . . de ő csakhamar megérezte a távolságot, mely köztünk és a rejtélyt, mely bennem van. Én pedig minden lehető megtettem, hogy rejtelmesnek tartson! e végből követtem el mindazt az ostobaságot! Először is a szigor: szigorú arccal vezettem be házamba.

Az uton, nagy elégyűtségemben, egész rendszert állapítottam meg. És ez a rendszer csak úgy magától jutott eszembe. És nem tehettem másképp; ellenállhatatlan erő készítetett rá. De végre is, miért rágalmaznám magamat? Észszerű rendszer volt az. Kérem, ha egy embert meg akarnak ítélni, ismerjék meg alaposan a dolgot . . . Ime!

Hogyan is kezdjem? mert nagyon nehéz. Az önigazolás mindig nehézséggel jár. Hát, például: lám, az ifjuság megveti a pénzt; én pedig dicsértem, dicsőségét zengtem a pénznek; annyira dicsőítettem, annyira, hogy ő végre is elhallgatott. Nagyra nyitotta szemeit, figyelt, nézett és hallgatott. Az ifjuság, nemde, nagylelkű, heves és nem igen türelmes; ha valami nem tetszik neki, rögtön megveti. Én a nagyságot akartam, azt, hogy a nagyság bele legyen oltva a szivbe, minden rezgésébe. Veszek egy közönséges példát: Hogyan egyeztethető össze ilyen jellemmel a zálogra-kölcsönzés? Magától érthető, hogy célzásaim nem voltak ilyen világosak, mert különben úgy látszott volna, mintha igazolni akarnám magamat az uzsoráskodásomért. Büszkeséggel jártam el. Hallgatásomat hagytam beszélni. Értek én ahhoz: egész

életemben azt cselekedtem. Egész drámákat éltem át hallgatagságomban! Eltaszított az egész világ, el voltam feledve és senki, de senki sem tudott róla! És ime, egyszerre csak e tizenhatéves fiatal nő össze tudott szedni, a hitványok ajkáról, reám vonatkozó adatokat és azt képzelte, hogy most már mindent tud. Pedig a titok ott rejtőzött a lelkemben! Én nem mondtam el semmit, kivált neki, semmit, egészen tegnapig . . .

Miért nem mondtam semmit? Büszkeségből. Azt akartam, hogy úgy találja ki, nélkülem és nem néhány haszontalan embernek a mende-mondája után; azt akartam, hogy magától találja ki, milyen ember vagyok, és értsen meg! Midőn házamba vezettem, birni kívántam teljes becsülését, azt óhajtottam, hogy hajoljon meg előttem és számkoczzék szenvedéseimen . . . Azt gondoltam, hogy megérdemlem ezt.

Ah! mindig csak az a büszkeség! Nekem mindig minden, vagy semmi sem kellett, és azért voltam kénytelen így cselekedni; mert nem fogadok el fél boldogságot, mert *mindent* akartam. Azt mondtam magamban: „Sejts meg hát, és becsülj!” Mert önök is meg fogják engedni, hogy ha magyarázatokat adtam volna neki, ha megsugtam volna, hogy mit gondoljon felőlem, ha kértem volna a becsülését, ez annyi lett volna, mint alamizsnát kunyorálni tőle . . . Egyébiránt . . . egyébiránt minek visszatérni ezekre a dolgokra?

Dőre, dőre, százszor is dőre! Világosan, ridegen (óh, igen: ridegen) magyaráztam meg

neki, hogy az ifjuság nagylelkűsége szép dolog, de nem ér egy fél kopeket. És miért nem? Mert nem kerül semmijébe, mert veleszületett. Az ily érzelmek a lét első benyomásai közé tartoznak. De lássuk aztán a próbát. Az olcsó nagylelkűség könnyű dolog. Odaadni még az életet is, olyan kevésbe kerül, ha az áldozathoz nem kell több, mint forrongó vér és duzzadó erő. De lássunk csak egy nehéz áldozatot, hosszasat, homályban maradót, csillogás nélkül valót, elrágalmazottat, olyat, a mely sok önmegtagadással és semmi dicsőséggel sem jár . . . Óh, te, ki bensődben tündöklő vagy, te, kit becstelennek kiáltanak ki, holott a világ legjobb embere vagy, nos, kísértsd meg ezt a hősi áldozatot: vissza fogsz tőle riadni! Én pedig egész életemben hordozom e hősi áldozat súlyát . . . Vitatkozott velem eleinte, még pedig hevesen; de azután lassankint hallgataggá lett s végre egészen el is hallgatott. Csak a szemei figyeltek, egyre feszültebben és nagyra nyilva a döbbenettől. És... és, mi több, az arcán kihívó, zárkózott, gonosz mosolyt láttam megjeleneni.

Ezzel a mosollyal vezettem be házamba. Igaz, hogy nem is volt más menedéke.

IV.

Ki kezdte legelőször?

Senki. Magától kezdődött mindjárt eleinte. Mondtam már, hogy szigorú arccal fogadtam házamba; de az első napok alatt szelidebbé lettem.

Mátkaságunk alatt figyelmeztettem, hogy majd át kell vennie a zálogtárgyakat és kiadni rájuk a kölcsönöket. Nem tett ellene semmi kifogást (tesék ezt megjegyezni); sőt buzgósággal látott a munkához.

A lakáson és a berendezésen semmit sem változtattam. Két szoba; egy nagyobb, melyet rostélyzat választott ketté, meg egy kisebb, mely a hálósobánk volt. A butorzat szerény volt, még szerényebb, mint a néniknél. A szentképeim az örökmécsessel a nagy szobában voltak, mely irodául szolgált. A másikban voltak a könyveim, meg egy pénzes szekrény. Azt is értésére adtam volt a jegyesemnek, hogy a háztartás, vagyis ketőnknek az elege, meg a Lukérjáé (ezt is a házhoz hoztam) nem rughat föllebb naponkint egy rubelnél. „Harmincezer rubelt kell összeszednem, mert különben nem érdemes pénzt keresni.“ Nem szólt ellenem s én magamtól emeltem föl harminc kopekkel a napi költséget.

Igy a színházzal is: megmondtam volt a jegyesemnek, hogy színházba nem járunk, és mégis elhatároztam, hogy havonkint egyszer elmegyünk, még pedig tisztességes helyre, támlásszékre. Háromszor voltunk, és láttuk a . . . de az mindegy . . . Szótlanul mentünk és szótlanul jöttünk haza. Miért, miért nem mondtunk egymásnak soha semmit?

Az első időben nem volt köztünk civódás, és mégis hallgattunk már.

Emlékszem . . . Ő loppal tekintgetett rám,

és én, észrevéve ezt, csak annál némább lettem. A hallgatagság, igaz, tőlem eredt s nem ő tőle . . . Egyszer-kétszer meg is kísérelte, hogy megöleljen. De mivel ezek a hevületek betegesek, idegesek voltak, én pedig csak az igazi örömet méltányolom, a miknek kölcsönös becsülés az alapja: hidegen fogadtam ezeket a tüntetéseket. És igazam volt. Az ilyenek után másnap mindig valami összezördülés történt — nem éppen összezördülés, hanem hallgatagság és az ő részéről egyre kihívóbb arckifejezés.

„Engedetlenség, zendülés“, ezt lehetett rajta látni. De tehetetlen volt. Igen, az a szende arc egyre kihívóbb lett. Ellenszenvesnek kezdtem előtte feltűnni. Óh, tanulmányoztam! Magánkívül is volt sokszor . . . De hogyan van az, hogy olyan nyomoruságos lakásból kerülve ki, a hol maga surolta a padlót, olyan hamar megutált egy másik szegényes lakást?

Nálunk, tetszik tudni, nem a szegénység, hanem a takarékoság tette ezt: de ha kellett, még a fényüzést is megengedtem, például a fehérneműt, a ruházkodást illetőleg. Mindig úgy vélekedtem, hogy gondosan öltözködő férj tetszik az asszonynak. Neki egyébiránt semmi kifogása sem volt a szegénység ellen, csak a fösvényesség ellen. Mind a kettőnknek megvolt a maga külön célja és erős jelleme. Ő egyszerre magától tett le arról, hogy színházba járjunk, és ajka még gunyorosabb kifejezést öltött! . . . Én pedig egyre hallgatagabb, szótlanabb lettem . . .

Nem kell-e magamat igazolnom? A főnehézség a zálogra kölcsönzés volt, ugyebár? Kérem, tudtam én azt, hogy egy tizenhatéves nő nem szánhatja el magát arra, hogy teljesen meghódoljon egy embernek. Az asszonyban nincs eredetiség. Ezt vallottam mindig, s ezt vallom most is. Az mindegy, hogy ő most itt fekszik kiterítve, az igazság csak igazság marad, és Stuart Mill sem változtathat rajta. A szerető asszony pedig, óh, a szerető asszony! még a bűneit is isteníti annak, a kit szeret. A szeretett lény nem tudna a maga hibáira annyi mentséget találni, a mennyit ő talál. Nagylelkű dolog ez, de nem eredeti. Az eredetiségnek ez a hiánya okozta a nők vesztét. És ugyan — ismétlem — mit bizonyít az, hogy ő most itt fekszik az asztalon? Mi eredetiség van ebben? Óh! óh! . . .

Kérem, én akkor meg voltam győződve a szerelméről; körültem volt, nyakamba borult, — nem azért tette-e, mert szeretett vagy szeretni akart? Igen, így van, hön vágyott szeretni, kereste a szerelmet, s a bajom éppen az, hogy nem követtem el bűnt, a melyet dicsőíthetett volna.

Azt mondjátok: „uzsorás!“ És mindenki azt mondja: uzsorás. Hát aztán? Volt rá ok, hogy egyike a legnemesebb embereknek uzsorássá legyen. Lássák, kérem, vannak eszmék . . . Azaz, hogy, ha szóval fejezünk ki bizonyos eszmét, rettentően ostoba valami lesz belőle . . . És miért? Semmiért. Mert mindnyájan ludasok vagyunk és nem bírjuk elviselni az igazságot! . . . Más okot

nem tudok . . . Azt mondtam az imént: „a leg-nemesebb emberek egyike”: van ezen mit nevetni, és mégis igaz, igaz volt, való igaz. Igen, nekem jogom volt ahhoz, hogy biztosítani akarjam a jövőmet és megalapítsam ezt az üzletet. „Ti engem eltaszitottatok, emberek! elűztetek néma megvetésekkel; szenvedélyes fölhevüléseimre halálos sértéssel feleltetek, mely nyomasztó teher az egész életemen; jogom volt tehát falat emelni köztem és köztetek, összegyűjteni azt a harmincezer rubelt és aztán ott fejezni be életemet valahol Krimia-ban, a Fekete-tenger partján, hegytetőn, szőlők között, saját földemen, melyet ezen a harmincezer rubelon vásárlók, távol tőletek, nem táplálva elletetek keserűséget, de egy eszményt hordozva lelkemben, szerető nőt látva szívem mellett, családot nevelve, ha az Isten megengedi, és jót téve felebarátaimmal.“

Jól tettem, hogy mindezt magamba zártam, mert lehetett volna-e ostobább valami, mint hangosan elmondani ezt neki? Ez az oka az én büszke hallgatagságomnak, ezért nézegettünk egymásra zárt ajakkal. Mit érthetett volna ő meg? az ő tizenhatéves fiatalságával? Mit érthetett volna ő az én igazolásomból, szenvedéseimből? . . . A legnagyobb baj a zálogház volt. De hát olyan sok rosszat miveltem-e én abban? s nem látta-e, hogy mérsékelt nyereséggel elégedtem meg? Óh, az igazság rettenetes a földön! Az a szelidség, az a mennyei szendesség, a mely benne volt, elviselhetetlen zsarnokság volt az én lelkemnek, kinszen-

vedés! Rágalmaznám magamat, ha ezt elhallgatnám.

Nem szerettem-e? Gondoljátok-e, hogy nem szerettem? Ki mondhatja azt, hogy nem szerettem? Lám, galád irónia volt ez a sorstól és természetstől! Átkozottak vagyunk, átok az egész emberi élet! Az enyém még inkább, mint a másé! Én most már értem a tévedésemet. Pedig a tervem világos volt, mint a nap. „Csendben fogok szenvedni.“ És úgy tettem; nem hazudtam magamnak! „Majd belátja ő“, gondolám magamban, „hogy ebben nagylelkűség rejlik. Mostanig nem tudta észrevenni, de majd ha rájön, — ha ugyan rájön, — tiszszerezen fogja méltányolni, s térdre hullva teszi össze a kezét.“

Ez volt a gondolatom. De hát elfeledtem valamit. Nem juthattam semmire . . . De elég, elég . . . Kitől kérjek most már bocsánatot? Vége, vége . . . Bátorság, ember, óvd meg a büszkeségedet; nem te vagy a bünös!

Igen, kimondom az igazságot, nem félek a szeme közé nézni: ő volt a hibás, ő volt a hibás!...

V.

Az első összeszólalkozások, hát, abból eredtek, hogy ő korlátlanul akart rendelkezni a pénzzel s tulságosan magas árban venni be a zálogtárgyakat. Kétszer kegyeskedett e miatt velem civódni. Én nem akartam engedni. Ekkor jelentkezett az özvegy kapitányné.

Beállított egy öreg özvegy katonatisztné egy medaillonnal, mely a férjéről maradt rá. Tetszik tudni: emlék. Adtam rá harminc rubelt. A vén asszony elkezdett nyöszörögni és rimánkodni, hogy tartsuk meg a zálogot. Magától érthető, hogy megtartottuk. Öt nappal utóbb ismét eljött s a medaillont egy karpereccel akarta kicserélni, mely alig ért nyolc rubelt. Én természetesen ezt megtagadtam. Valószínű, hogy az öreg asszony látott valamit a nőm szemében, mert távollétemben ismét eljött, s a csere megtörtént.

Még aznap megtudtam: határozott hangon beszéltem, és érveltem. Ő az ágyon ült; mialatt én beszéltem, ő a padlót nézegette és taktust vert a lába hegyével, a mi szokása; ajkán az a bántó mosoly révedezett. Erre hidegen, minden hangemelés nélkül, kijelentettem, hogy a pénz az *enyém* s jogom van az életet úgy fogni föl, a mint *nekem* tetszik. Emlékeztettem, hogy mikor egybekeltem vele, nem titkoltam előtte semmit.

Hevesen, reszketve ugrott föl, és képzeljék, ellenem való dühében toporzékolni kezdett. Mint egy vadállat, a melynek rohama van. Megmerevültem bámulatomban. Ilyenre nem voltam elkészülve. De nem vesztettem el a fejemet és higgadtan jelentettem ki neki, hogy megvonom tőle a jogot, hogy az üzleti dolgaimba avatkozzék. A szemem közé nevetett és elment. Nem volt szabad hazulról bárhova is elmennie nélkülem. Ebben már az esküvő előtt megegyeztünk.

Bezártam az üzletet és elmentem a nénikhez.

Az esküvő óta minden érintkezést megszakítottam volt velök; mi nem jártunk hozzájuk, ők nem jöttek hozzánk. Ő már előttem ott járt nálok. A nénik kíváncsian hallgattak végig, nevettek és azt mondták: „Ugy kell“. El voltam készülve a gunyolódásukra. Rögtön megvásároltam száz rubelért — huszonöt rubel felpénzzel — a fiatalabbik néne jóakarátát. Ez aztán két nappal utóbb eljön hozzám és azt mondja:

„Egy Efimovics nevű tiszt, a kivel ön együtt szolgált, játszik bele a dologba.“

Nagyon meg voltam lepve. Ez az Efimovics volt az, ki nekem a katonaságnál legtöbbet ártott. Egy hónappal azelőtt, minden röstelkedés nélkül kétszer jött el a házamba azzal az ürügygyel, hogy zálogba tesz valamit. Eszembe jutott, hogy ottlétekor nevetgált a feleségemmel. Ekkor én is kiementem az üzletbe, s régebbi viszonyunknál fogva megtiltottam neki, hogy többet a házamba jöjjön. Egyebet az egész dologban nem láttam, mint ez embernek a szemtelenségét. És most a néni arról értesít, hogy már légyottjok is van egy barátnéjánál, valami Számszonovna Julia nevű özvegy ezredesnénél:

„Odajár a felesége“.

Rövidre fogom az elbeszélést. Háromszáz rubelomba került ez a dolog. Negyvennyolc óra alatt megkötöttük az alku, mely abban állott, hogy engem el fognak rejteni egy szomszéd szobába az ajtó mögé s így tanuja leszek az első légy-

ottnak. E légyottot megelőző napon rövid, de rám nézve igen jelentős szóváltás volt közöttük.

Este jött haza, leült az ágyra s verte lábával a taktust a szőnyegen. Hirtelen eszembe jutott, hogy az utolsó két hét alatt egészen más volt a természete, mint rendesen; mintha csak kifordították volna. Indulatos, veszekedő, rosszraajló teremtetést láttam magam előtt, bár természetes szendesége még visszatartotta. Ha egy ilyen természet föllázad, megérzik rajta, hogy erőfeszítést tesz és csak nehezen bírja leküzdeni becsületes-ségét és szemérmét. Azért mennek az ilyenek túl a megengedett határon, s ezért van az, hogy az ember nem hisz a szemének, mikor így látja őket. Az olyan, a kiből a rossz már megrögzött, mindig óvatosabban cselekszik. Rosszabbra vetemedik, de meg akarja óvni a külszint és követeli a becsülést.

— Igaz-e, hogy önt a hadseregtől elcsapták, mert félt párbajozni? — kérdé egyszerre minden bevezetés nélkül. S a szeme csak úgy szikrázott.

— Igaz. A tisztekből alakult becsületbiróság követelte a lemondásomat, melyet különben is benyújtottam volna.

— Elkergették, mint gyávát?

— Igen, gyávának nyilvánítottak. De én nem gyávaságból vonakodtam megverekedni; hanem, mert nem akartam engedelmeskedni a zsarnoki követelményeknek és nem akartam elégtételt kérni, mikor nem éreztem magamat sértettnek. Tudja meg (nem állhattam meg, hogy hozzá ne tegyem), tudja meg, hogy az ily zsarnokság ellen

való föllázadáshoz és következményeinek az elviseléséhez több bátorság kell, mint bárminő párbajhoz.

Nem állhattam meg, hogy elhallgassam ezt az önigazolást. Ő pedig csak azt várta, csak ezt az újabb megaláztatást remélte. Gonoszul nevetett.

— Igaz, hogy három évig csavargott Pétervár utcáin, kopekeket koldulva és billiárd-asztalok alatt hálva?

— Háltam én a menedékházakban is. Igen, igaz. Sok szégyen volt az életemben az után, hogy a katonaságtól megváltam, de gyalázatba nem sülyedtem. Magam voltam az első, ki életmódomat meggyülöltem. Csak akaratomnak, lelkemnek a hanyatlása volt az, melyet kétségbeejtő helyzetem idézett elő. A mult . . .

— De most már valaki ön, tőkepénzes . . .

Ezzel is a zálogházra célzott. De én erőt tudtam magamon venni. Láttam, hogy még jobban meg szeretne alázni, s nem adtam rá alkalmat. Éppenidejekorán köszöntött be valaki, s kimentem az első szobába.

Egy órával utóbb egyszerre csak felöltözött, hogy elmegy, s megállva előttem, ezt mondá:

— Ön az esküvő előtt mindezekről semmit sem mondott.

— Nem, — feleltem, s ő elment.

Másnap ott ültem abban a bizonyos szobában s hallgattam az ajtó mögött sorsom eldölését. Ő utcára öltözötten ült egy asztal előtt és Efimovics mellette állott és tette neki a szépet. Nos, azt tör-

tént, (becsületemre mondom ezt), az történt, a mit előre láttam, sejtettem, a nélkül, hogy teljes tudatában lettem volna annak, hogy előre látom. Nem tudom, jól megértene-e.

Ez történt: Egy álló óráig hallgatóztam és egy álló óráig voltam tanuja, hogy mint küzd a nők legnemesebbike egy léha, gonosz, ostoba, hitvány lelkű emberrel. Honnan van az, — gondolám magamban, hogy ez a naiv, szende és hallgató tag teremtés így tud harcolni? A legszellemesebb, modern vigjátékiró sem írhatna olyan jelenetet, mely ennyi ártatlan gunynyal volna tele s melyben az erény ily szentséggel szégyenitené meg a bünt. Mily remek mondások, mily finom visszavágások, mily igaz ítéletek! és mily szűzies szendőség!

A férfi szerelmi vallomásai, szinpadias taglejtései, fogadkozásai, nevetésre fakasztották. A tiszt, ki durva vágygyal eltelve jött ide s ilyen elmentállást nem várt, le volt sujtva. Azt hihettem volna, hogy ez a magaviselet egyszerűen kacérságot leplez, egy romlott, de szellemes teremtésnek a kacérságát, ki csupán tüntetni akar; de nem, az igazság úgy tündökölt, mint a nap; kétségnek itt nem lehetett helye. Csakis irántam való téves és szenvedélyes gyűlöletből határozhatta el magát ez a tapasztalatlan nő arra, hogy elfogadja ezt a légyottot; de a végső pillanatban kinyílt a szeme. Semmi mást nem akart vele, mint engem sérteni. És ezt a tiszta, szeplőtelen lényt ronthatta volna meg egy Efimovics, vagy bármely más mirevalója

a nagy világnak? Nem érhetett el mást, mint azt, hogy kinevettette magát vele. Az igazság kitört a nő lelkéből s a fölháborodás gunyt csalt ajkára. A bohóc, végképp kijöven sodrából, komor arccal ült ott, csak rövidesen szólt, és én már attól kezdtem félni, hogy galád bosszúból bántalmazni fogja.

És — becsületemre legyen mondva ez is, — csaknem meglepetés nélkül voltam tanuja ennek az egész jelenetnek, mintha előre ismertem volna; úgy mentem oda, mint a színházba; úgy mentem oda: nem adva hitelt a vádaskodásnak, habár igaz, hogy revolver volt nálam. De gondolhattam-e őt másnak, mint a milyen volt? Miért szerettem volna hát? miért vettem volna nőül? Igaz, kétségtelen bizonyítékát láttam e pillanatban annak, hogy gyülöl, de annak is, hogy ártatlan.

Hirtelen végét szakítottam a jelenetnek azal, hogy rájok nyitottam az ajtót. Efimovics fölugrott. Én megfogtam a feleségem kezét és föl-szólítottam, hogy jöjjön velem. Efimovics visszanyerte a lélekjelenlétét s hahotára fakadt:

— Ah, a férj szentelt jogai ellenében nincs hatalmam, — mondá. — Vigye csak, vigye! És jegyezze meg, — kiáltott utánam, — hogy bár lovas-ember nem köteles önnel megverekedni: ő nagysága iránt való tekintetből rendelkezésére áll... ha ugyan rá tudná magát egyszer szólni...

— Hallotta? — szólék az asszonyhoz, egy pillanatra megállva vele a küszöbön.

Hazáig aztán egy szót sem. Fogtam a kezét,

s ő nem ellenkezett, sőt inkább elámultnak látszott: de ez csak addig tartott, a míg hazaértünk. Ott leült egy székre és merően nézett rám. Rendkívül halvány volt. Ajkán azonban ismét megjelent a gunyoros kifejezés. Szemében a határozottság, hidegség és kihívás. Komolyan arra volt elkészülve, hogy agyonlövöm a revolveremmel. Szótlanul vetem ki a zsebemből a fegyvert, s letettem az asztalra. Szemei a revolverről reám tévedeztek. Tessék megjegyezni, hogy ismerte már ezt a fegyvert. Mióta zálogházam volt, mindig töltve tartottam, mert nekem sem kutyám, sem izmos szolgám nem volt, mint Mosernek. Csak szakácsnét tartottam. Minthogy pedig ilyen üzletben védelemről okvetlenül kell gondoskodni, a revolverem mindig meg volt töltve. Első nap, mikor a házamba jött, nagyon látszott érdeklődni e fegyver iránt, kért, hogy magyarázzam meg neki a gépezetét, meg a használati módját, s egy ízben le kellett róla beszélnem, hogy célba lőjjön vele. (Ezt is tessék megjegyezni.) Én, nem törődve mogorvaságával, félig felöltözötten feküdtem le. Nagyon fáradt voltam s tíz óra már régen elmúlt. Ő körülbelül egy óra hosszat maradt ott a széken, azután elfujta a gyertyát és vetkezetlen feküdt le a divánra. Eddig mindig az ágyban hált. Tessék megjegyezni ezt is . . .

VI.

Rettenetes emlékezet . . .

Reggel úgy hét és nyolc óra közt ébredtem föl. Csaknem nappali világosság volt már a szobában. Tökéletesen fölébredtem azonnal, visszanyertem az eszméletemet s rögtön kinyitottam a szememet.

Ő az asztal mellett állott s kezében tartotta a revolvert. Nem látta, hogy nézem; nem tudta, hogy ébren vagyok s rajta a szemem. Egyszerre csak közeledni látom magam felé, kezében a fegyverrel. Hirtelen behunyom a szememet és úgy teszek, mintha mélyen aludnám.

Odajött az ágyhoz és megállott előttem. Mindent hallottam. Tökéletes volt a csend, de én még azt a csendet is hallottam. E pillanatban megrándult a szemem, s akaratom ellenére is fölnyitottam . . .

Merően nézett rám. A cső már a halántékom mellett volt; tekintetünk találkozott . . . Csak annyi ideig tartott ez, mint egy villanás. Rákényszerítettem magamat, hogy lehunyjam pilláimat, s összeszedve akaratomnak minden erejét, elhatároztam, hogy nem fogok mozdulni és ki nem nyitom többé a szememet, bármi történjék is.

Lehet rá eset, hogy egy mélyen alvó ember kinyitja a szemét, sőt fölemeli egy pillanatra a fejét is és szétnéz a szobában, a másik pillanatban pedig, a nélkül, hogy eszméletre tért volna, visszaejti a fejét a vánkosra és öntudatlanul alszik

tovább. Mikor a tekintetével találkoztam és halántékom mellett éreztem a fegyvert, egyetlen mozdulás nélkül hunytam le ismét a szempilláimat, mintha mély álomba merülnék. Ő tehát bizvást föltehetette azt is, hogy valóban alszom és nem láttam semmit, — mert hiszen teljesen valószínűtlen volt, hogy ha láttam és megértettem volna a helyzetet, ilyen pillanatban újra behunytam volna a szememet.

Igen, valószínűtlen volt. De ő kitalálhatta a valót is . . . Ez az eszme villant hirtelen agyamba abban a pillanatban. Óh, mily rohamos gondolatok és érzések leptek el egy pillanat alatt! Milyen gyors is az emberi elme! Abban az esetben, — gondolám magamban — ha kitalálta a valót, ha tudja, hogy nem alszom, a halállal szemben való nyugodtságom megdöbbenti s keze talán nem engedelmeskedik, ez új és rendkívüli esettel szemben talán eláll szándéka végrehajtásától . . .

Ismeretes dolog, hogy a magas helyen állókat a mélység ellenállhatatlan erővel vonzza le magához. Ugy vélem, hogy sok öngyilkosság és baleset csakis azért történt, mert a fegyver már a kézben volt. Mélység ez is, meredek lejtő, a melyen lehetetlen le nem csuszni. Mintha ösztökélné valami az embert, hogy nyomja meg a ravaszt . . . De az a hit, melyben ő lehetett: hogy mindent tudok, hogy némán várom a halált, ez a hit föltartóztathatta a lejtőn.

A csend hosszan tartott. Már hajamon éreztem az acélcső hideg érintését. Ha azt kérdezitek

tőlem, hogy bizton reméltem-e a menekvést, Isten előtt azt felelem, hogy semmi reményem sem volt. Száz eshetőség közül talán egy volt számomra. Miért vártam hát a halált? Erre én visszakérdézem: Mit törődtem volna az élettel, mikor az, a ki kedves volt előttem, rám emelte a gyilkos fegyvert? . . . De éreztem egyuttal egész valómmal, hogy e pillanatban harc folyik köztünk, párbaj életre-halálra, párbaj, melyet elfogadott a tegnapi gyáva ember, ugyanaz a gyáva, a kit valamikor kitaszítottak a hadseregből!

Ezt éreztem és ő tudhatta, ha megsejtette, hogy nem alszom!

Talán nem is egészen így van; talán nem is gondoltam ezeket akkor, de így kellett lennie, ha el nem gondoltam is, mert azóta szüntelenül erre gondoltam minden órámban.

Azt kérdezitek talán, hogy miért nem kiméltem meg őt egy gyilkosság elkövetésétől?

Ah! ezerszer is föltettem magamnak azóta ezt a kérdést, valahányszor hideg borzongással jutott eszembe ez a pillanat. Komor kétségbeesésben vívódott akkor a lelkem. A halál révén, a sir szélén voltam magam is: hogyan gondoltam volna arra, hogy mást mentsek meg tőle? És hogyan állítsam azt, hogy akaratom lett volna hozzá? Mire lehettem volna képes oly végzetes pillanatban?

Vérem forrt, az idő telt és siri volt a csend. Ő nem mozdult ágyam mellől, azután . . . valamely pillanatban . . . összerázkódtam a reménytől! fölpillantottam. Ő már nem volt a szobában.

Fölkeltem. Győztem . . . Le volt győzve mindenkorra! Átmentem téázni az első szobába, mert a szamovár mindig ott volt s ő szokta tölteni a téát. Leültem az asztalhoz és szótlanul vetem el a csészét, melyet ide adott.

Öt percet engedtem elmulni, mielőtt ránéztem. Ijesztően sápadt volt, sápadtabb mint tegnap este, s rám függesztette a szemét. És egyszerre... és egyszerre . . . látva, hogy én is nézem őt . . . halvány mosoly suhant el halvány ajkán s félénk kérdés jelent meg a szemében . . .

Még kételkedik, mondtam magamban; kérdésgeti magától: „Tudja-e, nem-e? Látott-e nem-e?”

Közönyös arccal fordítám el a szememet. A téa után elmentem; kimentem a vásárra és vettem egy vaságyat meg egy olaszfalat. Hazahozattam s beállítottam az ágyat, az olaszfaltól eltakarva, a hálósobába. Az ágy neki volt szánva, de én nem szóltam róla. Ez az ágy minden beszéd nélkül is megérteté vele, hogy mindent láttam, mindent tudok s nincs kétségem.

Éjszakára a revolvert az asztalon hagytam. Ő szó nélkül feküdt bele az új ágyba. Házasságunk föl volt bontva; ő volt a legyőzött fél, de kegyelmet nem kapott. Az éj folyamán agylázba esett. Reggelre forrósága volt. Hat hétig feküdt.

VII.

Lukérja az imént jelentette ki, hogy asszonyának a temetése után rögtön itthagya. Imádkozni akartam egy óra hosszat, de öt perc múlva le kellett róla tennem. Máson jár az eszem, beteges gondolatok zaklatnak, sajog a fejem. Miért imádkozzam hát? hisz az bűn lenne! Az is különös, hogy aludni nem tudok; pedig hiszen a legnagyobb bánatban is, az első nagy rázkódások után, mindig tud az ember aludni. A halálra ítélték is — úgy mondják — mélyen alusznak az utolsó éjszakákon. Szükséges az egyébiránt és természetes, mert különben elhagyná az erejük . . . Ledőltem erre a divánra, de nem tudtam aludni.

A hat hét alatt, a meddig a betegsége tartott, együtt ápoltuk Lukérjával meg egy kórházi tapasztalt ápolónéval, a kiről csak jót mondhatok. Nem kiméltem a pénzt, sőt sokat akartam ráköltetni. Schroeder orvosnak, a kit elhivattam, minden látogatásért tiz rubelt fizettem.

Mikor aztán magához tért, ritkábban mutattam magamat a szobában. Különben, minek bocsátkozom én ezekbe a részletekbe? Mikor már fölkelhetett, csöndesen telepedett félre a szobában egy asztal mellé, melyet számára vásároltam.

Igen, igaz, hallgattunk mind a ketten. De mégis kezdtünk el-elejteni közönyös dolgokról néhány szót. Nekem természetesen gondom volt rá, hogy ne terjeszkedjen ki bőven bármire is, s láttam, hogy ő csak a szigoruan szükségesre iparko-

dott szoritkozni. Ezt én igen természetesnek találtam. „Nagyon zavart, nagyon levert,” — gondolám magamban, „s időt kell neki engedni, hogy feledjen, hogy hozzátörődjék a helyzetéhez.”

Igy aztán egyre csak hallgattunk, de én minden pillanatban készültem a leendő magamtartására. Ugy gondoltam, ezt tette ő is, és rendkívüli érdeklődéssel találgattam: Vajjon min gondolkozik e pillanatban?

Hozzá kell tennem: senki sem tudja azt, hogy én mennyit szenvedtem és sirtam a betegsége alatt. Magamban sirtam és könnyeimet a szívembe rejtettem, még Lukérja előtt is. Nem tudtam elképzelni, nem lehetett föltennem, hogy meghal, a nélkül, hogy bármit is megtudott volna. És a mikor a veszély elmúlt, mikor visszanyerte az egészségét, emlékszem, hogy igen hamar és teljesen nyugodt lettem. Sőt mi több, elhatároztam, hogy jövőnk végleges elrendezését lehetőleg későre halasztom s ideiglenesen meghagyok mindent úgy, a hogy van.

Igen, valami különös, valami sajátos történet velem (nem tudom másképp meghatározni): győztem, s ez a puszta tudat nekem teljesen elegendő volt.

Igy mult el az egész tél. Óh, ez egész tél alatt olyan elégedett voltam, mint életembe soha!

Lássák, életemre egy rettenetes körülmény volt befolyással egészen ama pillanatig, mikor nőmmel az a rettenetes esetem volt. Az, a mi min-

den nap, minden órában folyvást nyomasztott, becsületemnek az elvesztése, a hadseregből való távozásom volt. Zsarnoki igazságtalanság sujtott. Igaz, hogy társaim nem szerettek hallgatag és talán nevetséges természetem miatt; mindig úgy van az, hogy mindazt, a mi nemesség, titkos lelkesültség van bennünk, nevetségesnek találja társaink nagyobb része. Sohasem szeretett engem senki, még az iskolában sem. Mindig és mindenütt visszataszítóan bántak velem. Még Lukérja sem szenvedhetett.

Azonban a katonaságnál egy véletlen volt egyedüli oka annak az ellenszenvnek, melyet magam iránt támasztottam. Ebben az ellenszenvben megvoltak a véletlenségnek összes ismertető jelei. Azt akarom ezzel kimutatni, hogy semmi sem elviselhetetlenebb, mint az, ha egy véletlen okozza vesztünket, szerencsétlen összejövedele oly körülményeknek, melyek bizvást elmaradhattak volna. Eszes emberre nézve ez lealázó. Ime, mi történt velem.

Egyszer a színházban, felvonás után, ott hagytam helyemet, hogy a buffetbe menjek. Egyszerre csak egy A . . . v nevű huszártiszt lépett be s fönnhangon, az összes jelenvolt tisztek előtt elbeszélte, hogy Bezumcsev kapitány (az én ezredemből) botrányt idézett elő a folyosón és hogy „részegnek látszik“. A társalgás, sajnos, nem folyt tovább erről a tárgyról, mert nem volt igaz, hogy Bezumcsev kapitány részeg volt, s így az állítólagos botrány sem történt meg. A tisztek egyébről

kezdték beszélni, és a dolog annyiban maradt; de másnap az esetnek híre járt az ezredemben, s azt mondták, hogy az ezredemből egyedül csak én voltam jelen a buffetben, mikor A . . . v tiszteletlenül beszélt Bezumcsev kapitányról, és én elmulasztottam A . . . v-t egy kellő megjegyzéssel elhallgattatni. Mi okból tettem volna én ezt? Ha valamely személyes ügy volt közte és Bezumcsev közt, ez kettőjüknek a dolga volt s nekem nem lehetett hozzá közöm. A tisztek azonban úgy vélekedtek, hogy ez nem volt magánügy, hogy a tisztelet becsületét érintette s hogy ennél fogva, mivel az ezredből egyedül én voltam ott jelen, hallgatásommal azt bizonyítottam a többi ezredbeli tiszteknek és a jelenvolt közönségnek, hogy az ezredünkben némely tiszt nem igen kényes a maga és a kar becsületére. Én ezt a magyarázatot nem fogadhattam el. Értésemre adták, hogy még mindent jóvátehetek, ha — noha már kissé megkésve, — nyilatkozatot, illetőleg elégtételt követelek A . . . v-től. Visszautasítottam, még pedig indulatosságomban igen gögösen. Beadtam lemondáso-mat, s ennyi volt az egész.

Büszkén vonultam vissza, de nagyon le voltam verve. Elvesztettem minden akaraterőmet, minden észbeli képességemet. Épp ekkor történt, hogy sógorom Moszkvában elvesztette az egész vagyonát s vele együtt az enyémet. Nem volt sok, de az a veszteség egy árva fillér nélkül hagyott. Vállalhattam volna valami polgári hivatalt, de nem akartam. Csillogó egyenruha viselése után

nem mutatkozhattam talán vasuti hivatalnoki minőségben. Inkább elszántam magamat a lesülyedésre; minél mélyebbre sülyedek, annál jobb lesz, — gondolám, — s a legmélyebb sülyedést választottam. Három évi sötét emlék és a menedékház fűződik ehhez.

Azután meghalt Moszkvában egy gazdag öreg asszony, a keresztanyám, a ki többek közt engem is belevett a végrendeletébe, anélkül, hogy sejtettem volna. Háromezer rubelt hagyott rám. Gondolkozni kezdtem és nyomban határoztam. Folyamodtam zálogházi fiókért s nem szándékoztam megkövetni az emberiséget. Pénzt akartam keresni, azután megvenni egy kis zugolyt, a hol új életet folytassak, távol a multtól. Ez volt a tervem.

De az a sötét mult, hiremnek, becsületemnek az elvesztése örökké nyomasztott. Ily körülmények közt történt a nősülésem. Véletlenül-e vagy nem, nem tudom. Midőn őt a házamba vezettem, azt hittem, hogy barátnét hozok; szükségem volt egy baráti kebelre. De azt gondoltam magamban, hogy ezt a baráti keblet lassankint kell megformálni, idomitani, ugyszólván meghódítani. És hogyan lehetett volna a revolverrel való véletlen eset nélkül bebizonyítanom neki, hogy nem vagyok gyáva s hogy mennyire igazságtalanul vádoltak gyávasággal a hadseregben? Azzal, hogy nyugodt maradtam a halálos lövés fenyegetésével szemben, megbosszultam a sötét multat. És bár erről senki sem tudott, ő tudta, nekem pedig ez

elég volt, mert ő volt nekem mindenem, minden reménységem, jövőmre alapított ábrándom!

Ő volt az egyetlen lény, a kit magam alkotam magamnak, más nekem nem kellett; s ha mindent megtudott is rólam, most már legalább be is volt bizonyítva, hogy igazságtalanul csatlakozott az ellenségeimhez.

Ez a gondolat örömmel töltött el. Nem lehettem többé az ő szemében gyáva, hanem legfőlebb csak különös ember, és az, hogy ilyen véleményben legyen felőlem, még ekkor is, a történetek után, nem volt ellenemre. A különtség nem bűn, és sokszor csábító is a nőkre nézve. Szóval, későbbre halasztottam a végleges elintézését. Az, a mi történt, elegendő volt ahhoz, hogy megnyugtasson és elegendő anyagot szolgáltatott álmaimra, ábrándjaimra. Ime, az én álmodozó képességem hibás volta; nekem az anyag elég bőséges volt; a mi pedig őt illeti, — gondolám magamban, hadd várjon.

Igy mult el az egész tél, valaminek a várásában. Szerettem lopva nézegetni reá, mikor az asztal mellett ült. Foltozgatással foglalkozott és estéit gyakran azzal töltötte, hogy olvasgatta a könyvtáramban levő műveket. Az, hogy minő könyveket választott ki, szintén az én javamra tanuskodott.

Hazulról alig ment el egyszer is. Este, étkezés után, mindennap elvittem sétálni. E séták alatt is folyvást csak hallgattunk, mint mindig. Én azonban megkísérlettem úgy tenni, mintha

nem hallgatnék szántszándékkal és jó egyetértésben volnék vele; de azért, miként mondtam, hosszas társalgásaink nem voltak. Az én hallgatásom csak annyiba volt szándékos, hogy időt akartam neki engedni. Egy dolog mindenestre különös: míg én lopva szerettem rátekintgetni, csaknem az egész tél alatt egyetlen egyszer sem kaptam rajta, hogy ő is nézett volna reám. Félénkségnek vettem ezt az ő részéről. És olyan szendének látszott ebben a félénkségben, olyan gyöngének a betegsége után . . . Nem, gondolám magamba, jobb lesz várni, és . . . egy szép reggel majd visszatér hozzád magától.

Ez a gondolat kimondhatatlan gyönyörrel töltött el. Hozzá teszem, hogy olykor azt iparkodtam magammal elhitetni, hogy gyűlölöm őt. De ez a gyűlölet nem tudott bennem megérni és magam is éreztem, hogy csak ámitás lenne. És, habár a vaságy és az olaszfal által teljes volt köztünk a szakítás, soha, sohasem voltam képes arra, hogy bűnösnek tekintsem őt. Nem mintha könnyelműen ítéltém volna el a büntényt, melyet elkövetni akart, hanem mert meg akartam bocsátani, mindjárt az első napon, még mielőtt az ágyat vettem. Ez a megbocsátás pedig nálam rendkívüli dolog, mert én erkölcs tekintetében igen szigorú vagyok. De annyira legyőzöttnék, annyira megalázottnak, annyira összetörtnek láttam őt, hogy olykor mélységes szánalmat éreztem iránta, ámbár megaláztatásának gondolata mégis csak jól esett. Jól esett az a tudat, hogy nem vagyunk egyenlők.

Történt ez a télen, hogy néhány jó cselekedetet miveltem. Lemondtam két tartozásnak a követeléséről és zálog nélkül kölcsönöztem egy szegény asszonynak. A feleségemnek nem szóltam róla; hiszen nem azért tettem, hogy tudja. De a jó asszony eljött hálálkodni s csaknem térdre borult előttem. Így lett ismeretessé a dolog, s úgy láttam, mintha nőm örömmel vett volna róla tudomást.

Beköszöntött azonban a tavasz, s április közepén voltunk. Leszedték a kettős ablakokat s a nap vidáman sütött be csöndes szobáinkba. De nekem kendő volt a szememen, kendő, a melytől nem láttam. Végzetes kendő! Hogyan esett le egyszerre, úgy, hogy tüstént világosan láttam és mindent megértettem? Véletlen volt, vagy érkezett az ideje? Vagy egy napsugara volt e tavasznak, mely fölébresztette bennem a gondolkozást? Tunya ereimen egyszerre borzongás futott végig, rezgésnek indítva egész valómat, mely lerázta zsibbadtságomat és fölkeltette pokoli büszkeségemet. Hirtelen, váratlanul jött egy este, öt óra tájban, az étkezés után . . .

VIII.

De előbb még egy szót. Egy hónappal azelőtt feltűnt az a különös, mélézó arckifejezése. Hallgatagság volt az csak, de merengő hallgatagság. Ez az észrevétel is hirtelen ötlött föl. Ő a varrása fölé hajolva dolgozott s nem látta, hogy nézem. Feltűnt, hogy milyen sovány, milyen vékony s

hogy milyen sápadt az arca, milyen fehér az ajka. Mindez, azzal a merengő arckifejezéssel együtt, gondolkozóba ejtett. Észrevettem már rajta valami gyöngé, száraz köhögést, kivált éjszakának idején. Rögtön fölálltam, s lementem Schroeder orvosért, a nélkül, hogy neki szóltam volna.

Schroeder másnap eljött. A nőm nagyon meg volt lepve, s hol Schroederre nézett, hol reám.

— Hiszen én nem vagyok beteg, — mondá gyöngé mosolylyal.

Schroeder nem igen látszott erre ügyelni (ilyenek néha az orvosok), s mikor kimentünk a másik szobába, csupán annyit mondott, hogy ez még a betegség utóhatása és hogy nem lenne rossz, nyárára tengerpartra vinni, vagy ha ezt nem tehetnők, hát legalább falura menni. Egy kis gyöngesség az egész.

Mikor Schroeder eltávozott, a nőm igen komoly arccal ezt mondá:

— De hiszen én egészen jól érzem magmat.

Hanem mialatt ezt mondta, elvörösödött, mintha szégyenlené magát. Igen, a szégyen érzete volt az. Most már értem; szégyenlette, hogy benem olyan férjet lát, a ki még most is törődik vele, mint egy igazi férj. De akkor nem értettem és pirulását a félénkségének tulajdonítottam. A kendő!

Nos, tehát, egy hónappal ezután, egy verőfényes áprilisi napon, este öt óra tájban, ott ültem a pénzes-szekrény mellett és végeztem a szám-

adásaimat. Egyszerre csak hallom, hogy ő a szomszédszobában, a hol a dolgozó-asztala mellett ült, halkan énekelni kezd.

Annyira új volt ez előttem, hogy még most sem tudok magamnak számot adni a benyomásról, melyet bennem keltett. Eddigelé még sohasem hallottam dalolni. De talán mégis, házasságunk első napjai alatt, a mikor még kedvünk volt azzal is mulatni, hogy célba lőttünk a revolverrel. A hangja akkor elég erős és csengő volt, s kellemesen énekelte a szentséget. És most olyan gyöngé hangon énekelt . . . Nem mintha a dal valami különösen szomorú lett volna, hanem a hangjában volt valami szomoruság, megtörtség; úgy tetszett, mintha nem birna kivergődni a torkán s mintha maga a dal volna beteg. Halk hangon dalolt s a hang egyszerre csak, a mint emelkedni akart, elakadt, mint valami panaszos nyögés. Köhécselt, s azután újra beléfogott, halkan, csöndesen, vékonyan . . .

Fölindualtságom talán nevetséges és nem értik az okát? Nem a sajnálkozás érzése volt az, hanem egészen más valami. Előbb, legalább az első pillanatban, különös, megdöbbentő, beteges és csaknem haragos meglepetés vett rajtam erőt. „Dalol, még pedig az én jelenlétemben! Hát elfeledte? . . . Mit jelentsen ez?“ Egészen meg voltam zavarodva, azután fölálltam, fogtam a kalapomat és elmentem, nem is gondolva arra, hogy mit cselekszem — nyilván csak azért mentem el, mert Lukérja behozta a felöltőmet.

— Dalol! — szólék önkéntelenül is Lukérjához.

Nem értett meg és ijedt képpel nézett rám. Valóban érthetetlen is voltam.

— Először dalol most?

— Nem, máskor is dalol néha, mikor ön nincs itthon, — felelt Lukérja.

Emlékszem mindenre. Kimentem a folyosóra, azután az utcára s elindultam, azt sem tudva, hogy hova megyek. Az utca végén megállottam és magam elé bámultam. Emberek jöttek-mentek, lökdöstek; én nem éreztem semmit. Előszólitottam egy kocsit s elvitettem magamat a hidig, magam sem tudom, miért. Azután hirtelen kiszállottam s husz kopeket adtam a kocsisnak:

— Nesze a fáradságodért, — mondám neki kába nevetéssel, de lelkemben valami hirtelen hevíletet éreztem.

Siető léptekkel tértem haza. Annak a szegény megtört hangnak a rezgése folyvást a szivemben volt. Akadozott a lélekzetem. A kendő lehullt a szememről . . . Ha ő így dalol az én jelenlétemben, ez azt jelenti, hogy elfeledte, hogy a világon vagyok . . . Világos és rettenetes volt ez. A szivem érezte meg. De ez egyuttal fölvilágosította a lelkemet és legyőzte félelmemet. Hol is voltam én egész télen?

Sietve mentem föl a lépcsőn s nem tudom, nem félénken léptem-e a szobába. Csupán arra emlékszem, hogy a padló himbálózott alattam, mintha víz tetején járnék. Ő most is ott ült a he-

lyén s varrogatott, lehajtott fővel, de már nem dalolt. Gyors, figyelmetlen pillantást vetett reém. Nem is volt az a tekintet, hanem gépies, közönyös mozdulat, mint mindenkinek szokása, ha valaki, akárki bejön a szobába.

Egyenesen odamentem hozzá, s örülten vettem le magamat egy székre, egészen melléje. Megfogtam a kezét s emlékszem, hogy mondtam neki valamit . . . azaz hogy csak akartam, mert nem birtam szólni. Hangom megtagadta a szolgálatot és torkomon akadt. Nem tudtam mit mondani, még a lélekzetem is elállott.

— Hallod-e . . . beszéljünk . . . mondj valamit, — dadogtam egyszerre ostobán. Az értelemmel nem törődtem én most.

Ő összerázkódott és ijedten huzódott hátra, a mint rám nézett. De egyszerre szigorú meglepetés fejeződött ki a szemében. Igen, meglepetés, szigor, nagyra nyílt szem. Ez a szigor, ez a meglepetés a maga némaságában ezt látszott mondani: „Hát szerelem, már megint szerelem?“ . . .

Világosan olvastam a lelkében. Bennem föl volt dülva minden. Lerogytam a lába elé. Igen, a lába elé borultam. Ő fölugrott, de én visszatartottam a két kezénél fogva, emberfölötti erővel.

És tökéletesen fölfogtam kétségbeejtő helyzetemet, óh, tökéletesen fölfogtam! Pedig hinnétek-e, hogy oly erővel forrott bennem minden, hogy azt hittem, meghalok? Csókolgattam a lábát, kéjes mámorral, vagy végzetetlen, határtalan boldogsággal, de teljes tudatában helyzetem kétség-

bcejtő voltának. Sirtam, összefüggéstelen szavakat mormoltam, nem tudtam szólni.

Az ő arcvonásaiban az ijedelmet és a meglepetést töprengés, kérdő töprengés váltotta föl és tekintete különös volt, sőt szilaj is, mintha sietnie megérteni valamit. Azután elmosolyodott. Nagyon látszott röstelleni, hogy a lábát csókolom és visszahuzta. Rögtön megcsókoltam a földet azon a helyen, a hol volt. Meglátta és elnevette magát szégyenletében. (Tudjátok, mikor az ember szégyenletében nevet?) Erre idegroham következett; a kezéről vettem ezt észre, mely görcsösen kezdett reszketni. Nem ügyeltem rá és tovább dadogtam, hogy szeretem, hogy szeretem, hogy nem állok föl.

„Hadd csókoljam a ruhád szélét; itt térdelek előtted holtig“ . . .

Nem tudom már . . . nem emlékszem. Ő reszketni, zokogni kezdett. Iszonyu idegroham lepte meg. Megijedt tőlem.

Odavittem az ágyára. Mikor a roham elmúlt, leültem mellé az ágyra. Ő leverte arckifejezéssel, megfogta a kezemet és kért, hogy csillapodjam. „Ugyan, ne izgassa magát, csillapodjék.“ És ismét sirni kezdett. Nem hagytam magára egész este. Mondtam neki, hogy elviszem tengeri fürdőbe, Boulogneba, rögtön, két hét múlva, hogy a hangja meg van törve, jól hallottam az imént, hogy be fogom zárni a zálogházat, eladom Dobru-ranovnak, hogy új életet fogunk kezdeni, még pedig Boulogneban!

Ő folyvást félve hallgatta beszédemet. Egyre

jobban meg volt ijedve. De énnekem csak egy vágyam volt, ott térdelni a lába előtt és csókolni, csókolni a földet, a hova lépett, leborulni előtte!

— Én nem fogok tőled kívánni semmit, semmi egyebet, — ismétlem minden percben, — ne felelj: rám se ügyelj. Csak azt engedd, hogy egy szögletben maradjak és nézhesselek. Legyek esz közöd, kutyád . . .

Sirt.

— Pedig én azt reméltem, hogy így maradhatunk tovább! — mondá egyszerre önkéntelenül, annyira önkéntelenül, hogy talán észre sem vette, hogy mondta.

Pedig döntő, végzetes, nagyon is érthető mondás volt az nekem! Olyan volt, mintha kést döfött volna a szivembe! Ez a mondás megmagyarázott mindent, pedig ott volt mellettem, s én reméltem egész lelkemmel és nagyon boldog voltam. Óh, nagyon fárasztottam én őt az este — észrevettem, de azt reméltem, hogy egy pillanat alatt mindent megváltoztathatok. Végre, mikor beköszöntött az éj, egészen összeesett és én biztattam, hogy csak aludjék el, a mit rögtön meg is tett.

Deliriumra voltam elkészülve; volt is, de csekély. Egész éjjel csaknem minden percben fölkeltem s csendesen közeledtem hozzá, hogy nézegessem. Tördeltem a kezemet, hogy ezt a beteges teremtest ezen a nyomoruságos vaságyon láttam, a mely három rubelomba került. Letérdeltem, de nem mertem csókolni, engedelme nélkül, az alvó lábait; imádkozni is kezdtem, de azonnal fölkel-

tem. Lukérja szemmel tartott s folyvást kijött a konyhájából. Kimentem hozzá és azt mondtam neki, hogy fekiüdjék le: holnap új életet kezdünk.

És hittem is vakon, örültem, lelkesültem! Óh, milyen lelkesüléssel voltam is tele! Csak a holnapot vártam. Nem láttam előre semmi veszedelmet, bár a jelek megvoltak. Jóllehet nyitva volt már a szemem, nem voltam teljes tudatában a helyzetnek és sokáig, sokáig nem jutottam még erre a tudatra, egészen máig, máig! De hogyan is nyerhettem volna vissza az eszméletemet akkor? Hiszen még élt, itt volt előttem elevenen, s én előtte. „Holnap“ — gondolám magamban, — „fől fog ébredni; elmondok neki mindent s ő megért mindent.“ Ez volt az az egyszerű, világos gondolatom, mely úgy lelkesített.

„Boulogneba, Boulogneba!“ Lázasan vártam a reggelt.

IX.

S csak néhány napja még, hogy ez történt: öt napja, mindössze öt napja. Kedden! Óh, ha várt volna még egy kis ideig, egy picit ideig... eloszlattam volna minden homályt! Nem volt-e megnyugodva máris? Mindjárt másnap mosolyogva nézett rám, zavarom dacára . . . Nevezetesen az, hogy az egész idő alatt, ez alatt az öt nap alatt, bizonyos zavarodottság, bizonyos szégyenérzet volt benne. Félt is, nagyon félt

De én nem ügyeltem az ijedelmére, új re-

mény csillant meg a szemem előtt! . . . Igaz, kétségbevonhatlanul igaz, hogy hibát követtem el. Sőt valószínű, hogy nem is egyet. Mikor fölébredtünk, mindjárt reggel (szerdán volt) hibát követtem el. Azonnal úgy tekintettem, mint barátnőmet. Ez el volt hamarkodva, nagyon is el volt hamarkodva, de én szükségét éreztem annak, hogy meggyónjak, ellenállhatatlan szükségét éreztem. Annyira mentem, hogy olyan dolgokat is megvallottam neki, a miket magam elől eltitkoltam egész életemben. Megvallottam neki minden kerülgetés nélkül azt is, hogy a télen nem kétkedtem irántam való szerelmében. Megmagyaráztam neki, hogy zálogházamnak az alapítása csupán lelki és akarat-erőmnnek az elhanyaglása volt, a megsgyenyültség és a hivalkodás műve. Megvallottam neki, hogy a színházi buffetben való jelenet csupán a magam iránt való bizalmatlanság kifolyása volt. Attól féltem, hogy ha közbeszólok, nevetségessé teszem magamat abban a fényes helyiségben. Nem a párbajtól, hanem a nevetségességtől féltem. Utóbb aztán nem akartam elállni addig magamviscletétől. Azóta mindenkit bántottam e miatt, s őt is azért vettem el, hogy kínozzam.

Csaknem szünet nélkül beszéltem, mint a ki deliriumban van. Ő megfogta a kezemet s kért, hogy hallgassak.

Nem ügyeltem kéréscire, vagy legalább nem eléggé. A tavasz! Boulogne! Ott a napfény, a mi új napfényünk! — ismétlém szüntelenül. — Eladom a zálogházat, sőt azt is mondtam neki, hogy

adjunk oda a szegényeknek mindent, kivéven azt a háromszáz rubelt, a mit a keresztanyámtól örökölttem, s azon menjünk el Boulogneba! Visszajövet aztán kezdjünk uj, dolgos életet.

Láttam én azt, hogy terhére vagyok; ne higgyék, hogy elég oktalan, elég önző voltam, észre nem venni! Láttam mindent; a legaprólékosabb dolgokat is; láttam, tudtam jobban, mint bárki; a kétségbeesés egész nagyságában állt előttem.

Folyvást beszéltem neki részleteket magamról, ő róla és Lukérjáról. Elbeszéltem neki, hogy sirtam... Óh! aztán más tárgyra tértem át, igyekeztem meg nem érteni nagyon bizonyos dolgokat. Ő pedig, ő fölhevült néha, fölhevült egyszer-kétszer, emlékszem! Miért állitanám, hogy nem néztem, nem láttam semmit? Csak *az* ne történt volna, rendbe jött volna minden. Teljesen nyugodtá kezdett lenni, s komolyan kezdte hinni, hogy *igy maradunk* tovább. „Pedig én azt reméltem, hogy *igy maradunk* tovább“, — ezt mondta nekem kedden! — Óh, milyen gyermek-gondolat! És hitte, hogy csakugyan *igy maradunk*: ő a varrása mellett, én az íróasztalom előtt és így tovább hatvan esztendeig. És ime, egyszerre csak elibe állok, én, a férj, és szerelem kell a férjnek!

Félreértés! Vakság!

Másnap! Milyen örült vagyok! ez a másnap ma van, az imént volt!

Hallgassák és jól vigyázzanak: Mikor (az imént említett idegroham után) összeültünk teázni, föltűnt a nyugodtsága. Nyugodt volt! Én

pedig egész éjjel remegtem az ijedelemtől, midőn a mult éjjeli élmokra gondoltam. Egyszerre csak odajön hozzám, megáll előttem, összeszi a kezét (csak az imént volt!) és beszél. Azt mondja, hogy ő bűnös, jól tudja; hogy bűnének a gondolata egész télen üldözte és még most is kínozza . . . hogy méltányolni tudja az én nagylelkűségemet...

— Hűséges hitvese leszek és becsülni fogom..

Fölugrottam s mint az örült kaptam a karjaimba! Ölelgettem, csókkal borítottam orcáját, ajkát, mint a ki hosszas távollét után találkozik a nejével. És miért váltam el tőle az imént? Mindössze két órára? . . . Az utlevelek végett . . . Óh, isten! . . .

Lukérja (óh, most már el nem ereszttem Lukérját a világért sem; itt volt egész télen, majd elbeszélheti . . .) Lukérja azt mondja, hogy mikor elmentem, s legföljebb husz perccel a hazajövetelem előtt, ő bement valamiért az asszonyához. Észrevette, hogy a Mária-kép (az, a melyről már szó volt), le volt véve a helyéről és az asztalra téve, mintha az asszonya imádkozott volna előtte.

— Mi baja, anyuskám?

— Semmi, Lukérja. Eredj csak dolgozdra . . .
De várj, Lukérja.

Odament hozzá és megcsókolta.

— Boldog, anyuskám?

— Az vagyok, Lukérja.

— Az urnak már régen meg kellett volna önt követni, anyuskám. De most már összebékültek, hála a jó istennek.

— Jól van, Lukérja. Eredj csak, Lukérja.

És olyan különösen mosolygott. Olyan különösen, hogy Lukérja tiz perccel utóbb visszajött megnézni, hogy mit csinál:

„A fal mellett állott az ablak előtt s oldalt támaszkodott a kezére, mely a falra volt téve. Ugy állott és gondolkozott. Észre sem vette, hogy bejöttem s a másik szoba ajtajából néztem. Egyszer csak azt látom, hogy elmosolyodik. Ott állott, gondolkozott és mosolygott. Rávetek még egy pillantást s aztán csendesen megyek ki és gondolkodom rajta. Egyszer csak ablaknyílást hallok. Beszaladok és azt mondom neki: — „Hüvös van, anyuskám, megfázik“. — Hát ott áll az ablakban, ott áll, a milyen hosszú, a nyitott ablakban... Háttal volt felém s kezében tartotta a szentképet. Elszorult a szívem s rákiáltok: „Asszonykám! asszonykám!“ Meghallja, úgy tesz, mintha vissza akarna fordulni a szobába, de nem fordul, hanem előre lép, keblére szoritja a szentképet és leveti magát!“ . . .

Csupán arra emlékszem, hogy még meleg volt, mikor a kapuba értem. S mindenki rám nézett. Mindannyian beszéltek az odaérkeztem előtt s a mint megláttak, egyszerre elhallgattak és félreálltak, hogy bemehessek és . . . ott feküdt elterülve a földön, keblén a szentképpel. Emlékszem valami sötét ködre, a melyen keresztül néztem és hosszasan nézegettem. És mindnyájan beszéltek hozzám, de én nem értettem. Ott volt Lukérja is, hanem én nem láttam. Azt mondja, hogy szólt

hozzám. Csak egy polgárnak az arcát látom magam előtt, a ki folyvást ezt ismételtegette:

„Csak egy vér-buborék jött ki a szájából, uram, csak egy vér-buborék!”

És mutatta a vért a kövezen. Ugy tetszik, hogy megérintettem azt a vért az ujjammal. Folt maradt rajta s nézegettem. Erre jól emlékszem. s az az ember folyvást ismételtegette:

„Egy vér-buborék, uram, egy vér-buborék!”

— Micsoda, egy vér-buborék! — kiáltottam föl dühösen — (ugy mondják) és fölemelt kézzel rohantam neki . . .

X.

Nem úgy van-e? Nem valószínűtlen ez? Nem lehet-e azt mondani, hogy lehetetlen? Miért és mikből halt meg ez az asszony?

Higgyék meg nekem, értem én, de a halálának az oka mégis csak kérdés. Félt a szerelmemtől. Komolyan kérdezte magát: elfogadja-e ezt az életet, vagy nem? Nem tudta magát rászánni, inkább meghalt.

Miért halt meg? ez az örökös kérdés, mely szétbontja az agyamat. Hiszen, ha már éppen akarta, *maradtunk volna úgy* tovább; beleegyeztem volna. Nem hitte, ez az oka . . . Nem, nem, tévedek, nem ez az. Valószínűleg azért volt, mert engem becsületesen, a lelkével kellett volna szeretnie, nem pedig úgy, mint a hogy a fűszerest szerethette volna. S mivel ugyanis szüzies, na-

gyon is tiszta volt ahhoz, hogy nekem csak olyan szerelmet adjon, mely a fűszereshez lett volna méltó: nem akart megcsalni, hogy szerelem helyett félszerelmet, semmit se adtam. Tulzott becsületesség! S én még lelki nagyságot akartam beoltani, emlékeznek? Különös gondolat!

Nagyon különös. Vajjon becsült-e? Nem tudom. Nem hiszem, hogy megvetett. Nagyon rendkívüli, hogy az egész télen egyetlen egyszer sem jutott eszembe az a gondolat, hogy hátha megvet. Bizton hittem az ellenkezőjét egészen addig, a mikor szigorú meglepetéssel pillantott rám. Igen, szigorral. Ekkor értettem meg, hogy megvet. Megértettem menthetetlenül és örökre. Ah, ám vetett volna meg bár egész életében, csak maradt volna életben! . . .

Az imént még járt, beszélt! Nem érthetem, hogyan vethette le magát az ablakból. És hogyan is lehetett volna ezt föltenni öt perccel azelőtt?

Beszólitottam Lukérját. Nem fogok megválni Lukérjától, most már soha.

És a szörnyű szerencsétlenség az, hogy az egész csak egy véletlen, egyszerű, ostoba, tunya véletlen! Ebben van a szerencsétlenség! Öt percet késtem . . . Ha öt perccel korábban jövök, ez a pillanatnyi benyomás szétfoszlott volna, mint a felhő, és sohasem lepte volna többé el az agyát. Végre is megértett volna . . .

És most, újra az üres szobák, újra a magány . . . Az óra sétálója tovább ketyeg; nem az ő

dolga ez, nincs min sajnálkoznia. Senkije sincs a világon . . .

Járkálók, egyre csak járkálók. Tudom, tudom, sohse sugjátok a fülembé: a véletlennek, az öt percnyi késésnek ez a sajnálása nevetséges előtetek? De itt a kézzelfogható bizonyíték. Egy dolgot tekintsetek: még csak ezt a megszokott sor írást sem hagyta: „Ne vádoljanak a halálomért senkit.“ Nem gondolhatott-e arra, hogy talán gyanúsítani fogják Lukérját? Mert végre is: Magad voltál vele, tehát te taszitottad le“, — ez a vád lehetséges. Vagy legalább zaklatni lehetett volna Lukérját igazságtalanul, ha véletlenül az udvarban nincs négy ember, a ki látta, kezében a képpel, a mint az ablakból leugrott. De az is csak véletlen, hogy látták!

Nem, mindezt csak pillanatnyi eltévelyedés okozta; előre nem képzelt, hirtelen kísértés! Mit is bizonyít az, hogy előbb imádkozott a szentkép előtt? Ez éppenséggel nem bizonyítja azt, hogy a halálra készült. Az egész talán mindössze tiz perc műve volt. Lehet, hogy csak abban a pillanatban határozta el magát, mikor a falhoz támaszkodott, fejét a kezére hajtva és mosolyogva. Az agyába villant valami és forogni kezdett benne, s ő nem birt ellentállani.

A félreértés, ha úgy akarjátok, szembeszökő. Én velem bizvást meg lehet még élni. És ha valóban csak vérehagyottság volt, egyszerűen csak vérehagyottság? az életerőnek valaminő kimerülése? A tél nagyon elbágyasztotta. Ez volt az oka...

Egy kis késés!!!

Milyen sovány ebben a koporsóban! Hogy össze van esve az orra. A szemöldöke olyan, mint az ij. Ugy esett le, hogy semmijét sem törte be, semmijét sem zuzta össze. Semmi, csak az a vérborék. „Egy gyermek-kanálnyi.“ Belső elvérzés.

Különös gondolat: ha lehetne el nem temetetni! . . . Mert ha elviszik, ha . . . Óh, nem, lehetetlen, hogy elvigyék! Ah, jól tudom, hogy el kell vinni; nem vagyok örült és nem beszélek félre. Sőt inkább, sohasem volt világosabb az elmém. De hát akkor hogyan éljek? mint azelőtt? körültem senki? Egyedül a zálogaimmal?

Az agyláz, az agyláz, igen, az! Kínoztam mindvégig, azért halt meg!

Mit nekem a ti törvényeitek? Mit törődöm az erkölcsetekkel, a szokásaitokkal, a kormányotokkal, a vallástokkal? Itéljen rajtam a bíróságotok. Hurcoljanak a törvényetek elé és azt fogom mondani, hogy tagadok mindent. A bíró rám fog kiáltani: „Csitt katonatiszt!“ Én pedig visszakiáltok: „Mi hatalmad van ahhoz, hogy engedelmeskedjem? Miért fojtotta meg a ti sötét világotok mindazt, a mi nekem kedves volt? Mit érek én most a ti törvényeitekkel? Lábbal taposom őket! Nekem mindegy!“

Óh, te vak, te vak! . . . Meg van halva, nem hallja a szavamat . . . Nem is tudod, hogy milyen paradicsomba vezettelek volna be. A mennyország volt a lelkemben, abba foglaltalak volna bele! Nem szerettél volna? Óh, baj is az: maradtunk

volna tovább is *ugy*. Szóltál volna hozzám úgy, mint barátodhoz, az elég lett volna ahhoz, hogy boldogak legyünk; együtt nevettünk volna vidáman, egymás szemébe nézve; *igy* éltünk volna tovább . . . És ha mást szerettél volna, hát jó; eljárta volna hozzá, együtt nevettél volna vele, én pedig az utca tulsó feléről néztelek volna . . .

Óh, mindent, mindent, csak nyisd föl a szemedet! Csak egyszer, egy pillanatra! egyetlen pillanatra! Rám néznél, és, mint az imént, megfogadnád, hogy hűséges hitvesem leszel! Egyetlen pillantásommal megértetnék most veled mindent.

Mozdulatlan! Óh, tehetetlen természet! Az emberek egyedül vannak a földön, ez a szerencsétlenség! „Van-e a sikon élő ember?” kiált a legendában az orosz bajnok. Én is kiáltok, bár nem vagyok bajnok, s nincs hang, a mely felelne.

Azt mondják, a nap éleszti a mindenséget. Fölkel a nap, nézzétek: nem halott-e? Nincs is egyéb, mint halott. Meg van halva minden. Az emberek egyedül vannak, körülfogva a csendtől. Ime, a föld! „Emberek, szeressétek egymást.” Ki mondta ezt? Miféle parancsolat ez?

A sétáló egykedvűen ketyeg tovább . . . mily utálat! Éjfél után két óra. Kicsi cipői ott várakoznak rá az ágya előtt . . . Ha holnap elviszik, ugyan mi is lesz belőlem?

